

Ons katholiek verleden : de kerkelijke geschiedenis van Nederland in schetsen en tafereelen, ten dienste van R.K. scholen en inrichtingen van onderwijs

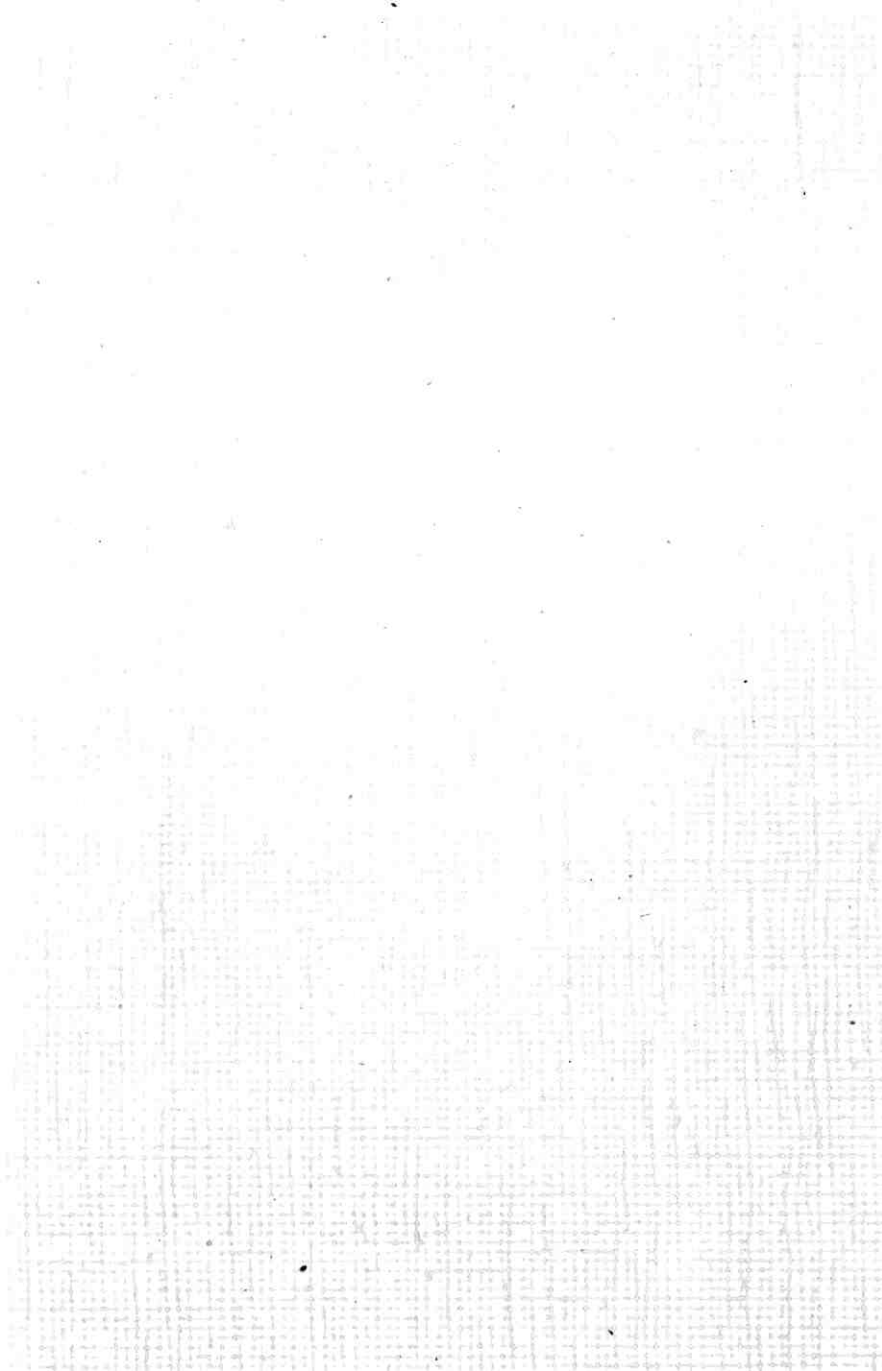
<https://hdl.handle.net/1874/236723>

UBU

RIJS

134-113

mm 13746

ONS KATHOLIEK VERLEDEN.

—*—

De kerkelijke geschiedenis van Nederland.

IN

SCHETSEN EN TAFEREELN,

ten dienste van R. K. Scholen en Inrichtingen van Onderwijs

DOOR

W. G. A. J. RÖRING,

Hoofd eener School te Tubbergen,

MET EENE VOORREDE VAN DR. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

TWEEDE DEEL.

P. STOKVIS-WATERREUS,

's-Hertogenbosch.

1896.

35 Cent.

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

3057 130 5

Ky-134-119

ONS KATHOLIEK VERLEDEN.

— x —

De kerkelijke geschiedenis van Nederland.

IN

SCHETSEN EN TAFERELEN,

ten dienste van R. K. Scholen en Inrichtingen van Onderwijs

DOOR

W. G. A. J. RÖRING,

Hoofd eener School te Tubbergen,

MET EENE VOORREDE VAN DR. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

TWEEDE DEEL.

P. STOKVIS-WATERREUS,

's-Hertogenbosch.

1896.

IMPRIMATUR.

BUSCODUCI, 22 Maji 1895.

J. J. VERSTERREN, Rector,
ad hoc delegatus.

IMPRIMATUR.

GRONINGAE, hac 24^a Januarii 1895.

DR. IGN. A. VAN OS,
Libr. Censor.

INHOUD

VAN HET TWEDE DEEL.

	Bladz
XII. Onze middeleeuwsche voorvaders . . .	115
XIII. Dienaren van godsdienst en beschaving .	139
XIV. Een Nederlander op den Stoel van St. Petrus.	155
XV. In de tweede helft der zestiende eeuw . .	164
XVI. In dagen van strijd	183
XVII. Zegepraal na den strijd	219
Besluit.	234

Auteursrecht verzekerd volgens de wet.

XII.

Onze middeleeuwsche Voorvaderen.

a.

De 14e eeuw loopt ten einde; wij schrijven 1390, als we ons andermaal te Utrecht bevinden.

Een groot gedeelte der bisschopstad, vooral de Oudegracht, is heden in feestdos gestoken. Meien zijn langs de straten geplant, hier en daar afgewisseld door reusachtige bogen van jeugdig groen. Ook tal van woningen en openbare gebouwen zijn in een feestkleed van groen en bloemen gestoken. Uit de adellijke woonhuizen, die nu op de Oudegracht nog zeer talrijk zijn, wapperen de banieren en blazoenen der bewoners. Tusschen al dat groen en die bloemen, bewegen zich tal van nieuwsgierigen en belangstellenden: Utrechtsche burgers, met hunne vrouwen en dochters, vreemdelingen, van elders gekomen. Eene heerlijke Meizon giet haar gouden licht over 't bekoorlijk tafereel en verhoogt daardoor de feeststemming der menigte.

Wij vragen aan iemand in onze nabijheid wat er van daag in de stad te doen is.

„Uwe vraag zegt mij, dat gij een vreemdeling zijt,” geeft de Utrechtenaar ten antwoord. Straks, tegen 10 uur, trekken al de Utrechtsche gilden uit St. Jacob naar het gildehuis der brouwers, dat daar ginds, aan 't einde der gracht, staat. Gisteren hebben de gezamenlijke gilden eene nieuwe stadsregeering gekozen, een recht, dat alleen de gilden hier te Utrecht bezitten.

Uit dankbaarheid voor die keuze geeft de Regeering vandaag aan de gilden een deftigen maaltijd. De geheele stoet trekt wel naar het gildehuis der brouwers; vandaar echter gaat ieder gilde naar zijn eigen vergaderzaal, om daar feest te vieren; want gij begrijpt: het huis der brouwers bezit voor hen allen geene genoegzame ruimte.

Daar beginnen juist de klokken van St. Jacob en St. Marie te luiden. Ik denk, dat de stoet nu die kerken verlaat en zich in beweging zet, om door verschillende straten der stad, en langs de Oudegracht, het feestlokaal te bereiken.

b.

Weet gij wat gilden zijn? — Vereenigingen van personen, die hetzelfde ambacht, bedrijf of nering uitoefenen. Zoo heeft men het gilde der brouwers, der bakkers, der kleermakers — of zooals men thans meer eigenaardig zegt — der snijders, enz. Is het aantal personen, die een ambacht uitoefenen, niet groot genoeg, om zelf een gilde te vormen, dan sluiten ze zich bij verwante bedrijven aan. Zoo vormen b. v. de harnasmakers, slotenmakers, messe-makers, koperslagers smeden en andere metaalbewerkeren samen één gilde. Ieder gilde heeft een patroon of beschermheilige: de timmerlieden St. Jozef, de visschers St. Petrus, de schilders St. Lucas, de schutters St. Joris, of St. Sebastiaan, de smeden St. Eloy, enz. Op de groote gildebanier is het beeld van den schutsheilige geschilderd. Er is geen gild, of het heeft in de een of andere kerk zijn eigen altaar, waar door een priester, die door het gilde aangesteld en bezoldigd wordt, H. Missen worden opgedragen voor de zielerust der overleden leden. Aan dat altaar wordt op het patroonsfeest,

in tegenwoordigheid van alle gildebroeders, eene plechtige H. Mis opgedragen. Straks, als wij een bezoek aan St. Jacob brengen, zullen wij zien, hoe deze tempel, door de zorg der gilden, met vijf prachtige choorvensters is beschonken. En in de St. Marie of Buurkerk hebben de leden van St. Lucasgilde de wanden en gewelven van dit heiligdom met heerlijk schoone tafereelen beschilderd. Ja, daar is schier geen parochiekerk, niet alleen hier te Utrecht, maar ook elders, waar gilden bestaan, of zij bezit een altaar, een glasraam een choorgestoelte, een beeld of schilderij, door gilden geschonken. Zeker, de belangen van hun bedrijf gaan hun na aan 't harte, maar niet minder de bevordering van godsdienstzin en de vermeerdering van den luister van het Huis des Heeren. Door de godsdienst wordt hun arbeid veredeld, geheiligd. Dekens en overlieden staan aan hun hoofd. Er zijn leerlingen, gezellen en meesters, wier onderlinge betrekking door vaste reglementen is geregeld. Niemand mag zich als meester vestigen, tenzij hij door het leveren van een proefstuk bewijzen van bekwaamheid gegeven heeft.

Eenmaal 's jaars, op het patroonfeest, komt het gilde in 't gildehuis — bewoond door den gildeknecht en bewaakt door den gildehond — bijeen, om feest te vieren. Dan gaan de gildebikers en drinkhorens vroolijk rond; dan klinken de feest- of jaarzangen, ter eere van den schutsheilige, door de ruime feestzaal; dan doet men zich te goed aan rundvleesch, ham, lamsvleesch, capucijnen, stokvisch, haring, snoek, appels, erwten, taarten, vijgen, rozijnen, honig, suikerkoeken, suiker, wijn, bier, boter en kaas. Ieder is dan verplicht ter maaltijd te komen en zijn schotelgeld — contributie zouden wij in onzen tijd zeggen — te betalen. Wat dan van den maaltijd overblijft, wordt aan de armen gegeven.

Hoor, daar klinken de klaroenen en roffelen de trommen

ginds nadert de stoet, omringd door eene groote menigte volk. Hier, onder den poortboog van die aanzienlijke huizinge, hebben wij eene uitmuntende staanplaats; 't is nu maar zaak onze oogen goed open en onze opmerkzaamheid gaande te houden, opdat ons niets ontga van den indrukwekkenden stoet, waarin zich het godsdienstig en maatschappelijk leven der middeleeuwen zoo trouw afspiegelt.

c.

De Ambachtsgilden gaan voorop: de kuipers, bakkers, brouwers, hout- en metaalbewerkers enz. De kuipers openen de rij. Hoe krachtig weet de tamboer de trom te roeren, en hoe fier draagt de vaandeldrager daarachter de roode gildebanier, waarop eene kuipersbijl geschilderd is. Achter den vaandrig stappen de deken en de overliden der kuipers, in deftige mantels gehuld, met statigen tred langzaam voort. De jonge man daar, die achter hen gaat, met eene zilveren plaat op de borst en een doornen stok, met zilver beslagen, in de hand, is de gildeknecht. Daarachter volgen al de leden van het gild, gestoken in hun beste pak en met de bijl op de schouder.

Op de kuipers volgen de leden van het gilde der vijf ambachten. Dat ziet men aan de symbolen, die op hunne blauwe banier in goud en zilver zijn voorgesteld: een smidshamer en eene tang, kruiselings over elkander gelegd, (smeden) een zwaard, (wapensmeden) een sleutel (slotenmakers, een ketel, (koperslagers) en een mes (messemakers). Die mannen van het metaal zien er vrij wat flinker uit dan de snijders, die onmiddellijk achter hen volgen en op wier banier eene groote schaar gezien wordt.

Zoo gaat het voort: het eene gilde achter het andere, in lange, bijna onafzienbare rijen.

Trotsch zijn ze op hun ambacht, die stoere Utrechtsnaren, op hun gilde, waarvan zij het zich eene eer achten lid te zijn. Beschermd door de stadsregeering en door de wetten van het gilde, is hun arbeid en brood, bij betoonde vlijt en smetteloos gedrag, verzekerd. En mocht de stad in nood geraken: mochten drieste vijanden hare wallen bespringen, dan drukken zij zich den ijzeren stormhoed op de slapen; dan steken zij zich in 't harnas en verwisselen hunne gereedschappen met dagge en strijdbijl, met zwaard en pijlkoker, om de bedreigde Vaderstad tegen hare vijanden te verdedigen.

Ja, in deze eeuw nog hebben de Vlaamsche gilden van hun kloeken moed doen blijken, toen zij te Gent en Brugge, onder hunne aanvoerders Breydel, van Artevelde en de Koninck, hunne burgerlijke en godsdienstige vrijheden wisten te verdedigen.

Maar wee, als de burgeroorlog in den lande woedt, zooals nu in Holland het geval is. Dan staan vaak de burgers van dezelfde stad, ja de leden van hetzelfde gild tegen elkander in 't geweer; dan gaat het als te Haarlem, nu 10 jaar geleden. Hoek en Kabeljauw stonden daar op zekeren tijd op de Groote Markt tegen elkaar: aan de eene zijde de bakkers, gewapend met hunne lange vuurijzers, aan de andere zijde de vleeschhouwers, met hunne messen in de hand en hunne vleeschbijlen op zijde. Zoo dadelijk zal de strijd beginnen. Daar klinkt het geluid eener bel in de verte en een priester, die aan een stervende de H. Teerspijs brengt, nadert langzaam het tooneel van den strijd. Op het klinken der bel, ve laat ieder zijne woning, om het Allerh. Sacrament op godvruchtige wijze te begroeten en te aanbidden. De dienaar des Heeren bereikt de Markt, en staat weldra

tusschen de beide strijdende partijen. Met beide handen heft hij de ciborie, die hij in de hand draagt, in de hoogte en bezweert de burgers van Haarlem, ter liefde van Jezus, den God des Vredes, Dien hij in zijne handen draagt, zich met elkander te verzoenen. En, Goddank! des priesters woorden zijn niet ijdel geweest; de reeds geheven vuurijzers dalen neder, de messen worden in de scheede, de bijlen in den gordel gestoken. Hoek en Kabeljauw vliegen elkaar te gemoet, niet met woede in 't hart, maar veranderd, verteederd, vol liefde voor den medeburger, dien men, eenige oogenblikken geleden, nog naar 't leven stond.

Van strijd gesproken: daar verschijnen ook eindelijk de Schuttersgilden, wie de bewaking en verdediging der stede bijzonder is toevertrouwd. Vooraan gaat de schut-terkoning — hij, die dit jaar in den schietwedstrijd den prijs won — omhangen met den verguld zilveren ordeband en met den scepter, waarop eene zilveren papegaai, in de hand. Hij is omringd door den deken en de overlieden van het gild en wordt gevolgd door de forsche voetboog-schutters, of bonte kraaien, zooals het volk hen noemt, omdat ze een half groenen, half rooden wapenrok dragen. Op hunne banier prijkt de ridderlijke figuur van St. Joris, hun schutsheilige. Zij zijn gekleed in harnas, met den tweekleurigen wapenrok daarover, dragen eene pijl in de hand, een lang mes op de heup en een leëren pijl-koker, gevuld met groote pijlen, aan den gordel. Zij worden gevolgd door de handboogschutters, in effen, zwart gewaad gedost, met zilveren boog, koker en pijlen, op den arm geborduurd, en met eene banier, waarop het beeld van hun patroon, St. Sebastiaan, prijkt.

Op de ambachtsgilden volgen de geestelijke gilden, of godsdienstige broederschappen. Zie, die groote banier, van wit damast, waarop vijf kruizen van goud geborduurd

zijn, wordt gevolgd door de Jeruzalemsvaarders, allen mannen van aanzien en achtbaarheid, die eene béevaart hebben gedaan naar het H. Land en het Graf des Heeren gezien hebben. Achter die witte vaan, waarop de H. Jacobus in de gedaante van een pelgrim geschilderd staat, gaan de broeders van St. Jacob, die het thans zoo beroemde bedevaartsoord, St. Jacob de Compostella in Spanje, bezocht hebben.

Nog anderen volgen: het Kruisgilde, met den gekruisten Christus op zijne hemelsblauwe banier; het Lieve-Vrouwengilde, met dat groote vaandel, schitterend van goud en het beeld der Moedermaagd; het H. Sacramentsgilde, allen deftige vrouwen, met den priester aan 't hoofd, die haar altaar in St. Jacob bedient.

De stoet bereikt eindelijk het gildehuis der brouwers; van hier trekt ieder gilde naar zijn eigen feestlokaal, om er den dag in gepaste vroolijkheid door te brengen.

d.

Van de geestelijke gilden of broederschappen, die we straks gezien hebben, zouden wij wel iets meer wenschen te weten. Mogelijk, dat de monnik, die daar langzaam langs de gracht wandelt, wel zoo vriendelijk wil zijn, eenigszins aan onze weetgierigheid te voldoen. Op onze beleefde vraag verklaart hij zich gaarne daartoe bereid. „Maar,” zegt hij, „wees zoo goed mij naar het klooster te volgen, dat daar ginds aan 't einde der gracht staat; daar kunnen wij eenigen tijd rustig samen zijn, beter dan hier, te midden der woelende menigte.”

Wij volgen den goeden pater naar zijn klooster, dat der reguliere kanunniken, of Augustijnen, en vernemen

van hem, dat hij prior is in dit convent. Hij brengt ons in eene kleine kamer, waar wij het uitzicht hebben op de gracht, en de beweging die daar thans heerscht.

„Ziet gij ginds dat huis, waar die twee gekruiste zwaarden uithangen,” zegt hij, terwijl hij met zijn vinger het bedoelde huis aanwijst. „Daar woont Mr. Harold, de wapensmid, die tot de voornaamste burgers van Utrecht behoort. De vorige week nu is te zijnen huize het jaarfeest van de Wijkmemorie der Oudegracht gevierd.

Ik moet u dat nader verklaren,” gaat onze zegsman voort. „Al de volwassen bewoners van deze wijk vormen eene vereeniging, die wijkmemorie genoemd wordt. Haar doel is allereerst, om goede nabuurschap onder de leden te bewaren. Wie de wetten der memorie schendt en den vrede verstoort, betaalt eene geldboete. Rijst er twist of oneenigheid onder de geburen, dan tracht het Bestuur der memorie vrede en eendracht te herstellen.

Sterft een broeder of zuster van het gild, dan bidden de leden voor de rust hunner ziel. Zij zorgen, zoo noodig, voor eene passende begrafenis, vergezellen het lijk grafwaarts, en wonen gezamenlijk de uitvaart bij. Ook de armen der wijk worden door het gilde ondersteund en verzorgd. Jaarlijks, op bepaalden dag, vieren zij hun jaarfeest, waar het zeer vroolijk toegaat. Dan betaalt ieder lid zijn jaargeld en ook de boeten, die hij, wegens overtreding der gildewetten, mocht belooopen hebben. Van dit geld worden niet alleen de kosten van den maaltijd bestreden, maar ook de uitgaven, die de memorie voor verschillende zaken, vooral tot ondersteuning der armen, te doen heeft.”

„Waarom wordt de vereeniging wijkmemorie genoemd?” zijn we zoo vrij te vragen.

„Omdat zij gedachtenis of memorie houdt van de overleden leden door voor de rust hunner ziel te bidden. Zoo

heeft iedere wijk hare memorie en ik heb wel eens gehoord, dat haar aantal hier te Utrecht ruim 60 bedraagt.

Nog andere broederschappen bestaan er, zoowel hier te Utrecht, als elders. Wat men hier het gilde der Zielbroeders noemt, heet men elders een kalende-broederschap.

Hoewel zij ook de liefdadigheid beoefenen, is hun doel toch hoofdzakelijk elke maand (kalende) bijeen te komen en dan gedachtenis te houden van de overleden broeders en zusters, door aan 't gildealtaar eene H. Mis bij te wonen, die voor de rust hunner zielen wordt opgedragen. Hier, te Utrecht, bestaat ook eene Priester-memorie of broederschap, waarvan leden zijn de kanunniken en vicarissen der vijf Utrechtsche kapittelkerken, en wier doel is aan de leden eene eervolle begrafenis te verzekeren. Sterft een medebroeder, dan moet ieder lid zijne begrafenis bijwonen en voor de rust zijner ziel drie H. Missen lezen."

e.

„Maar 't wordt tijd, gaat onze verhaler voort, „u doel en inrichting te verklaren van de geestelijke gilden, die gij straks in den optocht gezien hebt: het H. Kruis- en Lieve-Vrouwengilde, dat van 't Allerh. Sacrament en meer andere.

Het doel van genoemde gilden of broederschappen is in de eerste plaats de bevordering van godsvrucht. Zoo bezit b. v. het Lieve-Vrouwengild alhier eene prachtige kapel in de St. Marie- of Buurkerk, met een altaar en een zilveren beeld van zijne verhevene Beschermvrouwe. Hare feestdagen worden door het gilde op plechtige wijze gevierd. Het neemt dan deel aan de luisterrijke processiën, welke op die dagen gehouden worden en tracht

verder op alle mogelijke wijzen de godsvrucht en vereering tot de H. Maagd aan te kweeken en te bevorderen. Hoewel de vermeerdering van godsvrucht dus hoofdzak is, wordt ook de liefdadigheid en de onderlinge broederliefde door de leden beoefend. Ongeveer op dezelfde wijze werken ook de andere gilden: die van 't Allerh. Sacrament, van St. Josef, van St. Maarten, van 't H. Kruis, enz.

Niet alleen hier te Utrecht, maar ook in andere steden, bestaan dergelijke memoriën of broederschappen, niet het minst in de stad Kampen, in 't Oversticht, waar ik geboren ben. Daar bestaat o. a. de memorie van 't H. Kruis, met wier regelen ik goed bekend ben en als ik u het voornaamste van haar doel en werking verteld heb, zult gij ongeveer weten, hoe alle dergelijke vereenigingen hier te lande zijn ingericht.

In de kerk van St. Nicolaas aldaar, waarvan de grondslagen, nu bijna 30 jaren geleden, gelegd zijn, staat op het van koper vervaardigde hoogaltaar een zilveren kruis, waarin eene relik van 't Kruis des Heeren bewaard wordt, die aanleiding tot de stichting der memorie gegeven heeft. De feesten van het H. Kruis, Kruisvinding en Kruisverheffing, (3 Mei en 14 Sept.) worden als hoogtijden door het gilde gevierd. Op die dagen wordt eene plechtige Hoogdienst en 's middags een sermoen over 't H. Kruis gehouden, door een priester, dien de memorie daartoe aanwijst en die daarvoor met vier stuivers beloond wordt. De vicaris van het gilde is tevens gehouden elken Vrijdag eene gezongen H. Dienst aan 't broederschapsaltaar op te dragen.

Als een broeder of zuster sterft, is ieder lid verplicht de begrafenis bij te wonen en voor de rust hunner ziel te bidden vijf maal het „Onze Vader” en vijf maal het „Wees gegroet.” Bovendien bidt ieder lid alle dagen

driemaal het O. V. en driemaal het W. g. voor de overleden broeders en zusters, terwijl daags na Kruisverheffing voor al de gestorven leden een gezongen jaargetijde gehouden wordt.

Ook de christelijke liefdadigheid wordt door de memorie beoefend. Elken Vrijdag, na de H. Mis, wordt door de broeders op het gildealtaar geofferd. Van dat geld wordt eerst de gildepriester beloond en worden de ornamenten, versierselen en benoodigdheden voor het gildealtaar aangeschaft. Wat er dan nog overblijft, wordt aan de armen besteed. Bovendien vermaken vrome lieden, bij uitersten wil, aan de memorie landerijen, gelden, renten, enz., om daarvan uitdeeling van levensmiddelen aan de armen te houden.

Die uitdeeling heeft iedere week plaats. Elken Vrijdag, als de klok 12 geslagen heeft, geven de memoriemeesters aan de armen „teickene” (bons) voor de giften, die elken Zondagochtend, na kerktijd, worden uitgereikt. Die giften bestaan uit een brood van 5 pond, een half pond boter en een half pond spek. In de Vasten wordt het spek door drie haringen vervangen. Gij begrijpt, dat er heel wat lasten rogge, heel wat tonnen haring, heel wat boter en spek noodig zijn, om de arme broeders van Christus steeds met milde hand te kunnen bedenken.”

Ja, wij begrijpen dat volkomen. Wij begrijpen nu ook, dat de geestelijke gilden, broederschappen, memoriën, of hoe ze ook genoemd worden, in dezen tijd der godsdienst tot hulp en steun, der Kerk tot sieraad, der Maatschappij tot zegen verstrekken. Edele naastenliefde, die zelfs door den dood niet wordt verbroken, godsvrucht en christelijke liefdadigheid zijn de heerlijke vruchten, die van dezen middeleeuwschen boom geplukt worden.

f.

Andermaal willen wij eene wandeling door Utrecht doen; nu echter niet, om er kerken en kloosters te bezichtigen, maar te zien, hoe de christelijke liefdadigheid er beoefend wordt.

„Ik zal u een broeder meegeven,” zegt de vrome prior, „om u door de stad rond te leiden. Broeder Siewert is een geboren Utrechenaar, die goed den weg weet, en met alle instellingen van liefdadigheid in deze stad bekend is.”

Het duurt niet lang, of broeder Siewert is tot onzen dienst. Het is een jonge man, met een open, vriendelijk gelaat, die ons tot gids zal verstrekken. Als hij met ons langs de Oudegracht wandelt, is hij bijna voortdurend aan 't woord. Hij noemt ons de namen van enkele kloosters, die we passeeren, o. a. van 't Cecilia-convent, en wijst ons tal van versterkte woonhuizen, die aan de Gracht staan, en door adellijke geslachten bewoond worden. Vóór de poort van één dier adellijke verblijven zien we een groot aantal menschen, mannen en vrouwen, door hunne kleeding duidelijk als armen kenbaar. „Zie,” zegt onze geleider, terwijl hij op de menigte wijst, „de meeste armen uit de parochie van St. Nicolaas, waartoe deze wijk behoort. Jonkvrouwe Aleyd van Neyenborch vermaakte, toen zij voor eenige jaren stierf, eene jaarlijksche gift van 200 schilden — ruim f 400 — om daarvan elke maand eene uitdeeling van levensmiddelen te houden aan de armen van St. Nicolaas. — Daar gaat schier geen week voorbij, of men ziet groepen van armen, die aan de poort van dit of dat huis wachten op de giften, welke hun daar worden uitgereikt. Daar — en hij staat met ons stil en wijst met den vinger naar verschillende

addellijke woonhuizen — daar op Hazenberg ontvangen alle arme weduwen eens in de week turf en hout en in den winter eene driedubbele portie; daar op Engelenburch komen, om de 14 dagen, alle grijsaards, boven de 70 jaar, eene hoeveelheid levensmiddelen ontvangen, en als gij op Kinderdag (28 Dec). ginds in de nabijheid waart van Drielenberch — het huis daar met dien witten voorgevel — zoudt gij er eene menigte kinderen zien, jongens en meisjes, tot 12 jaar — de kleinen natuurlijk op den arm of aan de hand hunner ouders. Als dan de klok het middaguur slaat, gaat de poort open en stappen de kinderen binnen. Dan worden zij eerst onthaald op een stevigen maaltijd; daarna ontvangt ieder een compleet stel warme winterkleeren, die door de Vrouwe van Drielenberch en hare dochters eigenhandig gemaakt zijn."

Zoo voortwandellende, bereiken wij weldra de Nieuwe Gracht, thans nog slechts gedeeltelijk bebouwd. Aan 't einde ervan staat eene rij eenvoudige woningen, onder één dak. Van onzen geleider vernemen wij, dat het 12 „cameren" zijn, waarin oude lieden wonen, en dat zij gesticht werden door eene Utrechtsche burgeres, Maria Pallaes, die bij-uitersten wil, ook de gelden vermaakte, waarvan de oude lieden onderhouden worden. „Maar gij moet niet meenen," laat hij er dadelijk op volgen, „dat deze inrichting de eenigste van dien aard is, welke hier bestaat; ik meen te weten, dat thans reeds 10 of 12 dergelijke stichtingen binnen Utrecht gevonden worden. Straks zullen wij enkele bezoeken: op het Munster- en St. Janskerkhof, op de Mariaplaats, in de Predikheeren- en Minderbroederstraat, enz. In de „Pallaes-cameren," die we pas gezien hebben, ontvangt ieder der oude lieden per week een brood van 6 pond, turf en hout, en 6 denaren aan geld (60 cts). Het gebeurt wel, dat liefdadige personen aan de camerbewoners een maaltijd vermaken,

die jaarlijks op hun sterfdag gehouden wordt, onder voorwaarde, dat de oude lieden het jaargetijde van hun wel-doener bijwonen, om voor de rust zijner ziel te bidden.”

g.

Wij zetten onze wandeling voort en komen eindelijk in de Nieuwstraat. Pas zijn we hier, of onze geleider wijst ons op een groot steenen huis, met een heiligenbeeld in den voorgevel. „Dat is een warme stove,” zegt hij, met den vinger naar het bedoelde gebouw wijzende.

„Eene warme stove!” vragen wij met eenige verbazing; noemt men dat gebouw daar eene warme stove?”

„Ja,” zegt onze gids, „zoo noemt men het gebouw, waar de arme lieden, om Gods wil, in het barre jaargetijde, op elk uur van den dag een warmen haard en 's nachts eene goede legerstede vinden. 't Is nu ongeveer 25 jaar geleden, dat een vroom Utrechtsch burger, Heer Peter Utenleen, uit zijne goederen eene jaarlijksche gift van 22 pond (ƒ 260) voor deze stichting vaststelde. Later hebben andere liefdadige lieden gelden vermaakt, om den armen niet alleen onderkomen, maar ook spijs en drank te kunnen verschaffen. Vroeger was het gebouw de kappel van het St. Aagtengasthuis, dat er naast staat.”

„Een gasthuis, waarin zieken verpleegd worden?” vragen wij, daarbij denkende aan de beteekenis, die het woord in onzen tijd heeft.

„Geen zieken worden hier verpleegd,” geeft broeder Siewert ten antwoord. Evenals in de warme stove, worden hier armen tijdelijk opgenomen en van het noodige voorzien. Zoowel doortrekkende vreemdelingen, als Utrechtsche burgers, vinden in dit gasthuis steeds voedsel en nachtverblijf.’

„Het St. Aagtengasthuis is zeker niet het eenigste, dat te Utrecht bestaat?" vragen wij.

„Zeker niet," is het antwoord. „Utrecht telt binnen zijne vesten niet minder dan 12 groote gasthuizen, die door kloosterlingen, of door personen, welke zich hiertoe tot een gilde of broederschap vereenigd hebben, bediend worden. In 't laatste geval worden de uitgaven der stichting ook door 't gilde bestreden. Twee St Aagtenbroeders nemen de dienst waar in 't gasthuis en twee in de warme stove."

„Maar," vragen wij, „hoe noemt men dan hier de inrichtingen, waarin zieken verpleegd worden?"

„Infirmarieën of hospitalen," is het antwoord. „Hun aantal, hier te Utrecht, is zeer groot. Met de verpleging van zieken in de hospitalen houden zich vooral kloosterlingen bezig. Ziet gij daar ginds die kerk, met dien lagen, stompen toren? Dat is de Begijnhofskerk, die reeds in 1284 gesticht werd. Bij het Begijnhof staat een groot hospitaal voor vrouwen, die door de vrome zusters verpleegd worden. Ja, ik verzeker u," gaat onze verhaler voort, „dat onder die nonnen, hoe eenvoudig zij er met hunne zwarte taliën ook uitzien, heel veel zijn, uitstekend bedreven in de genees- en heilkunde. Bij het Cellebroeders-klooster, in de Lollestraat, staat eene infirmerie voor mannen, om van andere dergelijke inrichtingen niet te spreken."

Een persoon, in een vreemd costuum gestoken, gaat ons voorbij. Als hij ons eenige passen vóór is, keert hij zich om en nadert ons met een bedelnap in de hand, die hij ons met een smeekend gebaar toesteekt. Wij werpen daarin eene gift, waarna de bedelaar zich met een „God loone 't u!" haastig verwijderd.

„Dat was een melaatsche," zegt onze leidsman. „Het leprozenhuis of de lazarij, waar die ongelukkigen verblijft

houden, staat, op eene afgelegene plaats, buiten St. Catharyne. Het volk meent wel, dat een melaatsche kan genezen worden, als hij 7 jaren gebedeld brood heeft gegeten, maar, om u de waarheid te zeggen, ik geloof, dat die ziekte ongeneeslijk is. 't Is hun vergund op bepaalde tijden liefdegiften binnen de stad in te zamelen. Door hunne kleeding zijn ze als leprozen kenbaar. Met niemand komen zij overigens in aanraking; voor de maatschappij zijn ze zoo goed als dood."

"Waarom keerde hij op zijne schreden terug," vragen wij, "toen hij ons eene aalmoes vroeg?"

"Omdat dan de wind van onze zijde hem tegen woei en wij minder gevaar liepen besmet te worden" — is het antwoord.

"Ja, de melaatschheid," gaat broeder Siewert voort, "is eene vreeselijke ziekte, maar de pest, die nu drie jaar geleden, hier te Utrecht in korten tijd honderden slachtoffers maakte, is verschrikkelijker. Voor de lijders aan die ziekte staat buiten St. Catharyne het Jobs- of Pestengasthuis, dat oorspronkelijk diende voor pelgrims, die met melaatschheid besmet, uit het H. Land terugkeerden. Thans worden de arme kranken gedeeltelijk door de Carmelieten, gedeeltelijk door de nonnen uit St. Catharyne-klooster verpleegd.

"Ik geloof," besluit onze gids, "dat we nu 't voornaamste, wat Utrecht aan liefdadige instellingen bezit, gezien hebben. Wij danken den vromen broeder hartelijk voor zijn vriendelijk geleide. Hij keert naar zijn klooster terug, en wij slaan den weg in naar de Choorstraat, waar we in eene daar bestaande taveerne onzen intrek nemen.

h.

Morgen gaan we naar Amersfoort, niet echter om er, als vroeger, eene Send bij te wonen, maar om er —

ja raad eens! — om er kermis te houden, en nog wel de eerste kermis, die hier gevierd wordt.

Den volgenden morgen zijn we reeds vroeg uit de veren en den weg op, die van Utrecht over de Bildt en Zeist naar Amersfoort voert. Over verveling en een-tonigheid behoeven we waarlijk niet te klagen: 't is of half Utrecht is leeggelopen en naar Amersfoort op weg is. Aan de Bildt en te Zeist sluiten zich nog tal van personen uit die dorpen bij de Utrechtenaren aan. 't Is een vroolijk, bekoorlijk tafereel, die honderden, welke daar te voet, te paard of in rijtuigen den breedten zandweg volgen, die zich met groote bochten door de bijna onafzienbare heide slingert. Wij hebben ons bij een viertal Utrechtenaren aangesloten, van wie een, Amersfoorter van geboorte, de drie anderen als gasten ten huize zijner ouders zal ontvangen.

„Wij mogen ons gelukkig achten”, zegt een der laatsten, „dat wij te Amersfoort een welkom te huis zullen vinden. 't Is mij een raadsel hoe al die lieden,” — en hij wijst vóór en achter zich — „daar een onderkomen zullen krijgen.”

„Och,” zegt de Amersfoorter, „ik geloof, dat de meesten er weinig om geven een paar nachten onder den blooten hemel door te brengen. Spijs en drank — en dat is de hoofdzaak — zal wel in overvloed te krijgen zijn en nu het zomer is, zal menigeen zich 's avonds wel neerleggen, waar hij daartoe de beste gelegenheid vindt.”

„Hoe lang duren de feesten te Amersfoort?” vragen wij aan hem, die het laatst gesproken heeft.

„Twee dagen,” is het antwoord. „Vandaag heeft de plechtige inwijding der hoofdkerk door den bisschop plaats, en morgen wordt op het kerkhof een mysterie spel ter eere van St. Joris gespeeld.

Tal van zwaar beladen wagens gaan ons voorbij. „Ziet ge wel, Peter,” zegt een onzer reisgezellen, dat er behoorlijk voor gezorgd wordt, dat op het kerkwijdingsfeest te Amersfoort de hungerigen gespijsd en de dorstigen gelaafd worden.”

„Ja, en straks, toen wij Oostbroek voorbijkwamen, vernam ik van mijn vriend Bertrand, den hovenier der abdij, dat reeds gisterenavond een groot aantal personen, op reis naar Amersfoort, daar gepasseerd waren. 't Is hetzelfde volkje, dat de vorige week te Utrecht op de St. Jansmarkt was, en dat nu naar Amersfoort trekt, om ook daar den goeden lieden op behendige wijze het geld uit den zak te kloppen ”

„Het geld uit den zak kloppen,” vragen we, „wat bedoelt ge daarmee?”

„Dat is het werk van een volkje,” zegt de Utrechtenaar, „dat van stad tot stad trekt, en op elke jaarmarkt, op elk kerkwijdingsfeest is te vinden. Waar ze precies van daan komen, weet ik niet; men zegt uit Egypte; zoo-veel is echter zeker, dat het groote dieven en bedriegers zijn, voor wie zich ieder in acht heeft te nemen. Vandaag zult ge ze ook zeker te Amersfoort aantreffen, waar ze bij den grooten toeloop van volk zeker gelegenheid hebben goede zaken te maken.”

Daar treden we Amersfoort binnen. De geheele stad is vol vreemdelingen, uit alle hemelstreken herwaarts gekomen: niet alleen uit het Sticht, Gooiland en de Veluwe, maar zelfs uit Deventer, Kampen en Zwolle. Amersfoort is in feestdosch gestoken. De naburige bosschen hebben daarvoor hunne jeugdige den-
nen en sparren, de tuinen en velden hunne bloemen geleverd. Met ijver hebben de goede lieden van Amersfoort vóór eenige dagen de hand aan 't werk geslagen, om hunne stad in een passend feestkleed te steken. Zie,

de blijdschap ligt hen op 't gelaat, nu het hun gegeven is dezen heuglijken dag te beleven. Hoe zij daar naar verlangd hebben! Het geslacht, dat de grondslagen legde, heeft de voltooiing niet meer mogen aanschouwen. Eene halve eeuw ging voorbij, sedert de eerste steen van den tempel gelegd werd. Wat hebben de goede Amersfoorters in dien tijd al niet gedaan ter voltooiing en opluistering van het Huis des Heeren. De arme heeft daartoe zijne schamele penningen, de rijke zijn goud geofferd; de gilden gaven kosteloos hun arbeid, of beschonken den tempel, hun roem en hun trots, met kostbaar gemeubelte.

En nu staat hij daar voltooid, met zijne schoone gewelven, door rijzige zuilen geschraagd, met zijne 14 kostbare glasramen, waarin de wapens van verschillende gilden, die ze schonken, gemaald zijn, met zijn hoogen toren, die wijd in den omtrek den luister des Heeren en den roem van zijn bouwmeester verkondigt.

Ja, Amersfoort heeft reden zich te verheugen. Nog dezen dag zal *zijn* tempel door den Gezalfde des Heeren op plechtige wijze voor den dienst van God worden ingewijd.

i.

Te 10 uur in den voormiddag nemen de plechtigheden een aanvang. Reeds eergisteren is de bisschop van Utrecht met zijn gevolg te Amersfoort aangekomen, waar hij zijn intrek heeft genomen bij Heer Wolbert Haerdonck, den nieuw benoemden proost van St. Joris, wiens woning in de Langestraat staat. Uit die straat trekt de bisschop, in vol ornaat, op het bestemde uur kerkwaarts. Hij is omringd door den proost en den deken zijner zetelkerk en door de leden van 't Amersfoortsche kapittel, dat aan de

nieuwe kerk zal verbonden worden. „Daarachter gaat de geestelijkheid der stad, zoowel de seculiere als de reguliere, allen gekleed in koorkleed en stool, en met brandende waskaarsen in de hand.

De stoet trekt de kerk binnen, om haar echter weldra weer te verlaten. De deuren worden gesloten, en slechts een diaken blijft er achter.

De bisschop wijdt zout en water, vermengt beiden, besproeit daarmee zich zelven en de omstanders en gaat driemaal om het kerkgebouw, waarvan hij de muren met het gewijde water besprenkelt, terwijl de geestelijken biddende en zingende volgen. Na den eersten en tweeden omgang klopt de bisschop telkens met zijn staf tegen de gesloten deuren der kerk, terwijl hij zegt:

„Vorsten, opent uwe poorten, heft u op, eeuwige poorten, en de Koning der Heerlijkheid zal binnentreden.”

„Wie is de Koning der Heerlijkheid?” zoo vraagt de diaken in de kerk en het antwoord des bisschops luidt:

„De Heer, de Sterke en Machtige, de Heer, de Machtige, in den strijd.”

Ook na den derden omgang worden dezelfde woorden herhaald; nu maakt de bisschop met zijn staf het kruis teeken op de deur en de ingang wordt ontsloten.

De bisschop, gevolgd door de geestelijkheid, treedt de kerk binnen, maar van de plechtigheden, die daar binnen plaats grijpen, mogen wij geen getuigen zijn: hoe de dienaar des Heeren de tempeldeuren op twee plaatsen met een kruis teekent en smeekt, dat alle bezoekers hier vrede en zegen mogen vinden en van alle rampen bevrijd blijven; hoe hij zevenmaal om het altaar trekt en het, onder 't zingen van lofzangen, met het gewijde water besproeit, evenals de muren, der kerk welke hij driemaal rondgaat, onder 't zingen van gezangen, waarin de lof van 't Huis des Heeren wordt verkondigd.

De reliquiën van den H. Georgius, den Patroon der kerk, worden voorloopig in de kapel van het Carmelietenklooster bewaard. Derwaarts gaan de bisschop en de geestelijken, om de H. Overblijfselen daarna in plechtige processie naar de nieuwe kerk over te brengen. Aan den hoofdingang der kerk houdt de bisschop eene toespraak, waarin hij het volk herinnert aan de heiligheid van 's Heeren Huis, allen tot eerbied opwekt en waarschuwt tegen ontheiliging of benadeeling, waarbij hij tevens van de daarop gestelde straffen gewaagt.

Nu worden de tempeldeuren voor de geloovigen geopend.

Plechtig klinken de tonen des orgels door de ruime gewelven; aan 't rijk versierde hoogaltaar wordt door den bisschop, voor de eerste maal binnen St. Joris, de Onbloedige offerande opgedragen en als, na de H. Mis, de bisschoppelijke zegen gegeven is en de aflat aangekondigd, die door de geloovigen jaarlijks op het feest van kerkwijding kan verdiend worden geeft zich de godsdienstige geestdrift van het volk lucht in gezangen, die niet alleen in, doch ook buiten de kerk, ter eere van God en St. Joris worden aangeheven.

Nauwelijks heeft de klok Je derde ure na den middag geslagen, of wij gaan naar de Kampstraat, waar Heer Govert Zadelinck, de deken van 't kapittel, woont. Te zijnen huize wordt het prachtige zilveren beeld van St. Joris met den draak bewaard, dat onlangs door de zilver smeden is vervaardigd. 't Is een geschenk van het kruisbooggilde en zal geplaatst worden op het door de steenhouwers geschonken altaar, aan St. Joris gewijd. Uit het huis van den deken zal het beeld, in plechtige processie, naar de nieuw gebouwde kerk worden overgebracht, nadat het eerst door den bisschop gewijd is.

Al de klokken van Amersfoort luiden. Voor en na komen de verschillenden gilden, met hunne dekenen en

overlieden, optrekken. Zij zijn verplicht alle processiën en omgangen bij te wonen en als zij niet tegenwoordig zijn, vóór 't luiden der klokken geëindigd is, worden zij in eene geldboete geslagen.

De stoet heeft zich eindelijk opgesteld. Welk gilde zal het beeld kerkwaarts dragen? Die eer komt natuurlijk den schenkers toe, den leden van het Kruisbooggilde, die St. Joris als patroon vereeren. Het beeld wordt door 12 personen op eene burrie gedragen, die met een kleed van zware witte zijde — het werk van Amersfoortsche kloosterzusters — bedekt is. Zie, hoe de dragers zich in hun beste pak gestoken hebben. Een zwarte hoed, om wiens bol een sierlijke pluim geslingerd is, dekt het hoofd. Zij dragen een geel buis, met tal van zilveren knoopjes op den arm, eene korte broek van de zelfde kleur en om de middel eene blauwe, met goud geborduurde sjerp.

Achter de dragers gaat de bisschop van Utrecht, tusschen de proosten van St. Maarten en St. Joris, alle drie in vol ornaat. Daarop volgen de kanunniken, vicarissen en geestelijken der stad, gekleed in koorkleed en met brandende waskaarsen in de hand, lofzangen zingende, ter eere van den feestheilige. Daar achter sluiten de verschillende gilden met hunne vaandels en banieren zich aan, ongeveer op dezelfde wijze als we dat onlangs te Utrecht gezien hebben.

Men trekt door de voornaamste straten der stad. Aan de kerk gekomen, trekt de processie ze binnen en als het beeld eindelijk op het altaar geplaatst is, houdt de bisschop een sermoen, waarin hij van de roemrijke daden en deugden van St. Joris gewaagt en zijn gehoor aanspoort die zooveel mogelijk na te volgen.

J.

't Is ongeveer 5 uur in den namiddag, als de plechtigheid is afgelopen, nog vroeg genoeg dus, om een kijkje in de stad te nemen.

Voor de hongerigen en dorstigen bestaat hier wel gelegenheid om gevoed en gelaafd te worden. Immers, in de straten en op de pleinen, nabij de kerk, is voor geld en goede woorden wel eene hartige bete te krijgen. Wat wordt er al niet verkocht in die talrijke kraampjes en tentjes, die hier zijn opgeslagen: brood en vleesch, — 't laatste gekookt en gerookt — spek, ham, bier, eider, meede, wijn en nog veel meer. Zie, hoe het volk zich al pratende en etende en drinkende tusschen die uitstallingen voortbeweegt. Ginds heeft eene troep volk een kring om een viertal personen gesloten. Twee er van zijn trompenaars en vedelaars — tamboers en vioolspelers zouden wij zeggen — en slaan en strijken er lustig op los. Als dat lang genoeg geduurd heeft, zwijgt de muziek en nemen de beide andere personen het woord. Het zijn zoogenaamde sprooksprekers, die nu eens gezamenlijk, dan weer afzonderlijk, de wonderbaarste verhalen opdisschen, die voor onheuglijke tijden gebeurd zijn. Als het verhaal uit is, gaat één hunner met een bakje rond en ieder werpt daarin zijn groot of denarie. Wat verder staan zangers en pijpers; het gezang der eersten wordt begeleid door de muziek der laatsten. Een bereleider, die den ruigen viervoeter aan een ketting rondleidt, is ook present, even als de eigenaar van een wolf, die dit dier den volke te zien geeft. Ginds staat een kwakzalver met luider stemme zijne artikelen aan te prijzen. Hij noemt allerlei in-en uitwendige kwalen, waarvoor zijne zalven en kruiden onfeilbaar zijn. 't Is geen wonder, dat hij een aantal koopers vindt, want het

aantal eenigszins kundige geneesheeren is in dezen tijd nog zeer gering. Die narren en potsenmakers vermaken het volk met hunne kluchten en grappen en daar staan zoowaar een paar heidinnen, die, tegen goede betaling, aan lichtgeloovige lieden de toekomst voorspellen.

Ja, het loont wel de moeite eens een kijkje op de kerkmis te Amersfoort te nemen, die nu voortaan elk jaar op het feest van St. Joris gehouden wordt.

Den volgenden morgen zijn we reeds vroeg bij de hand, want te 8 uur zal het mysteriespel van St. Joris beginnen. Wat zulk een spel is, zijn we reeds te Egmond te weten gekomen. Wij hebben het geluk eene goede staanplaats te krijgen, waar wij het geheele verloop van het spel kunnen volgen. De spelers, een zeker aantal personen, die zich tot een soort van gilde vereenigd hebben, en Gezellen van den Spele genoemd worden, geven hunne voorstelling op het groote plein, aan de zuidzijde der kerk. Op zekere dagen des jaars, zooals op Vastenavond en op de hooge kerkelijke feestdagen, vertoonen zij hunne mysterie- of mirakelspelen, nu en dan door priesters, of andere geestelijke personen bijgestaan.

Verschillende tooneelen uit het leven des Heiligen worden ons zichtbaar voorgesteld. Eerst zien we hem met zijn vader op weg van Cappadocië, waar hij geboren is, naar Palestina, waar hij dienst neemt in de legioenen van keizer Diocletianus. De keizer zit, omringd door eene schitterende lijfwacht, op zijn troon. Georgius staat voor hem en de vorst prijst hem om zijne dapperheid, die hij in verschillende gevechten getoond heeft. Hij benoemt hem tot honderdman over een legioen, dat te Nicomedië in bezetting ligt. De eerste christenvervolging, onder Diocletiaan, neemt een aanvang, wat door drie jongelingen in een klagzang wordt medegedeeld. Ook te Nicomedië woedt de vervolging en worden placcaten

tegen de christenen aangeslagen, welke door Georgius, den honderdman, worden afgescheurd. Andermaal verschijnt hij voor den keizer, maar nu met ketenen beladen. De vorst spaart beloften noch bedreigingen, om hem tot afval over te halen, maar de heilige krijgsman blijft standvastig. Eindelijk wordt hij buiten de stad gevoerd en daar onthoofd.

Twaalf als ridders gekleede personen verschijnen en verkondigen den lof van St. Joris en het geluk, dat hij nu in den Hemel geniet. Ook St. Joris zelf verschijnt, gezeten te paard, in gezelschap van de beroemdste helden der Christenheid: Karel de Groote, Godfried van Bouillon, Richard Leeuwenhart en anderen. Hij vermeldt hunne dapperste daden en vermaant de Christenridders, hier tegenwoordig, hunne voetstappen te drukken. Ten laatste verschijnt de heilige andermaal te paard, maar nu om den draak te verslaan. Hij velt het ondie en doorboort het met zijne lans. Al de toeschouwers, welke tot nog toe het diepste stilzwijgen bewaarden, barsten nu in een luid gejubel los en luid klinken de gezangen, die ter eere van hunnen H. Patroon worden aangeheven.

XIII.

Dienaren van Godienst en Beschaving.

a.

Als gij te Deventer op den Brink komt, zult gij daar in den z. g. Penninkshoek een gebouw zien, dat, nog niet lang geleden, in den stijl der 16e eeuw gerestaureerd is en thans tot kerk dient voor de Doopsgezinde gemeente. In dat huis woonde, omstreeks het midden der 14e eeuw,

een aanzienlijk man, die met zijne echtgenoot tot een adellijk geslacht behoorde, nl. Werner Grote, schepen en cameraar. (1)

Hier werd hem in 1340 een zoon geboren, die den naam van Gerard ontving en in de geschiedenis onder den naam van Gerardus Magnus, dat is Grote of de Grote bekend is.

Grote was zijn naam, maar ook groot was zijn geest, zijn aanleg en liefde voor studie. Het eerste onderwijs in de wetenschap ontving hij in zijne vaderstad, die hij verliet, toen hij nauwelijks 15 jaar oud was, om naar Parijs te gaan. Daar studeerde hij drie jaar aan de hogeschool en keerde met den graad van meester in de vrije kunsten naar Deventer terug. Zijne leermeesters hadden voor hem niets dan lof en verklaarden hem toen reeds voor een geleerde. Behalve in het kerkelijk en wereldlijk Recht, was hij ook zeer ervaren in de wijsbegeerte, de geneeskunde, de sterrenkunde en andere wetenschappen.

Niet lang echter bleef hij te Deventer. Als lid van een gezantschap uit zijne vaderstad, vertrok hij naar Avignon, in Frankrijk, destijds de zetelplaats des Pausen, waar hij ruim een jaar verbleef. Van hier ging hij naar Keulen, om aan de aartsbisschoppelijke school zijne studiën voort te zetten. Nu en dan begon hij ook reeds aan anderen onderwijs te geven. Zijne geleerdheid en ijver trokken aller aandacht en het duurde niet lang, of hij werd begiftigd met twee kanunniksdijen of praebenden, en wel te Utrecht en te Aken.

Zoo werd Grote reeds op zeer jeugdigen leeftijd door de fortuin begunstigd. Geëerd en gezien door allen, die hem kenden, bezat hij, ook van zijne ouders, een aanzienlijk vermogen, terwijl zijne geleerdheid en kennis

(1) Een lid der stedelijke regeering, die telkens voor één jaar met het beheer der finantiën belast was.

hem het recht gaven te dingen naar de aanzienlijkste betrekkingen in Kerk en Staat.

Al die grootheid echter, al dat geluk konden het hart van Grote niet bevredigen. De voorspelling van een vroom bedevaartganger te Keulen, „dat hij zich spoedig en tot heil van velen zou bekeeren” maakte al evenmin veel indruk op hem, als eene zware ziekte, waardoor hij werd getroffen. Eene bijzondere genade van God was noodig, om hem van de wereld af te trekken en tot God te brengen. Niet verre van Arnhem stond destijds het Karthuizerklooster Munnikhuizen, waarvan prior was Hendrik van Calker, een vroom en geleerd kloosterling, die reeds, tijdens Grote's verblijf te Parijs, diens biechtvader geweest was. Zeker door eene beschikking Gods vertoefden beiden eens gelijktijdig te Utrecht, waar Grote een bezoek van zijn vroegeren geestelijken leidsman ontving. Deze wijst hem op de ijdelheid en vergankelijkheid van al het aardsche, en hoe alleen in God vrede en rust te vinden is; hij maant hem dringend aan op het heil zijner onsterfelijke ziel te denken, om zoo de hemelsche belooning te verwerven, die voor den deugdzame is weggelegd. Die woorden, uit zulk een eerwaardigen mond, troffen Grote zoozeer, dat hij besloot, met Gods hulp, zijn leven te veranderen en alle wereldsche ijdelheden vaarwel te zeggen.

En hij hield woord. Hij deed afstand van de inkomsten, die hij als kanunnik genoot, kleepte zich in een eenvoudig gewaad en verkocht al wat hij bezat, slechts zooveel behoudende, als hij voor zijne noodzakelijkste levensbehoeften noodig had, terwijl hij het overige bestemde voor het onderwijs der jeugd en andere vrome doeleinden.

Nu hij met de wereld gebroken had, kon hij ook niet langer meer in de wereld blijven leven. Daarom toog hij naar het klooster Munnikhuizen, waar hij werd opgenomen,

zonder evenwel lid der Orde te worden. Hier bleef hij drie jaar en wijdde zich aan de studie der H. Schrift en aan de beoefening van alle deugden. Toen Grote Munnikhuizen verliet, was hij een geheel ander mensch geworden. Hij was nu voor goed van het aardsche en vergankelijke losgerukt en had voortaan slechts oog voor God en goddelijke zaken en voor de zaligheid der zielen. Eerst liet hij zich tot diaken wijden. Daarna verzocht hij zijne kerkelijke Overheid, den bisschop van Utrecht, om voor 't volk te mogen prediken, wat hem werd toegestaan. Zonder bepaalde standplaats trok hij nu het land door, van stad tot stad, en predikte voor geestelijken en wereldlijken, voor mannen en vrouwen, voor grooten en kleinen, voor geleerden en ongeleerden, voor aanzienlijken en geringen, voor knechten en vrijen, voor rijken en armen, voor landgenooten en vreemdelingen. Waar hij kwam, daar hing de schare aan zijne lippen, getrokken door zijne buitengewone welsprekendheid, zijne beminnelijke eenvoudigheid, zijn onverdroten ijver. In Holland en Zeeland, zoowel als in Utrecht, Gelderland en Overijsel, zien we den onvermoeiden prediker optreden: te Amsterdam, Leiden, Delft, Gouda en Haarlem, te Vlissingen en Middelburg, te Utrecht en Amersfoort, te Arnhem en Zutphen, te Zwolle en Kampen, maar bovenal in zijn geliefd Deventer.

Ongestoord echter mocht de waardige man zijn zegeningen arbeid niet voorzetten: van verschillende zijden ontmoette hij tegenwerking in zijn loffelijk streven. Zijne vijanden wisten het zelfs zoover te brengen, dat de bisschop van Utrecht zijn verlof aan Grote, tot openbare prediking, introk en toen Grote zich op den Paus beriep, bekrachtigde deze de uitspraak des bisschops. Als een gehoorzaam zoon der Kerk onderwierp hij zich aan deze beslissing, hoe smartelijk het hem ook viel. Nu hem dit

terrein verboden was, zou hij een ander betreden, om daar zijne schitterende gaven dienstbaar te maken aan de eer van God en de godsdienstige beschaving zijner tijdgenooten.

b.

't Is op een Zondag, in den zomer van 't jaar 1372, omstreeks twee uur in den namiddag. Als wij op dat tijdstip te Deventer in de St. Lebuïnuskerk geweest waren, zouden we den prachtigen tempel geheel gevuld hebben gezien met geloovigen van allerlei stand, zoowel uit de stad als van elders gekomen. En geen wonder! De prediker, die daar op den kansel staat, is niemand minder dan de ons bekende Mr. Gerard, die met de hem eigen vurige welsprekendheid het woord Gods verkondigt.

Tegen één der pijlers, nabij den predikstoel, staat een jonge man, met een open, vriendelijk gelaat, die met alle aandacht den spreker volgt. Aan zijne kleeding zien we, dat hij tot den geestelijken stand behoort, en, vergissen wij ons niet, dan bekleedt hij de waardigheid van kanunnik in de eene of andere collegiale kerk.

Zoo is het ook. De vreemdeling, dien we bedoelen, is Floris Radewijnsz., kanunnik van St. Pieter te Utrecht en magister of meester in de vrije kunsten, welken titel hij aan de hoogeschool te Praag behaald heeft. Hij is thans 22 jaar oud en te Leerdam, in 't iand van Arkel, geboren. Zooals Grote indertijd door de woorden van den prior van Munnikhuizen, zoo wordt thans Radewijnsz. door die van Grote tot andere gedachten gebracht. Ook hij besluit de wereld te verlaten en hare ijdelheden vaarwel te zeggen. Één van hart en één van zin, sluiten beide mannen samen eene innige vriendschap en van nu af is

beider leven en streven ten nauwste met elkander verbonden. Radewijnsz verwisselt zijne waardigheid van kanunnik te Utrecht met die van vicaris van St. Paulus altaar, in de St. Lebuïnus kerk te Deventer.

Gaan wij in onze gedachten van Deventer naar 't klooster Groenendaal, dat destijds lag in de nabijheid van Brussel en bewoond werd door reguliere kanunniken, gewoonlijk Augustijnen genoemd. Aan 't hoofd van dat klooster stond Johannes Ruysbroeck, een vroom en geleerd man. Reeds dikwijls had Grote, in gezelschap van enkele vrienden, dit klooster bezocht, waar de eerwaardige prior, door zijn heilig leven, een diepen indruk op hem gemaakt had. Niet minder was hij getroffen door den uitmuntenden geest, die in het klooster heerschte, waar men, van de wereld gescheiden, het gebed met den arbeid afwisselde en in stille afzondering de verhevenste deugden beoefende. Vaak had hij zich reeds de vraag gesteld: Zou het niet mogelijk zijn, dat ook te Deventer, door mijne handen, eene dergelijke inrichting verrees?

In zijne vaderstad teruggekeerd, begon hij dadelijk de handen aan 't werk te slaan. Allereerst stichtte hij eene vereeniging, waarin vrouwen en jonge dochters konden opgenomen worden. Zij zouden door gebed en overweging God dienen en door handenarbeid in hun levensonderhoud voorzien. Bepaalde regels werden door den stichter voorgeschreven, die door de zusters moesten gevolgd worden. Eene religieuze vereeniging vormden zij evenwel niet, daar zij bij hare aanneming geene voor het leven bindende geloften aflegden. Zij stonden onder het toezicht van eene Moeder of Overste en voor de geestelijke leiding onder een rector. Benalve met alle vrouwelijke handwerken, zooals naaien, weven, enz. hielden zij zich ook bezig met het onderwijs der vrouwelijke jeugd en met het afschrijven van boeken, waarin zij zeer be-

dreven waren. In de stadsbibliothek te Deventer wordt thans nog een handschrift bewaard, door een der zusters geschreven. Het prachtige schrift en de netheid en regelmatigheid van uitvoering stempelen dit werk van de eenvoudige zuster uit „Meester-Geertshuis” tot een kunstwerk van den eersten rang.

Maar bij de stichting van dit Huis alleen zou het niet blijven.

Reeds sedert lang bestond te Deventer eene kapittelschool, zoo genoemd, omdat zij door het kapittel van St. Lebuïnus was gesticht en werd onderhouden. Ook Grote had aan die school het eerste onderwijs ontvangen. Het prediken was hem nu verboden; daarom besloot hij zich op het onderwijs toe te leggen en trad weldra als onderwijzer aan de kapittelschool op. Enkele arme scholieren zette hij aan 't afschrijven van boeken, waarvoor hij hen betaalde, en die hij aan alle belangstellenden kosteloos ter lezing uitgaf. Zoo vermeerderde hij niet alleen zijn boekenschat, maar werden ook arme leerlingen ondersteund. Groot en heilzaam was de invloed, dien Grote op hen uitoefende. Hij leidde hunne studiën, onderwees hen en sprak met hen over godsdienstige onderwerpen. Dikwijls kwamen ze bij hem aan huis, om de voltooide handschriften te bezorgen, of anderen arbeid te halen en waren dan tevens in de gelegenheid zijn voortreffelijk onderricht te genieten. Leergierige jongelieden, die wegens hunne armoede, of om, andere redenen, niet ter kapittel-school konden toegelaten worden, nam hij in zijn huis op, waar de tijd tusschen studie en gebed, onderrichting en arbeid verdeeld was. De arbeid bestond in 't afschrijven van boeken, waarvoor ze door den Meester met 10 oude schilden of f 42.— jaars betaald werden. Een ijverig medewerker vond Grote in zijn vriend Radewijnsz, die het perkament bereidde, de bladen liniëerde,

de boeken inbond en de handschriften nazag. Steeds werd het aantal leerlingen, die naar Grote's woning stroomden, grooter, niet alleen uit Deventer, maar ook uit andere plaatsen. Die groote toeloop bracht Radewijnsz. op een denkbeeld, dat ook reeds sedert lang door Grote gekoesterd was. „Wat dunkt u,” vroeg hij op zekeren dag, „als ik en deze klerken, die zulke voortreffelijke schrijvers en van goeden wil zijn, datgene wat wij wekelijks verdienen, in éene kas legden en een gemeenschappelijk leven leidden?” En toen Grote daartegen eenige bezwaren inbracht, antwoordde Radewijnsz.: „Wat kan het ons schaden; laten wij het beproeven; wellicht schenkt God aan onze onderneming Zijn zegen.” „Welnu,” was 's Meesters antwoord, „begin dan in den Naam des Heeren; ik wil uw verdediger en beschermer zijn tegenover allen, die tegen u opstaan.”

De Broederschap van 't Algemeene leven was gesticht.

c.

De veertiende eeuw loopt ten einde: wij schrijven 1396.

In de Pontegelstraat, thans Pontsteeg, te Deventer staat het Fraterhuis, de woning der broeders, onder 't bestuur van Grote's opvolger, Floris Radewijnsz. De vrome stichter zelf, is nu 12 jaren geleden de eeuwige rust ingegaan; de pest, die hij aan 't ziekbed van een vriend had opgedaan, heeft hem, op pas 44-jarigen leeftijd, ten grave gesleept

Maar zijn werk s blijven leven. Het stekje, dat hij geplant heeft, is reeds krachtig opgewassen en weldra zal het een boom zijn, die zijne forsche takken tot ver buiten de Nederlandsche grenzen heeft uitgebreid.

Om eens nader met de broeders en hun werk kennis

te maken, willen wij een bezoek brengen aan het Fraterhuis te Deventer, waar we natuurlijk hartelijk welkom zijn.

De portier opent de poort en zal ons rondleiden. Hij zal ongeveer 18 jaar oud zijn, en we zien al dadelijk, dat hij nog tot de nieuwelingen of leerlingen behoort. Immers, hij draagt nog de wereldsche kleeding en zijn hoofdhaar is op de kruin afgeschoren. Als hij vlijtig studeert en zich goed gedraagt, kan hij over een jaar in de klasse der klerken worden opgenomen. Dan draagt hij een rok en broek van grove wollen stof en daarover eene grijze linnen mantel en eene grijze kap op 't hoofd. Het aantal nieuwelingen, zoo vernemen wij van onzen gids, bedraagt acht; zoo groot is ook het aantal klerken, waarbij dan nog vier priesters komen, zoodat het Huis door 20 personen bewoond wordt.

Onze portier leidt ons door een aantal vertrekken rond. Hij opent de schrijfkamer en gunt ons een kijkje daar binnen. Een viertal klerken zijn hier bezig met het afschrijven van boeken, ongeveer op dezelfde wijze, als we dat vroeger te Egmond gezien hebben. De beide groote kasten daar bevatten de boeken van Grote en Radewijnsz., die ze aan het Huis hebben geschonken. Drie personen zijn met het toezicht op de bibliotheek belast. Zij moeten — zoo heeft Mr. Gerard bevolen — niet karig zijn in het uitleenen van boeken en zorg dragen, dat ze door afschrijven vermenigvuldigd worden.

Aan de schrijfkamer grenst het leervertrek. Op bepaalde uren van den dag geeft hier de lees- en schrijfmeester onderwijs aan de novicen in lezen, schrijven, zingen, de kennis van den godsdienst, Latijn, enz. Ook leerlingen der kapittelschool nemen soms aan dit onderwijs deel. Het Huis leent hun kosteloos boeken en betaalt het schoolgeld aan den rector der kapittelschool,

als zij daartoe, wegens hunne armoede, niet in staat zijn.

„Wellicht zijn er, behalve de lees- en schrijfmeester, nog andere personen, die in 't Fraterhuis deze of gene betrekking bekleeden,” vragen wij.

„Zeker,” geeft de novice ten antwoord. „Aan ons hoofd staat de rector of prior, bijgestaan door den vice-rector. Dan heeft men nog den rentmeester, die de algemeene kas beheert; den boekverzamelaar, (librarius) die de handschriften verzamelt, ze ter leen uitgeeft en elken middag en avond zorgt voor de lezing van een nuttig geschrift onder den maaltijd, den novicemeester, den ziekenoppasser en nog enkele anderen. Eén der fraters is het ambt van scheerder (tonsor) opgedragen. Broeders, die voor wetenschappelijken arbeid minder geschikt zijn, zijn schoenmakers, wollen- en linnenwevers, kleermakers, mandenmakers, enz. Ons brood wordt gebakken en ons bier gebrouwen door broeder Aemilius, welke die vakken uitnemend verstaat. Ieder heeft hier dus zijne bepaalde, vaste bezigheid, behalve de keukenmeester, die iedere week wordt afgelost. Als de beurt, om het keukenwerk te verrichten, gekomen is aan onzen rector, Heere Florentius, dan onttrekt hij zich daaraan evenmin als de minste der klerken.”

Veel meer kan onze vriendelijke geleider ons van de inrichting der Fraterhuizen en den arbeid der Broeders nog niet vertellen. Geen wonder ook: de Broederschap van 't Algemeene leven is pas in hare opkomst; er bestaan nog slechts twee fraterhuizen: hier, te Deventer, en te Amersfoort. Maar als wij 1496 schrijven, zal de stichting van Grotehaar grootsten bloei bereikt hebben. Uit Deventer zal zich dan de Broederschap verbreid hebben door de Nederlanden en Duitschland, zuidwaarts tot Kamerijk, oostwaarts tot Culm. Dan zullen wij Fraterhuizen aantreffen, behalve in een groot aantal Duitsche steden, te

Deventer, Amersfoort, Hoorn, Delft, Hattem, 's-Hertogenbosch, Doesburg, Gouda, Groningen, Harderwijk, Utrecht, Nijmegen, Zwolle, Brussel, Gent, Antwerpen, Leuven, Luik, Mechelen, enz. Dan zullen de eenvoudige broeders reeds uitstekende diensten aan wetenschap en beschaving bewezen hebben. Uit hunne scholen zullen reeds tal van geleerden zijn voortgekomen; kostbare boeken en handschriften zullen door hunne ijverige kopiïsten zijn vermenigvuldigd. Dit jaar (1496) zullen de Broeders te Gouda reeds onderscheidene boeken drukken, o. a. een „Leven van den H. Jozef.” Het eerste boek, te Brussel gedrukt, zal afkomstig zijn uit de drukkerij van het Fraterhuis aldaar.

Hier en daar, zooals te Amersfoort, Zwolle, Utrecht en 's-Hertogenbosch, hebben zij scholen gesticht, waar hun voortreffelijk onderwijs vaak door honderden studenten gevolgd wordt; op andere plaatsen, zooals te Deventer, Gouda en Groningen, staan zij met kapittel- of andere scholen in betrekking, waaraan zij leermeesters leveren, en wier arme leerlingen zij van boeken en schoolgeld voorzien. Elders houden zij zich meer uitsluitend met wetenschappelijken arbeid bezig, o. a. te Delft en te Brussel; te Doesburg bezitten de Fraters eene kostbare bibliotheek, die op het einde der 16e eeuw (1586) door woeste krijgslieden aan de vlammen zal worden prijsgegeven.

Maar de volgelingen van Grote dienen niet uitsluitend wetenschap en kunst. Op onderscheidene plaatsen hebben zij scholen geopend, waar zij de jeugd in de noodzakelijkste kundigheden onderwijzen. Onder het volk verspreiden zij godsdienstige boeken en geschriften. Op Zonen feestdagen geven zij collatiën aan het volk, nl predikatiën of verklaringen van een gedeelte der Evangelien,

waarvoor vrome lieden, bij uitersten wil, een gedeelte hunner goederen vermaken.

Maar, helaas! als wij 1596 schrijven, zullen de Fraterhuizen in Noord-Nederland reeds allen verdwenen zijn, of althans geheel andere bestemmingen verkregen hebben.

d.

Op een namiddag in de maand November van het jaar 1393 zien we aan de Noordenbergpoort te Deventer een knaap van omstreeks 14 jaar blijkbaar vermoeid door eene lange voetreis, de stad binnenkomen. Hij nadert ons en vraagt beleefd hem den weg te wijzen naar het Fraterhuis, dat nu nog in de Engestraat staat. Natuurlijk voldoen wij aan zijn verzoek en vernemen onderweg van hem, dat hij door Heer Florentius verwacht wordt, om onder diens hulp en bescherming zijne studiën aan de kapittelschool te beginnen.

De knaap, dien we weldra achter de zware poort van 't Fraterhuis zien verdwijnen, heet Thomas Hamerken en is in 1379 te Kempen, in Kleefslant, geboren. Zijne ouders zijn eenvoudige lieden, die met moeite voor zich en de zijnen het dagelijksch brood winnen. Arm naar de wereld, zijn ze echter rijk voor God; bovenal is de moeder eene godsdienstige vrouw, die reeds vroeg de zaden van deugd en godsvrucht gelegd heeft in de harten harer drie zonen, van wie Thomas de jongste is. De oudste, Joannes, een vriend van Radewijnsz., en vroeger leerling van Grote in 't Fraterhuis te Deventer, is thans prior in 't klooster te Windesheim, bij Zwolle. Uit Kempen gaat de jeugdige Thomas derwaarts; maar wijl hij hier

nog niet kan worden opgenomen, wordt hij door zijn broeder Joannes naar Deventer gezonden, en daar in de hoede en bescherming van zijn vriend Radewijnsz. aanbevolen.

Waar echter zal de knaap kost en huisvesting vinden? Hij is nog te jong, om door 't afschrijven van boeken in zijn onderhoud te voorzien. Geen nood: Radewijnsz., zijn vaderlijke beschermmer, zal voor hem zorgen. De Broederschap staat reeds in hooge achting en aanzien bij de burgers van Deventer. Met Radewijnsz. wedijveren zij in 't helpen en ondersteunen van onvermogenende leerlingen. Zoo heeft Jan Peterszoon, een burger van Deventer, bepaald, dat elk jaar, op St. Catharynen-avond (24 Nov.) op zijn kosten „van den hoefden totten voeten”, zullen gekleed worden 14 arme scholieren en dat zij acht malen 'sjaars in zijn huis een maaltijd zullen genieten. Een ander burger, Hendrik van Rijssen, heeft acht arme klerken in zijn huis opgenomen, die hij voorziet van kost, kleeding boeken en wat ze verder noodig hebben. Onlangs nog heeft eene vrome, aanzienlijke dame hare ruime woning kosteloos geruild met die van Radewijnsz., waar de ruimte voor de broeders begon te ontbreken. Op verzoek van dezen zal zij den jeugdigen Hamerken in hare woning opnemen en van het noodige voorzien.

Thomas werd dus leerling der Deventer kapittelschool, die destijds stond onder de leiding van den rector Joannes Boom. Hier studeerde hij zoo ijverig, dat hij weldra tot de beste leerlingen der school behoorde. 't Is zeker, dat hij herhaaldelijk met zijn vaderlijken vriend en beschermmer in aanraking kwam en dat diens wijze lessen en vermaningen een heilzamen invloed op het hart van Thomas uitoefenden. In 't Fraterhuis vond hij gelegenheid zich te oefenen in 't afschrijven van boeken, waarin hij dan ook zeer bedreven werd. Daar genoot hij den omgang der vrome Broeders, die hem door hun heilig leven

stichtten. Hij verklaarde later nooit zulke vrome menschen, die zoozeer de liefde tot hun naasten beoefenden, gezien te hebben; menschen, die in de wereld leefden en toch niets wereldsch aan zich hadden, ja zich zelfs om geen wereldsche aangelegenheden schenen te bekommeren. Geen wonder, dat hij vurig verlangde in de Broederschap te worden opgenomen. God evenwel had het anders besloten: niet in het Fraterhuis, maar in een klooster zou Thomas zijne dagen eindigen.

We schrijven 1399. Op een heuvel nu nog Nemelerberg geheeten, niet ver van Zwolle, staat een klooster, aan de H. Agnes gewijd. Sedert de stichting des kloosters heet de hoogte ook Agnietenberg. Voor een paar jaren was het nog een Fraterhuis, dat in 1380, op aansporing van Grote, gesticht werd. Nu, sedert het vorige jaar, is het een klooster geworden van reguliere kanunniken, aan wier hoofd staat Joannes van Kempen, broeder van Thomas.

Met een brief van „Vader Florentius” aan „Broeder Joannes” klopt de jeugdige scholier uit Deventer aan de kloosterpoort van St. Agnes aan. Hij wordt als novice aangenomen, doet, na 7 jaar in 't noviciaat te hebben doorgebracht, zijne professie en wordt, weer 7 jaar later, tot priester gewijd.

Kalm vlood voor Thomas à Kempis — onder dien naam is hij in de geschiedenis bekend — het kloosterleven voort. Gebed en studie wisselden bij de vrome kloosterlingen van St. Agnes af met den arbeid. Niet alleen verrichtten zij de gewone huiselijke bezigheden, maar zij bakten ook brood, brouwden bier en maakten en herstelden de benoodigde kleeding, die voor ieder bestond uit een wit bovenkleed, een kort manteltje van donkere stof en eene zwarte baret.

Nu en dan echter werd de rust der broeders binnen de stille kloostermuren gestoord. In de jaren 1421, 1450, 1452 en 1454 is het de pest, die in Overijsel rondwaart

en ook in 't klooster van St. Agnes hare offers kiest. In 1429 worden alle Overijselsche steden, ook Deventer en Zwolle, die Zweder van Culemborg niet als bisschop van Utrecht wilden erkennen, door den Paus onder interdict gelegd. De broeders van Deventer gingen toen naar Zutphen, die van Zwolle naar Doesburg, terwijl Thomas, toen onder-prior, met 24 broeders naar het klooster Ludingakerk, in Friesland, trok, waar zij drie jaren bleven, toen het interdict werd opgeheven en zij naar den St. Agnietenberg terugkeerden.

Uitmunten — wij zeiden het reeds — wist Broeder Thomas de pen te hanteeren. Ten dienste des kloosters, had hij de H. Schrift in vier deelen afgeschreven; ook van de sermoenen, die hij op Zon- en feestdagen voor zijne medebroeders en de omwonende geloovigen hield, zijn enkele bundels bewaard. Bovendien copieërde hij een missaal en eenige geschriften van den H. Bernardus.

Een wereldberoemden naam heeft zich de vrome Broeder van St. Agnes verworven door zijn onschatbaar en nooit volprezen werk: „De Navolging van Christus,” dat uit vier boeken, samen 114 hoofdstukken vormende, bestaat. Oorspronkelijk in het Latijn geschreven, is het in schier alle bekende talen overgezet. In 't Latijn bestaan daarvan reeds meer dan 2000 uitgaven, in 't Fransch 1000, en in de bibliotheek te Parijs bevinden zich van 't „Gulden Boekske” meer dan 1800 verschillende drukken. Tal van bevoegde beoordeelaars kunnen bijna geen woorden vinden, om Thomas' arbeid genoeg te prijzen. Zoo zegt zeker schrijver: „De N. v. Chr. is een der schoonste werken, die ooit zijn geschreven; gelukkig hij, die den inhoud niet alleen bewondert, maar er ook zijn leven naar inricht.” Een ander: „De N. v. Chr. is het schoonste boek, dat ooit uit menschenhanden kwam,” terwijl eindelijk een derde verklaart: „Ik zou wel durven zeggen,

dat ik, na de H. Schrift, nooit iets eenvoudigers, krachtigers en goddelijkers gezien heb.”

„Zoek onbekend te blijven.” Dit was de spreuk van den eenvoudigen, nederigen kloosterbroeder, die met zijne pen geen ijdele eer en roem, maar alleen de eer van God en de zaligheid der zielen op het oog had. Daarom onderteekende hij de werken, die hij schreef, nooit met zijn naam en doordat ook de „Navolging” dien mist, is er een langdurige strijd gevoerd over de vraag, of Thomas à Kempis werkelijk de schrijver van 't beroemde werkje geweest is. Eerst in onzen tijd is die vraag op afdoende wijze beantwoord door een geleerd Nederlandsch priester, (1) die, in een door hem geschreven werk, volledig heeft bewezen, dat Thomas à Kempis, en niemand anders, de schrijver van de „Navolging van Christus” geweest is.

In het „Doodenboek” des kloosters, waarin Thomas zijne dagen eindigde, lezen wij: „In het jaar 1471, op het feest van den H. Jacobus, stierf onze veelgeliefde broeder, Thomas Hamerken van Kempen, in het 92ste jaar zijns levens..... In zijn hoogen ouderdom werd hij door waterzucht in de scheenbeenen aangetast en ontsliep zalig in den Heer. Hij werd in den oostelijken omgang (der kloosterkerk) naast broeder Herbert begraven.”

Tweehonderd jaren later, op den 3^{den} Augustus 1672, werden zijne beenderen op last van den keurvorst van Keulen en in tegenwoordigheid van eenige geestelijken, opgegraven en naar de St. Jozefskapel te Zwolle overgebracht. Hier bleven ze tot 1809, toen ze geborgen werden in de kerk van St. Michaël aldaar. En als gij thans in Overijsels hoofdstad een bezoek brengt aan de voor eenige jaren nieuw gebouwde St. Michaëlskerk, zult gij in dezen

(1) Wijlen Mgr. O. A. Spitsen, pastoor te Zwolle, in zijn werk: „Thomas à Kempis als schrijver van de N. v. Chr. gehandhaafd.”

schoonen tempel een prachtig grafteeken aantreffen, dat de overblijfselen besluit van den eerbiedwaardigen kannik van St. Agnes, den onvolprezen schrijver van de „Navolging van Christus,” die tijdens zijn leven verklaarde: „In alles heb ik rust gezocht, maar die nergens gevonden dan in een hoekje met een boekje.

XIV.

Een Nederlander op den Stoel van St. Petrus.

a.

Het is de 28e Januari van het jaar O. H. 1522. Velden en akkers liggen onder eene dikke sneeuwlaag bedolven, maar in de straten van Utrecht zijn, op bevel van de stadsregeering, sneeuw en ijs opgeruimd. De dag wordt als een Zon- of feestdag gevierd. De winkels en werkplaatsen zijn gesloten en de gansche bevolking is in feestdos gehuld.

Geen wonder, dat de bisschopstad op dezen dag zulk een feestelijk aanzien heeft. Als wij, omstreeks 10 uur in den voormiddag, op de Oudegracht geweest waren, zouden wij daar eene plechtige, luistervolle processie hebben kunnen aanschouwen. Onder een sierlijken troonhemel, door vier kanunniken gedragen, ging de Proost van St. Maarten, dragende het Allerh. Sacrament, en daarachter volgden de Proosten der overige collegiale kerken, met de reliquiën der Heiligen, die te Utrecht bewaard werden. Achter hen ging de Utrechtsche gees-

telijkheid, reguliere en seculiere, die gevolgd werd door Burgemeesters, Schepenen en Raden der stad. Den burgers was verzocht zich met brandende toortsen in de hand bij de processie aan te sluiten. Op de bruggen, die over de Oudegracht lagen, waren vreugdevuren ontstoken; zelfs had de Raad eene premie van twee vaten bier uitgelooft voor het „schoonste” en grootste vuur, welke prijs, met nog een vat daarboven, aan de „Bakkebruggers” ten deel viel. Ook de vuurstokers van de St. Jacobs- Vollers-, Geerte- en Gaardbruggen werden ieder met een vat bier beschenken.

Waarom vierde Utrecht feest op dezen Januaridag van het jaar 1522?

Den 9^{en} December des vorigen jaars was Paus Leo X overleden en den 9^{en} Januari van dit jaar was door het Conclave met algemeene stemmen tot Paus gekozen de kardinaal-bisschop van Tortosa, Adriaan Floris zoon, een Utrechenaar van geboorte. Geen wonder, dat de geheele bevolking van Utrecht de verheffing van haren voormaligen medeburger tot de hoogste waardigheid der Kerk met groote vreugde vernam. Willem Hermanni, die het eerst de tijding der verheffing van „Meyster Aryaen” te Utrecht had gebracht, werd hiervoor met 8 Philipsguldens vereerd; eenige jaren later werd hem zelfs levenslang een jaargeld toegekend. Geestelijkheid en Raad zonden genoemden Hermanni, in de eerste dagen van Februari, naar Rome, om hunne brieven van gelukwensching aan den nieuwen Paus over te brengen. In den loop des jaars hadden te Utrecht nog verschillende feestelijkheden plaats: plechtige, algemeene processieën, mysteriespelen, enz., alles „ter eere van onzen allerheiligsten Vader, den Paus van Rome, Adrianus VI, geboren burger van onze stad van Utrecht.” Den 26en Sept. werd ’s Pausen kroning op

luisterrijke wijze gevierd, welk feest den 10den October herhaald werd.

Zooals dat in die tijden bij algemeene volksfeesten het gebruik was, werden ook de armen niet vergeten. Reeds bij de tijding van Adriaans verheffing kocht de stad 100 mudden tarwe, om die onder de armen te verdeelen. In Maart had te Utrecht weer eene buitengewone brooduitdeeling plaats. „Om God te loven en te danken” — zoo liet de Raad bekend maken — „dat de allerheiligste Vader in Christus, Meester Adriaan van Utrecht, tot Paus van Rome gekozen is, zal men den armen om Gods Wil geven een tarwebrood van een halve stuiver, dat heden middag te één uur in de Buurkerk zal uitgereikt worden. Wie deze aalmoes begeert, moet te bestemder tijd op het Buurkerkhof tegenwoordig zijn, zonder daar eenige baldadigheid te bedrijven, die de Raad zeer streng straffen zal.” — Twee misdadigers, die te Utrecht de doodstraf wachtte, werd het leven geschonken, onder voorwaarde echter, dat ze terstond naar Rome zouden reizen, om den H. Vader te danken voor de gunst, die de Utrechtsche Magistraat hen om zijnentwil bewezen had.

b.

Doen we nu eene wandeling langs de Oudegracht, door het Utrecht der 19e eeuw.

Op zeker punt gekomen, trekt een groot, sierlijk gebouw, in oud-Hollandschen stijl opgetrokken, onze aandacht. 't Is het St. Andreas-gasthuis, dat in 1873 voltooid werd. Achter het gasthuis, in de Brandsteeg, staat een gebouw, dat in 1867 door wijlen Mgr. A.I. Schaepman werd aangekocht, en waarin sedert dien tijd eene be-

waar- en leerschool voor meisjes, bestuurd door Zusters van Liefde, is gevestigd. Al die gebouwen waren oudtijds bekend onder den naam van het huis of hof Brandaa. Hier stond eens de wieg van Adriaan en aanschouwde hij den 2^{den} Maart 1459 het eerste levenslicht.

Zijne ouders heetten Floris en Geertruid en hadden, behalve Adriaan, nog twee oudere zonen. Men heeft wel eens beweerd, dat Adriaan van geringe afkomst was; dat zijn vader schuitenmaker was en zijne moeder waschvrouw, en dat beiden door harden arbeid in hun onderhoud moesten voorzien. Deze meening is later gebleken onwaar te zijn. Immers, men weet, dat de voorouders en naaste bloedverwanten van onzen Adriaan in dien tijd als Schouten en Schepenen van Utrecht voorkomen. Het Huis Brandaa behoorde destijds tot de aanzienlijkste woningen der stad en strekte zich, met nog een aantal kleinere gebouwen, langs de geheele noordzijde van de Brandsteeg tot den Springweg uit. In dit huis oefende Adriaans vader het beroep van scheepstimmerman en houtkooper uit.

Op zeer jeugdigen leeftijd werd Adriaan te Utrecht ter school gezonden, waar hij zich, behalve op de gewone kundigheden, lezen, schrijven, enz. ook op de beginselen van 't Latijn toeleigde. Later ging hij naar Deventer en Zwolle, om op de daar bestaande Fraterscholen zijne studiën voort te zetten. Toen hij te Zwolle was, omtrent 1470, trof hem een groot ongeluk door den dood zijns vaders. Het schijnt, dat zijne beidere oudere broeders de zaak na hun vaders dood voortzetten.

Op 17jarigen leeftijd ging de jeugdige Utrechtenaar naar Leuven, om zich op de wetenschappen, de wijsbegeerte en de godgeleerdheid, toe te leggen. Hier werd hij door allen, die hem kenden, geacht om zijne vlijt, zijne godsvrucht, zijne geregelde en sobere levenswijze

en andere deugden. De stad, die hem eerst als leerling had gezien, zag hem later, toen hij nog geen 30 jaar telde, als leeraar in de wijsbegeerte, achtereenvolgens aan twee college's. Kerkelijke waardigheden werden hem opgedragen: in 1490 werd hij kanunnik der St. Pieterskerk te Leuven; twee jaar later werd hij tot doctor in de godgeleerdheid bevorderd en behoorde tot de grootste geleerden van zijn tijd. Met hooge kerkelijke en andere waardigheden werden zijne deugden en verdiensten beloond. Hij werd deken van St. Pieter te Leuven, vicekanselier en vice-rector of professor der Universiteit aldaar, en zoo groot was zijn roem, dat de toenmalige Paus Julius II onzen Utrechenaar verzocht naar Rome te komen, waar hij hem eene hoogst gewichtige en aanzienlijke betrekking dacht op te dragen. Adriaan bleef echter te Leuven, daar hij omstreeks dezen tijd (1507) tot opvoeder van den jeugdigen Karel van Oostenrijk, later Keizer Karel V, werd aangesteld. Zijne betrekking als leermeester des Prinsen bracht hem aan 't Hof in aanraking met de aanzienlijkste personen van dien tijd. Zulk een groot vertrouwen stelde men in zijne deugd, schranderheid en geleerdheid, dat men hem in 1515 eene zending naar Spanje opdroeg. Zij slaagde volkomen en had tengevolge, dat zijn jeugdige kweekeling het volgende jaar, bij den dood zijns grootvaders Ferdinand erfgenaam werd van de geheele Spaansche Monarchie. Het bisdom van Tortosa, was het loon voor zijne schitterende verdiensten. Nog in 't zelfde jaar (1516) werd hij als raadsman en Koninklijk gezant toegevoegd aan den vermaarden kardinaal Ximenes, die toen, in Karels naam, als Onderkoning Spanje bestuurde. Na Ximenes' dood werd hij in zijne waardigheid door Adriaan opgevolgd.

Bij al die eerbewijzen en waardigheden bleef hij dezelfde nederige en eenvoudige man, die hij altijd geweest

was. Voor zich zelve leefde hij zeer sober; zijne inkomsten besteedde hij grootendeels tot ondersteuning van armen en noodlijdenden en tot uitbreiding van godsdienst en wetenschap. Het door hem gestichte college te Leuven werd mild door hem beschonken; zelfs vatte hij het plan op in zijne geboortestad eene academie te stichten. Naar Utrecht voelde hij zich steeds aangetrokken. Hij gaf bevel in die stad eene woning voor hem te doen bouwen en zelfs, nadat hij in 1518 tot de waardigheid van Kardinaal was verheven, beval hij, dat de bouw moest voortgezet worden; „want,” schreef hij aan zijn vriend Joannes Deel, „al zou ik ook Paus worden: te Utrecht zou ik een huis willen bezitten, om er in te wonen.”

De Voorzienigheid had het evenwel anders besloten. Niet Utrecht, maar de hoofdstad der Christenheid, Rome, zou Adriaans toekomstige woonplaats zijn. Wij weten reeds, dat de kardinaal bisschop van Tortosa den 9 Januari 1522 door het Conclave met algemeene stemmen tot Paus verkozen werd. Een bode, die den 24 Jan. uit Rome te Vittoria aankwam, bracht hem de tijding zijner verheffing, die in Spanje en niet 't minst in de Nederlanden met blijdschap vernomen werd.

c.

Met schroom, en niet dan na rijp beraad, nam Adriaan de hooge waardigheid aan, die hem door God en de keuze der kardinalen was opgedragen. De nederige man schrikte terug voor den zwaren last, die hem op de schouders gelegd werd. „Niemand is meer verwonderd dan ik” — zoo schreef hij aan zijn vriend Mr. Floris Oem van Wijngaarden, pensionaris van Dordrecht — „dat ik, die bij niemand bekend ben, door de eenparige

stemmen der kardinalen tot Stedehouder van Christus gekozen ben. Maar voor God is het licht den arme zoo schielijk te verheffen. Ik schep geen vermaak in die eer en schrik voor zoo grooten last. Liever had ik gewild, buiten de waardigheid van Paus, kardinaal of bisschop, in mijne Proostdij te Utrecht God te dienen; maar ik durf de stem van God niet weerstaan en hoop zelfs, dat Hij mijne onvolmaaktheden zal aanvullen, om dien last te dragen. Bid God voor mij en doe ook de uwen bidden, opdat Hij mij onderwijze, om Zijne Kerk wèl te besturen." Eerst den 7 Aug. vertrok de Paus uit Spanje en kwam den 28 d. a. v. te Rome aan, waar hij den 31 Aug. op plechtige wijze werd gekroond.

Gedurende zijne regeering had Paus Adriaan VI met veel tegenstand en groote moeilijkheden te strijden. Met ijver en strengheid trad hij op tegen de gebreken, die hij aantrof. Wel maakte hij zich daardoor veel vijanden — eens zelfs deden ze een aanslag op zijn leven — maar het welzijn der Kerk en dat der kerkelijke Staten ging hem te na aan 't hart om zich door tegenstand of moeilijkheden te laten overwinnen. Moedig en vastberaden schreed hij op het eens gebaande pad voort. Door zuinigheid, gepaard aan zijne eigene sobere en eenvoudige levenswijze, wist hij de pauselijke schatkist weldra in beteren staat te brengen. Bovenal was Adriaan VI een man des vredes, die meer dan éene poging aanwendde, om aan den strijd een einde te maken, die destijds tusschen de twee machtigste vorsten van Europa, Karel V en Frans I, gevoerd werd. Zij weigerden zelfs den Paus hunne hulp tegen de Turken, die zich in 1522 van 'teiland Rhodus in de Middellandsche Zee meester maakten, waaruit zij nu Hongarije en de landen aan de Adriatische Zee voortdurend bedreigden. 's Pausen buitengewone werkzaamheid wordt door al zijne tijdgenooten erkend:

niets ontging zijn scherp blik; alles moest door zijne eigene handen gaan en door hemzelven overwogen of beslist worden. Twee Nederlanders waren zijne beste en vertrouwdste raadslieden, Willem van Enckevoort, later bisschop van Tortosa, en dien hij nog op zijn sterfbed tot kardinaal benoemde, en Theodorus van Heeze, 's Pausen secretaris. Twee andere beroemde Nederlanders werden door den Paus naar Rome geroepen, om de zaak der Kerk te dienen en tegen de opkomende „Hervorming” te strijden, n.l. de bekende Rotterdammer Erasmus, en de godgeleerde Albertus Pyghius, te Groningen geboren; de eerste evenwel gaf aan 's Pausen roepstem geen gehoor. Boven reeds noemden wij 's Pausen levenswijze sober en eenvoudig. Hij stond te middernacht op, om de Metten (morgengebeden) te bidden, begaf zich daarna weder te ruste, maar reeds vroeg in den morgen verliet hij weer zijn leger, droeg de H. Mis op, bleef een tijd lang in 't gebed verzonken, woonde dan nog de H. Mis zijns kapelaans bij, nam een sober ontbijt en gaf daarna gehoor aan wie hem verlangden te spreken. Zijne tafel was zoo eenvoudig, dat men zijne dagelijksche vertering op slechts één ducaat berekende. Zoo groot was zijne liefde voor de wetenschap, dat hij dagelijks nog verscheidene uren aan de studie besteedde. Hij ging weinig uit en dan nog zonder vorstelijken stoet en schafte alles af, wat in zijn oog overtollige pracht was. Kerkelijke waardigheden en bedieningen schonk hij slechts aan de waardigste en geleerdste personen. Zelfs tegenover zijne eigene familieleden week hij van dezen regel niet af. Eenige aanzienlijke Nederlanders hadden zich tot den Paus gewend en hem verzocht een zijner bloedverwanten, een veelbelovend jongeling, die kort te voren te Leuven tot Meester in de Wijsbegeerte bevorderd was, den kardinaalshoed te schenken, wat door Adriaan ge-

weigend werd. Een paar andere bloedverwanten, die naar Rome gekomen waren, in de hoop hun geldelijken toestand door 's Pausen hulp te verbeteren, werden door hem vrij streng ontvangen en met een karig reisgeld te voet, zooals zij gekomen waren, naar hun Vaderland terug gezonden.

Den 5^{den} Aug. 1523 had eene groote kerkelijke plechtigheid plaats in de kerk van de H. Maria de Meerdere, een half uur van het Vaticaan. Ofschoon reeds ziekelijk, wilde de Paus nog persoonlijk aan die plechtigheid deelnemen. Hij bleek evenwel van zijne krachten te veel gevergd te hebben. Weer in het Vaticaan teruggekeerd, werd zijne ziekte aanvankelijk niet gevaarlijk geacht; maar weldra deden zich verschijnselen voor, die een spoedig verscheiden deden verwachten. De hooge Lijder gevoelde dit zelf; hij ontbood de kardinalen aan zijn ziekbed, nam afscheid van hen en vermaande hen tot ijver voor de belangen der Kerk. Bij testament had hij zijne roerende goederen vermaakt aan zijne huisbedienden, die hem uit Spanje gevolgd waren; zijne bezittingen te Utrecht en te Leuven had hij bestemd voor godsdienstige en liefdadige instellingen en tot lafenis zijner ziel. Tot het laatste oogenblik zijns levens, behield hij het volle genot zijner verstandelijke vermogens; tijdig en stichtend ontving hij de laatste H. Sacramenten en stierf den 14 Sept. 1523, ruim een jaar na zijne komst in Italië. Zijne uitvaart werd met groote plechtigheid en onder deelneming van duizenden van allerlei rang en stand gevierd. Voorloopig werd hij in St. Pieter begraven, en op zijn graf het opschrift geplaatst: „Hier rust Adriaan VI, die in zijn leven geen ander ongeluk kende dan over anderen te moeten gebieden.” Later werd zijn lijk naar de kerk van St Maria der Duitschers

overgebracht, waar boven zijne asch een prachtig graf-taeken verrees, daar door zijn voortreffelijken vriend, den kardinaal Willem van Enckevoort, opgericht.

XV.

In de tweede helft der 16e Eeuw.

Acht eeuwen waren voorbijgegaan, sedert Willibrordus, Bonifacius en hunne medehelpers en opvolgers het Christendom in Nederland verkondigd hadden. Het zaad, door hen uitgestrooid, was welig opgeschoten en had rijke vrucht gedragen. De katholieke Godsdienst was hier tot grooten bloei en ontwikkeling gekomen. Kerken waren gebouwd, heerlijke tempels gesticht, trotsche kathedralen verzezen. Zoowel in de steden als daarbuiten, werden talrijke kloosters en abdijen aangetroffen. Wij hadden reeds gelegenheid op te merken, hoe kunst en wetenschap hier gediend, hoe de behoeftige, de arme, de kranke en de verlatene ondersteund en geholpen werden. De Kerk had als eene liefderijke Moeder voor de geestelijke en stoffelijke belangen harer kinderen gezorgd. Als de spijzen door het zout, was in die tijden alles van haren heilzamen geest doortrokken: kunst en wetenschap, onderwijs en armverzorging, gildewezen en rechtspleging, lands- en stadsbestuur, ja zelfs de volksvermaken. Welk eene ontwikkeling, welk een vooruitgang op allerlei gebied van de tijden van Karel de Groote tot die van Paus Adrian! Wat de Maatschappij sedert acht eeuwen geworden was, had zij grootendeels aan den invloed der Kerk te danken.

Helaas! vreeselijke gebeurtenissen stonden in 't begin der 16de eeuw voor de deur.

Pas 17 jaar was zij oud, toen in Duitschland een vreeselijke storm tegen de Kerk losbrak. Maarten Luther, hoogleeraar te Wittenberg, begon den 31 Oct. 1517 met de verkondiging van 95 stellingen, waarin hij de leer der Kerk op even zoo vele punten aanviel. Glansrijk werd de leer der Kerk door katholieke geleerden in woord en geschrift verdedigd. Luther evenwel vleide door zijne valsche leer de hartstochten der menigte, zoowel van aanzienlijken als geringen, waardoor het getal zijner aanhangers in Duitschland en naburige landen spoedig vrij aanzienlijk werd. Andere verkondigers eener nieuwe leer traden op: in Frankrijk Johan Calvijn, in Zwitserland Zwingli, Melancton, e. a. Hemelsbreed verschilden de Hervormers, zooals ze zich noemden, onderling in leer en beginselen, één waren ze echter, waar het de bestrijding betrof der grijze Moederkerk en hare alleen zaligmakende Leer.

Duitschland bestond destijds uit een groot aantal verschillende Staten, die door Vorsten, onder de opperheerschappij van den keizer — thans Karel V, geregeerd werden. De keizer was met reden beducht, dat afval van de Kerk ook afval van zijn gezag zou ten gevolge hebben. Bovendien had hij, bij de aanvaarding zijner regeering, met plechtigen eed beloofd de katholieke godsdienst, als de godsdienst van den Staat, te zullen beschermen en handhaven.

De Nederlanden, waartoe destijds ook het tegenwoordige België behoorde, grensden aan Frankrijk en Duitschland, met welke landen in dien tijd een levendig handelsverkeer bestond. Geen wonder, dat ook hier de Nieuwe Leer bekend werd en weldra talrijke aanhangers telde. Later kwamen ook vluchtelingen uit die landen hier het aantal nieuwgezinden vergrooten.

Keizer Karel V. die volgens eed en geweten verplicht was de katholieke godsdienst te handhaven, vaardigde tegen de Nieuwe Leer en hare aanhangers wetten uit, die onder den naam van placcaten bekend zijn. Die placcaten verboden niet alleen den afval van de Kerk en de verkondiging der dwaalleer, maar ook het drukken, uitgeven en verspreiden van voor 't geloof gevaarlijke boeken, het bijwonen van predikatiën, het herbergen van predikanten, het bespotten van geestelijken en heilige zaken, enz. Eene vergadering van aanzienlijke geestelijken en geleerden inquisitie genoemd, moest de schuld der aangeklaagden onderzoeken. Was die gebleken, dan werden zij aan den wereldlijken rechter overgeleverd, die hen met geldboeten, verbanning, of den dood strafte. Evenwel, tijdens Keizer Karels regeering, werden de placcaten hier te lande niet streng uitgevoerd. Later, na 1555, toen 's Keizers zoon Philips II de regeering over de Nederlanden aanvaard had, werden de placcaten niet alleen met meer gestrengheid gehandhaafd, maar ook op verscheidene punten verscherpt.

De Koning besloot echter, in overleg met den Paus, nog andere maatregelen te nemen, om den afval van de Kerk te verhoeden. Men weet het: als het aantal wolven, die de kudde bespringen, grooter wordt, dient ook het aantal herders vermeerderd. Noord-Nederland, tot de Waal, stond destijds in het kerkelijke grootendeels onder 't gezag van den bisschop van Utrecht, dat zich over ruim 1100 parochiën uitstreckte. De zuidelijke deelen van Noord-Nederland behoorden tot de bisdommen Luik en Doornik, de oostelijke tot Munster en Osnabrück. In de geheele Nederlanden bestonden slechts vier bisschopszetels: te Utrecht, Doornik, Kamerijk en Atrecht. Hun aantal moest dus vermeerderd worden, een maatregel, die reeds

door de Bourgondische vorsten was voorgesteld, maar om verschillende redenen niet uitgevoerd.

Een vroom en geleerd prelaat, Franciscus Sonnius, werd door den koning naar Rome gezonden, om met den Paus de instelling der nieuwe bisdommen te regelen. In 1559 vaardigde de toenmalige Paus Paulus IV eene bulle uit, waarin de oprichting van 18 nieuwe bisschopszetels in de Nederlanden bevolen werd. Onder de drie Aartsbisdommen, Utrecht, Mechelen en Kamerijk, zouden 15 onderhoorige of suffragaan-bisdommen behooren; tot Utrecht de bisdommen van Haarlem, Middelburg, Deventer, Leeuwarden en Groningen, terwijl die van 's-Hertogenbosch en Roermond aan Mechelen onderhoorig werden.

Helaas! nog was deze eeuw niet ten einde, toen al de nieuw opgerichte zetels, die tot het aartsdiocees Utrecht behoorden, reeds waren opgeheven.

b.

Een vreemd schouwspel zouden wij gezien hebben, als wij op een Meidag van 't jaar 1566 geweest waren in de nabijheid van een dorp, gelegen aan de Schelde, een paar uren ten z. van Antwerpen.

Eene groote, bijna niet te tellen menschenschaar is daar op eene uitgestrekte, grasrijke vlakte vereenigd.

Uit de omstreken, vooral uit Antwerpen, zijn ze hier samengestroomd, om eene predikatie bij te wonen van een predikant, die onlangs uit Frankrijk herwaarts is gekomen. Om tegen een mogelijken overval van de zijde der Overheid gedekt te zijn, omringt een breede kring van gewapende mannen de menigte. Immers, het bijwonen van gras- of hagepreken, zooals deze predicatiën genoemd worden, is door de placcaten ten strengste verboden.

Maar de man, die hier het woord zal voeren, laat zich wachten. Een ontevreden gebrom stijgt uit de menschen-massa op. Zal men zich te vergeefs aan groot gevaar hebben blootgesteld en zonder preek huiswaarts moeten keeren? Daar beklimt een jonge man, een ambachtsgezel uit Antwerpen, „gedreven door den geest,” zooals hij meent, den wagen, die als predikstoel dienst doet. Vreeselijk begint hij uit te varen tegen hetgeen hij de paapsche afgoderij noemt. Met den vinger wijst hij naar de Antwerpsche Lieve-Vrouwe kerk, wier toren in de verte zichtbaar is. „Moeten wij,” zoo vraagt hij, „nog langer hier op den kouden grond en die daar binnen gaan, op zachte kussens zitten?” „Neen, Neen!” klinkt het uit honderden monden en even zoo vele woeste blikken en gebalde vuisten worden stadwaarts gericht. Zal men reeds dadelijk de bedreiging uitvoeren en zich met geweld van 't een of andere katholieke kerkgebouw in den omtrek meester maken? Zoover schijnt het, Goddank, vandaag nog niet te komen.

't Is een paar maanden later, den 10 Aug. Te Steenvoorde, een dorp in Artois, thans tot Frankrijk behorende, houdt zekere Sebastiaan Matte, een hoedenmaker uit Yperen, eene opruiende predicatie. Pas is ze afgelopen, of het volk stroomt eene naburige kapel binnen waarin alles wordt stuk geslagen en vernield. In de kerk van 't nabij gelegen Richebourg wordt denzelfden morgen eene katholieke godsdienstoefening gehouden. Vijfhonderd gewapende Hervormden stormen, onder 't uiten van woeste kreten, het gebouw binnen, juist toen de priester gereed staat den predikstoel te beklimmen. Ook deze kerk treft hetzelfde lot als de kapel te Steenvoorde. Niets, zelfs niet het heiligste, wordt gespaard en vier dagen later trekt eene bende van 3 à 400 beeldstormers naar de abdij van Wevelghem, tusschen Meenen en Kortrijk, waar zij

hare roof- en plunderzucht op schandelijke wijze botviert en klooster en kerk in een puinhoop verandert. Het sein, in Artois gegeven, werd bliksemsnel in de overige Nederlanden gevolgd: de rampzalige beeldenstorm had een aanvang genomen.

Rijker en welvarender stad dan Antwerpen bestond er destijds niet in de Nederlanden. Terecht gold zij als de koningin der Schelde, die zich met hare prachtige hoofdkerk spiegelde in den majestueusen stroom. Die hoofdkerk, aan O. L. V. gewijd, behoorde ontegenzeggelijk tot de prachtigste en rijkste kerken der Christenheid. Met milde hand hadden de burgers hunne kathedraal gesierd en getooid met kunstwerken, die de bewondering trokken van landgenoot en vreemdeling. Onvergelykelijk schoon van bouw, met hare trotsche gewelven, haar bosch van reuzenpijlers, hare vele, rijkgetooide altaren, hare beelden, hare kunstwerken van goud en zilver en gekroond door een toren, „een reuzengevaarte van versteende Brabantsche kant”, was zij voor de beeldstormers eene begeerlijke prooi.

't Is de 20e Augustus; de feesten, ter eere van O. L. V. Hemelvaart, zijn te Antwerpen in vollen gang. Gisteren heeft het gepeupel de luisterrijke processie, die door Antwerpens straten trok, door het aanheffen van woeste spot- en schimpkreten, gestoord, zonder dat de Overheid, zooals haar plicht was, de onverlaten gestraft heeft. Was het wonder, dat het gespuis, door straffeloosheid overmoedig geworden, heden een stap verder gaat en zelfs niet schroomt een aanval te doen op Antwerpens schoone hoofdkerk?

Onverklaarbaar genoeg is de tempel niet gesloten, waardoor de bende zonder moeite binnenkomt. Joelende en tierende verspreidt zij zich door het heiligdom, dat

door hunne woeste kreten en uitroepen nu reeds ontheiligd, morgen een nog vreeselijker lot te wachten staat.

Immers, den volgenden dag, den 21sten, is de toeloop van 't gemeen nog grooter dan gisteren. Het sein wordt gegeven door den predikant Herman Modet, die den predikstoel beklimt, en in godslasterlijke taal het volk tot roof en heiligschennis opzweept. Helaas, zijne woorden missen hun invloed niet. Onder het uitbrullen van psalmen, werpt het volk zich als grimmige tijgers op beelden, altaren, schilderijen en kostbare kunstwerken, die verpletterd, in flarden gescheurd of geroofd worden. Daar verschijnt de stadsschout Jan v. Immerzeel met zijne gewapende dienaren. Hij ziet de duivelsche bende aan het werk, maar schijnt besluiteloos. Zal hij de roovers aanvallen en ze met geweld uit het heiligdom verdrijven? Hij vreest, dat zijne macht tegen de onverlaten zal te kort schieten. Hij begint met hen te onderhandelen en weet hen met een zacht lijntje te bewegen de kerk te verlaten. Alle deuren worden nu gesloten. Alle? Helaas, één bleef open, zeker door eene onverschoonbare nalatigheid, zeer waarschijnlijk door eene schuldige medeplichtigheid. Onder de leden der stadsregeering van Antwerpen toch waren enkele, die de nieuwe leer aanhingen en met de beeldstormers heulden. Door de open gelaten deur kwam het razende gepeupel weldra weer den tempel binnen. Het was, of zijne woede, zijne verniel- en roofzucht in de korte spannetijds waren vertienvoudigd.

Wat nu volgde is schier niet te beschrijven. Marmeren en andere beelden worden van hunne voetstukken getrokken en vallen op den bodem te pletter. Het kunstig snijwerk van altaren en ander kerkgemeubelte wordt met bijlen tot spaanders gehakt, met mokers verpletterd. Kostbare schilderijen worden met de handen, met de

tanden zelfs, vanéén gereten. Roofzucht, paart zich aan vernielzucht. Gouden en zilveren voorwerpen, monstranzen, kelken, kandelaars, lampen e. a. worden buit gemaakt; de gouden ornamenten en galons worden van de priestergewaden gerukt en later door het roofzuchtig gespuis voor spotprijzen verkocht.

En ware het nog bij die plundering en vernieling alleen gebleven! Maar de vreeselijkste heiligschennissen gingen met de grootste roof- en vernielzucht hand aan hand. De onverlaten smeerden hunne schoenen met de H. Oliën; de H. Hostiën werden uit de opengebroken tabernakels over den vloer geworpen en met voeten getreden. Andere schanddaden, door hen gepleegd, gaan we liefst stilzwijgend voorbij. In minder dan 4 uren was de prachtigste tempel der christenheid in een tooneel van verwoesting verkeerd, waardoor, naar de tegenwoordige geldswaarde berekend, voor 20 millioen gulden verloren ging. Geen kerk, geen bedehuis, geen klooster noch ander Godgewijd gebouw, zoowel binnen als buiten de stad, bleef gespaard. Ook in andere steden der Zuidelijke Nederlanden, te Mechelen, Gent, Doornik, Oude-naarden en vele andere, aanschouwde men dezelfde tooneelen als te Antwerpen, hoewel er nergens zooveel als in de Scheldestad vernield en verwoest werd.

Van het Zuiden sloeg de gruwel der verwoesting naar het Noorden over. Reeds den 21sten Augustus begon de beeldstormerij te Middelburg. Te 's-Hertogenbosch kwam een hoop woestelingen in de St. Janskerk, waar als elders werd gebroken, vernield en geschonden. De stedelijke Overheid deed hier echter beter haar plicht dan die van Antwerpen. Gewapende dienaren werden aan de ingangen der kerk geplaatst en hielden de plundersaars op eerbiedigen afstand. „Wij eischen,” zoo schreven zij daarop aan de Regeering van Den Bosch, „dat gij het door ons

begonnen werk zult voltooien, om ons daarna de St. Jan voor ons gebruik af te staan!"

Te Amsterdam, Haarlem, Leiden, Den Haag en andere steden beleefde men dezelfde tooneelen. Te Utrecht eischten de heethoofden, dat de beelden zouden weggenomen en hun een of meer kerken afgestaan worden. „We zijn niet sterk genoeg om over uw eisch te beraadslagen," gaf de Raad ten antwoord. — „Eet ham met mosterd, dan wordt gij sterk," gaf de eischer ten antwoord, welke uitdrukking hem later het hoofd kostte. Op verscheidene plaatsen, b. v. te Utrecht, zag men, naast het gespuis uit de achterbuurten, aanzienlijke, zelfs adellijke personen onder de beeldstormers.

Ware de Overheid met meer kracht opgetreden, dan zou het kwaad nooit zulk eene uitbreiding gekregen hebben. En zij had dit gemakkelijk kunnen doen, daar het aantal kerkschenders op de meeste plaatsen zeer gering was. Te Antwerpen b. v. bedroeg het in de O. L. Vr. slechts 100; te Lier wisten 8 beeldstormers uit Antwerpen de Regeering te dwingen de beelden en versierselen uit alle kerken der stad te verwijderen; te Gent bewerkten twee personen dat de prachtige St. Bavo voor de beeldstormers geopend werd.

Binnen eene maand waren van de Fransche grenzen tot den Dollart en de Lauwersee nagenoeg 800 kerken door de plunder- en roofzieke beeldstormers geschonden, waarvan vele, nu of later, door hunne geestverwanten werden in bezit genomen.

c.

't Is zes jaar later; wij schrijven 25 Juni 1572.

Op den middag van dien dag zien we op de Merwede

vóór Gorkum eene vloot van 13 schepen, bemand met 150 Watergeuzen, onder bevel van Marinus Brandt. Reeds hebben zich deze vrijbuiters door verraad of bij verrassing meester gemaakt van Den Briel, Vlissingen, Veere, Enkhuizen en nu vóór eenige dagen ook van Dordrecht.

Thans is het op Gorkum gemunt

Zullen zij de stad moeten belegeren? Zal zij, niet dan na veel strijd, hare poorten voor de belegeraars openen? Helaas, ook binnen Gorkum sluipt het verraad rond. Velen daar binnen zijn reeds tot de Nieuwe Leer overgegaan; anderen, door schoone beloften misleid, beloven zich van de komst der Watergeuzen gouden bergen.

Te vergeefs heeft de eerbiedwaardige geestelijkheid van Gorkum het volk tot standvastigheid in 't voorvaderlijk Geloof opgewekt; te vergeefs heeft de wakkere commandant der stad, Gaspar Turck, zijne stem bij de hare gevoegd, om de Gorkummers tot een heldhaftigen strijd tegen den vijand van godsdienst en koning aan te sporen. „Mijn zoon,” zegt hij, „heb ik naar Utrecht tot den stadhouder des konings om hulp gezonden. Zie hier het antwoord, waarin hij mij die hulp zoo spoedig mogelijk toezegt.” Men slaat evenwel zijne aansporingen en vermaningen in den wind en zendt boden naar Dordrecht, om de Watergeuzen tot eene spoedige overkomst naar Gorkum, vóór de hulptroepen van Bossu uit Utrecht zijn aangekomen, te bewegen.

De Watergeuzen van Lumey meester binnen Gorkum! Men weet, wat dit beteekent. In de plaatsen, die reeds in hunne macht zijn gevallen, hebben katholieken, priesters en geestelijkheid dit ondervonden.

Daarom besluit men in de citadel of het kasteel van Gorkum de wijk te nemen en deze sterkte zoo lang mogelijk voor den koning te behouden. Reeds den 24sten

brengt men daar de heilige Vaten uit kerken en kloosters en de boekerij in veiligheid.

Nog geen etmaal hebben de Watergeuzen vóór de stad gelegen, toen hun de poorten reeds worden geopend. Voor evenwel de vijanden binnen komen, hebben de Geestelijkheid en de voornaamste katholieken van Gorkum zich op het kasteel, voorloopig althans, in veiligheid gesteld.

Pas is Brandt meester van de stad, of het volk komt, op zijn bevel, op de markt bijeen en zweert daar den eed aan den Prins van Oranje. „Dood aan Duc d'Alf, leven de Geuzen, leve de Prins van Oranje!” klinkt het uit honderden monden.

d.

De citadel zal door de Watergeuzen belegerd worden; want zonder meester van die sterkte te zijn, is men geen meester van de stad.

't Is waar: de bevelhebber Gaspar Turck is een uitstekend krijgsman, een ijverig katholiek, een trouw aanhanger van godsdienst en koning. Maar de noodige middelen ontbreken hem, om het kasteel met goed gevolg te verdedigen: het aantal soldaten is zeer gering, de beloofde hulp van Bossu blijft uit, de verdedigingswerken zijn zwak, het krijgsmateriaal, waarover hij kan beschikken, is onvoldoende. Toch besluit hij den kamp te wagen. Brandts eisch tot overgave wordt door Turck tot tweemaal toe met fierheid afgewezen. Zelfs weigert hij den bode, door Brandt gezonden, binnen te laten. Deze leest daarom diens schrijven zoo luid voor, dat het binnen de poort kan verstaan worden. Evenwel, Turck weigert beslist met de oproerlingen in onderhandeling te treden.

De aanval begint. De Geuzen richten hunne kanonnen op de sterkte, maar worden door Turck en de zijnen dapper beantwoord. Maar de krachten zijn te ongelijk. In den eersten en tweeden ringmuur wordt spoedig bres geschoten en de belegerden trekken zich achter de derde borstwering, de Blauwe Toren genaamd, terug. Hachelijk wordt de toestand van hen, die zich binnen het kasteel bevinden. De aanval wordt heviger; de door Bossu beloofde hulp blijft uit. Moedeloosheid overvalt de krijgslieden; zij werpen hunne wapenen weg, luisteren niet meer naar de bevelen van den bevelhebber; sommigen zelfs loopen in 't geheim naar den vijand over.

Bij de lafhartigheid der soldaten voegden zich de vrees der vrouwen, die den bevelhebber smeekten het niet tot het uiterste te laten komen. Turck bleef onverzettelijk. Later, toen het vijandelijk vuur in hevigheid toenam, en de toren op zijne grondslagen schudde, voegden zich de mannen bij de vrouwen en smeekten den commandant te capituleeren. Eindelijk gaf Turck toe. Maar de Geuzen eischten, dat men zich op genade of ongenade zoude overgeven.

Dit antwoord gaf den belegerden weer nieuwen moed. Zij heropenden hun vuur en Brandt inziende, dat de belegering nog lang kon duren en vreezende door Bossu verdreven te worden, besloot de onderhandelingen te hervatten. Den 27 Juni, een weinig na middernacht, had de overgave plaats. In een door hem onderteevend en bezegeld geschrift beloofde Brandt, dat allen, die zich in de citadel bevonden — geestelijken en leeken — vrijelijk konden vertrekken en dat niemand eenig leed zou geschieden, maar dat alles, wat zich binnen het kasteel bevond, het eigendom van den overwinnaar zou worden.

Zou Brandt zijne met een eed bezworen belofte houden? Niemand der geestelijken die dit geloofde. Zij

hielden zich overtuigd, dat door de overgave hun doodvonnis geveld was. Daarom spraken zij elkander hunne biecht en ontvingen uit handen van Pastoor Nicolaas de H. Communie als Teerspijze.

e.

De namen der Geestelijken, die zich in 't kasteel bevonden en door Brandt gevangen gehouden werden, waren : Nicolaas Piek, gardiaan, Hieronymus van Weert, Dirk van Emden, Nicasius van Heeze, Wilhad van Denemarken, Godfried van Mervel, Antonius van Weert, Antonius van Hoorn, Franciscus de Roy, Petrus van Assche, Cornelis van Wijk, Pontus Heuterus, allen minderbroeders; broeder Hendrik en broeder Willem, leekebroeders. Verder : Leonard van Vechel, pastoor, en Nicolaas van Poppel, kapelaan van Gorkum, Godfried van Duinen, vicaris, Johan van Oosterwijk, Rector der Augustinessen aldaar en Johan, pastoor van Hoornaar, bij Gorkum.

Niet te vergeefs had men in de beloften van Brandt geen vertrouwen gesteld. Op schandelijke wijze schond hij zijn eens gegeven woord. Tegen den avond werden de leeken, niet echter vóór ze eene groote som als losgeld betaald hadden, in vrijheid gesteld. De commandant werd echter gevangen gehouden, in boeien geslagen en later met zijne vrouw en dochter gevangen naar Den Briel gevoerd.

Reeds aanstonds hadden de geestelijken van de woeste soldaten veel te lijden. Onder ruwe bedreiging en mishandeling eischten zij geld van de Minderbroeders, die niets bezaten. Pater Nicolaas Piek werd door een zijner familieleden de gelegenheid aangeboden, om te

ontsnappen; maar hij weigerde, zoo niet tevens al zijne broeders werden vrijgelaten.

Intusschen werden de religieusen naar een onderaardschen kerker gevoerd, waar zich reeds de pastoor van Gorkum en eenige andere geestelijken bevonden. Zij werden gekweld door honger en dorst; want de meesten hadden sedert den vorigen avond niets gegeten. Men bracht hun vleeschspijzen, maar daar het Vrijdag was, leden de Belijders liever honger dan die spijzen aan te raken. Bij den honger voegden zich vreeselijke mishandelingen, die hun werden aangedaan. Met geweld maken de soldaten zich meester van de kleine geldsom, welke de pastoor van Gorkum bij zich draagt; ook de Overste der Augustinessen, Johan van Oosterwijk, geeft hun het weinige, dat hij bezit. Maar zij eischen meer: den schat zijns kloosters, dien hij, naar zij meenen, verborgen houdt. Toen hij hun verklaart geen schat te bezitten, werpen zij hem op den grond, zetten hem eene pistool op de borst en dreigen hem te dooden, als hij hun den schat niet aanwijst. Ook Nicolaas van Poppel vragen zij, terwijl zij hem met een pistool bedreigen, naar den vermeenden schat en toen zij geen antwoord ontvangen, voegen zij hem toe: „Gij, die zoo dikwijls op den preekstoel gesnoefd hebt, dat gij gaarne uw leven voor het Geloof zoudt willen geven, spreek nu en zeg ons, of gij nu bereid zijt uwe leeringen met uw bloed te bezegelen!” — waarop de heilige priester antwoordde: „Ja, ik zal voor het katholieke Geloof gaarne den smartelijksten dood sterven.”

Maar nog zwaarder lijden wachtte den H. Martelaar. De woestelingen ontrukken een der Franciscanen zijne koord, binden die om den hals des priesters en bevestigen het andere eind boven aan de deur der gevangenis. Nu trekken zij hem herhaalde malen op en neer en laten hem eindelijk halfdood liggen. Ook de gardiaan der

Minderbroeders wordt op dezelfde wijze mishandeld en toen hij na deze marteling scheen gestorven, werd hij op zulk eene barbaarsche wijze gefolterd, dat zijne beulen meenden, dat het leven werkelijk gevloten was. Maar God spaarde Zijn dienaar, om zijne broeders in den strijd te kunnen versterken.

Inmiddels drongen de katholieken van Gorkum bij Brandt met kracht aan op de loslating der gevangenen priesters en kloosterlingen. Hij beloofde wel de geestelijkheid in vrijheid te stellen; maar men wist hoeveel op zijne beloften was te rekenen: zij bleven natuurlijk onvervuld.

Twee Gorkumsche katholieken, Dirk en Arnoud Bommer, waren, wegens hunne trouw aan godsdienst en koning, ter dood veroordeeld. De pastoor Leonard van Vechel werd uit zijn kerker gehaald, om de veroordeelden tot den dood voor te bereiden en hen naar de strafplaats te vergezellen. Met nog meer kracht dan te voren, drongen de Gorkumsche katholieken op de bevrijding van hun waardigen Herder aan. Eindelijk stond Brandt hem toe naar zijne pastorie terug te keeren, onder voorwaarde, dat hij de stad niet zonder zijne toestemming zou verlaten.

Den 2^{en} Juli, het feest van Maria-Bezoeking, beklom de pastoor van Gorkum voor de laatste maal in zijn leven den predikstoel. Onverschrokken, en zonder schroom verkondigt hij de leer der kerk, omtrent de H. Moedermaagd, wier feest men heden viert, hoewel een groot aantal Nieuwgezinden zich onder zijn gehoor bevinden. Aan 't einde zijner predikatie spoort hij zijne parochianen aan tot standvastigheid in 't katholiek geloof, met de woorden:

„Ik bid en bezweer u tot uw laatsten ademtocht getrouw te blijven aan de leer, die ik u steeds verkondigd heb.”

Uit Den Bosch, de geboorteplaats van pastoor van Vechel, ontving hij door zijne zuster de smartelijke tijding, dat

zijne moeder stervende was en hem vóór haar dood nog gaarne wenschte te zien. Met eene schriftelijke toestemming van Brandt vertrok de pastoor derwaarts. Maar pas is hij met zijne zuster aan de overzijde der rivier, te Woudrichem, gekomen, of hij wordt ingehaald door eene bende woestelingen, die hem, onder veel hoon en smaad, naar Gorkum terug voert, niettegenstaande hij hun de schriftelijke toestemming van Brandt vertoont.

Voor de derde maal, nu gesteund door den Raad hunner stad, vroegen de katholieken van Gorkum aan Brandt de bevrijding der geestelijken. Toen deze verklaarde niets zonder toestemming van Lumey te kunnen doen, besloot de Raad zich tot den Prins van Oranje te wenden, om van dezen de invrijheidstelling der geestelijkheid te verkrijgen.

Dit voornemen van den Raad kwam Lumey, die zich in Den Briel bevond, ter oore. Vreezende zijne prooi te verliezen, zond hij in allerijl zekeren Omal, een berucht zeeschuimer, naar Gorkum, om de gevangen priesters en kloosterlingen zoo spoedig mogelijk naar Den Briel te voeren. In het holste van den nacht werden zij, na van hunne bovenkleeding beroofd te zijn, in eene vuile schuit gepakt, om na onbeschrijflijk veel lijden en mishandeling de plaats te bereiken, waar zij met de kroon der Martelaren zouden gesierd worden. Om 9 uur had men Dordrecht bereikt, waar eene groote menigte volks naar de rivier stroomde, om de Belijders te zien, niet echter om hun belangstelling en medelijden te toonen, maar om hen te honen en te bespotten. 's Avonds wierp men op eenigen afstand van Den Briel het anker en den volgenden morgen, te 7 ure, landde men op eene plaats, buiten de poorten der stad gelegen.

f

Nauwelijks was Lumey van de aankomst der Gorkumsche geestelijken onderricht, of hij begaf zich te paard naar de ligplaats der schuit, om zich daar in de ellende en het lijden zijner slachtoffers te verlustigen. Uit het vaartuig gekomen, werden de Martelaren twee aan twee gebonden en gedwongen driemaal om eene galg te loopen.

Vervolgens trok men processiesgewijs standwaarts. Twee eekebroeders gaf men een met groen omwonden stok in de hand, die kaarsen moesten voorstellen; daarop volgde de beul, die een geroofd processie-vaandel droeg en daar achter gingen de Martelaren die men had gedwongen den lofzang „Te Deum laudamus” te zingen. Twee soldaten, die ter zijde van de processie reden, sloegen de Beljders met takken, die zij van de boomen gescheurd hadden.

Ook van de Briellenaren hadden zij smaad en spot te verduren. Hier dwong men hen andermaal driemaal om eene galg te loopen, die op de Markt was opgericht. Voor de beide Gorkumsche pastoors was het bovenal smartelijk mishandeling en smaad te moeten verduren van hunne vroegere parochianen uit Gorkum, die in menigte naar Den Briel gekomen waren.

Op Lumey's bevel werden de geestelijken in een onderaardschen, donkeren en vuilen kerker opgesloten. Hier vonden zij nog twee andere gevangenen priesters, n.l. Andreas Wouters, pastoor van Heinenoord, bij Dordrecht, en Adriaan, pastoor van Maasdam. Een half uur later werden nog twee andere geestelijken in de gevangenis gebracht, en wel Adriaan van Hilvarenbeek en Jacob Lacops, pastoor en kapelaan van Monster. De pastoor van Maasdam verzaakte, kort vóór de terechtstelling, het katholiek geloof, maar

werd niettemin opgehangen. Nog drie anderen werden afvallig, nl. Pontus Heuterus, broeder Hendrik en broeder Willem. De beide eersten wisten spoedig naar de Zuidelijke Nederlanden te vluchten, waar zij zich terstond oprecht bekeerden. Broeder Willem, die in dienst van den woesten Omal was getreden, werd drie maanden later wegens diefstal opgehangen.

Den volgenden middag, te 3 ure, werden de Martelaren uit de gevangenis gehaald en voor eene zoogenaamde rechtbank gevoerd, waar men, hoewel natuurlijk te vergeefs, alles aanwendde, om hen tot afval te brengen. Den volgenden dag werd dit onderzoek voortgezet. Twee personen werden aangewezen, om met de eerbiedwaardige belijders te redetwisten: een voormalig Gorkumsch schipper en Adriaan, de afgevallen pastoor van Den Briel. Met zeer veel scherpzinnigheid en geleerdheid wisten Leonard van Vechel en Nicolaas Pieck de leer der Kerk op alle punten tegen de ketters te verdedigen.

De Raad van Gorkum had zich, zoo wij vroeger reeds zeiden, tot den Prins van Oranje gewend, om de loslating der geestelijken te verzoeken. Een schriftelijk bevel van den Prins, om in 't algemeen priesters noch kloosterlingen lastig te vallen en de Gorkumsche geestelijken in vrijheid te stellen, kwam den 7 Juli te Gorkum bij Brandt aan. Met een afschrift van dezen brief zond men een advocaat naar Den Briel, maar Lumey, die geen gezag boven 't zijne erkende, bejegende het bevel van den Prins met de grootste minachting, zoodat alle hoop op de vrijlating der geestelijkheid vervlogen was.

't Is in den laten avond van den 8 Juli 1572. Lumey is met zijne rotgezellen aan een woest drinkgelag bijeen. Door den drank geprikkeld en door zijn duivelschen haat tegen al wat geestelijk is, aangespoord, geeft hij Omal bevel de H. Martelaren ter dood te brengen. Zij worden

gebonden en buiten de stad gevoerd, omringd door soldaten en eene groote menigte volks. Daar stond een verwoest klooster, het St. Elizabethsklooster te Rugge, en dicht hierbij eene turfschuur, van twee balken doorsneden, die als plaats voor de strafoefening werd gekozen.

De eerste, die de ladder besteeg, was de gardiaan der Minderbroeders, Pater Nicolaas Pieck. Zoo lang hij nog spreken kon, maande hij zijne broeders tot standvastigheid aan, hen wijzende op de kroon der Martelaren, die weldra hun deel zou zijn. Godfried van Duinen was de laatste, die ter dood gebracht werd. Toen de soldaten hem om zijne vermeende onnoozelheid wilden sparen, riep de H. Martelaar in vervoering uit: „Haast u, om mij met mijne broeders te vereenigen; ik zie de hemelen geopend.”

Vreeselijk was het lijden, dat de Martelaren nog in hun doodstrijd te verduren hadden. Door de overhaasting, waarmede de soldaten waren te werk gegaan, hadden zij de stroppen niet voldoende aangehaald, zoodat sommige Martelaren zelfs des morgens nog leefden. Nog aan de doode lichamen koelden de soldaten hunne bloeddorst en wreedheid op eene wijze, die wij hier echter niet kunnen verhalen.

Door de zorg van eenige katholieken werden de H. Overblijfselen der Martelaren begraven in twee kuilen, in de schuur, waar zij gestorven waren. Hier rustten zij tot 1615, toch ze werden opgedolven en naar Brussel gevoerd, waar zij met groote plechtigheid naar der kerk der Minderbroeders werden overgebracht. De zaligverklaring der Martelaren van Gorkum werd den 14 Nov. 1675 door Paus Clemens X, en hunne heiligverklaring den 29 Juni 1867 door Paus Pius IX uitgesproken.

XVI.

In Dagen van Strijd.

a.

Een vreeselijken storm had de katholieke godsdienst in de Nederlanden, gedurende de tweede helft der 16^e eeuw, te verduren gehad. Die storm had veel geveld, veel vernield en verstrooid, wat in 't begin dezer eeuw nog in vollen bloei stond: kerken en kathedralen, eens de roem en de trots onzer Middeleeuwsche voorvaderen, waren ontheiligd, geplunderd en door de Nieuwgezinden in bezit genomen; de meeste kloosters en abdijen lagen in puin, of waren door hunne vroegere bewoners verlaten; de priesters waren uit hunne parochiën verdreven en zwierven als ballingen rond; de uitoefening van den eeredienst, zoowel in 't openbaar als in 't geheim, was op zware straf verboden. De eerste Aartsbisschop van Utrecht, Frederik Schenk van Toutenburg, had in 1580 zijn hoofd ter eeuwige rust neergelegd en nog was de 16^e eeuw niet ten einde, toen de bisschop van Groningen door de verovering der stad genoodzaakt was zijn zetel te verlaten, zoodat nu (1594) van al de in 1559 gestichte bisschopszetels geen enkele meer bezet was. Wat al moedwil, wat al hoon en smaad, wat al vervolging hadden de katholieken, vooral de geestelijken, in dien tijd niet te verduren van wreedaards, als een Lumey, een Sonoy, een Hembyze, en anderen! De Martelaren van Gorkum waren de eenige priesters niet, die voor 't geloof hun leven moesten laten. Als wilde dieren opgejaagd en vervolgd, was de geestelijkheid geen oogenblik van hare vrijheid, zelfs van haar leven zeker. Hun ijver

voor de eer van God en de zaligheid der zielen werd door het lijden en de vervolging, welke zij te verduren hadden, evenwel niet uitgedoofd, integendeel: meer aangevuurd en vergroot. In allerlei vermomming, en onder de grootste gevaren en moeilijkheden waren zij werkzaam, om overal, waar zij konden, den trouw gebleven katholieken de troostmiddelen van den Godsdienst te brengen en hen, door woord en voorbeeld, tot standvastigheid in 't Geloof aan te sporen. Menschelijker wijze gesproken, scheen de ondergang der Kerk hier te lande nabij; maar de belofte van Haren Goddelijken Stichter, „dat de poorten der Hel haar niet zouden overweldigen,” schonk haar moed in den strijd en de zekere hoop, dat zij nog eenmaal als overwinnares betere tijden zou beleven.

Bij de pacificatie van Gent en de Unie van Utrecht was vrijheid van godsdienst aan beide partijen, aan katholieken en hervormden, toegestaan. Maar de hier met eede bezworen bepalingen waren, zooverze de katholieken betroffen, schandelijk geschonden. Om aan den bloedigen godsdienststrijd een einde te maken, werd in 1578 te Antwerpen de godsdienst- of religievrede aangenomen, die vrijheid van godsdienst voor beide partijen beoogde, maar door de hervormden bijna even spoedig werd geschonden, als hij was afgekondigd. In Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland werd het godsdienstverdrag niet aangenomen, zoodat de katholieken daar aan de genade of ongenade hunner vijanden waren overgeleverd. Waar de religievrede gold, behoedde hij de katholieken evenwel niet altijd voor vervolging. Zoo b. v. niet in de vier noordelijke gewesten, waar de graaf van Rennenberg, namens de Algemeene Staten, het bevel voerde, en waar, vooral in Friesland, kerken en kloosters werden geplunderd, geestelijken verdreven of gevangen genomen; zoo niet in Zuid-Nederland, waar te Gent, Brussel en Antwerpen zelfs de openbare uitoe-

fening van den katholieken godsdienst werd verboden. Omstreeks dezen tijd (1580) schaarde Rennenberg, zich weer aan 's konings zijde, wat vooral in Friesland, eene groote verbittering tegen de katholieken te weeg bracht. Twee jaar later werd dan ook de katholieke godsdienst in dit gewest verboden, even als in Gelderland, waar de Nieuwe Leer door Jan van Nassau, een broeder van den Zwijger, werd begunstigd en uitgebreid.

In Holland werd in de steden, die in de macht der Staten gevallen waren, de kath. godsdienst reeds sedert lang niet meer geduld. Maar men ging verder: den 20 Dec. 1581 werd hij door de geheele provincie voor goed verboden. Godsdienstige bijeenkomsten mochten noch in 't geheim, noch in 't openbaar gehouden worden, zoodat het bijwonen van H. Mis op predicatie strafbaar gesteld werd. Ook het toedienen en ontvangen der H. Sacramenten, zooals van het Doopsel en het Huwelijk, was op eene zware geldboete verboden. Geen R. K. boeken mochten worden gedrukt, verspreid of verkocht. Geestelijken en monniken, voor zooverre zij nog ongemoeid gelaten werden, mochten zich niet in hun geestelijk gewaad in 't openbaar vertoonen. Eindelijk was het geven van onderwijs aan alle kath. onderwijzers en onderwijzeressen verboden.

Verzet tegen deze hemeltergende wetten, hoe onderworpen en bescheiden ook geuit, werd voor misdaad gerekend. Dat ondervonden een 20-tal kath. Haarlemsche burgers, die in een smeekschrift bij den Prins van Oranje op verzachting van 't placcaat, den godsdienst betreffende, hadden aangedrongen. De prins zond hun verzoekschrift aan de Staten van Holland, die de klagers en den notaris, welke het request geschreven had, voor zich ontboden. De ondertekenaars werden, onder bedreiging

met zware straffen, gedwongen hunne namen op het verzoekschrift door te halen, terwijl den notaris gelast werd het stuk in hunne tegenwoordigheid te verscheuren.

b.

De provinciën Holland, Zeeland en Utrecht waren, omstreeks 1580, reeds zoo goed als geheel in de macht der Staten geraakt. Waar de Spanjaarden met geweld verdreven werden, zooals te Middelburg, in 1574, of de stad de zijde van den Prins koos, zooals Amsterdam en Haarlem in 1578, Utrecht en Amersfoort, in 1579, daar was het met de uitoefening van den katholieken godsdienst voor goed gedaan. Kerken en bedehuizen werden den katholieken ontnomen en met deze tevens de kerkelijke bezittingen en inkomsten. Priesters en kloosterlingen werden verdreven, of men liet de laatsten, na ze van hunne goederen beroofd te hebben, in hun klooster uitsterven en gaf hun een karig jaargeld voor hun levensonderhoud. 't Spreekt wel van zelf, dat men zich met de kerken ook meester maakte van de zilveren en gouden altaarbenoedigheden, beelden, kronen en andere voorwerpen van waarde, die men er aantrof. In Hollands Noorderkwartier, in de omstreken van Hoorn en Enkhuizen, woedde de wreede Sonoy, die tal van katholieke landlieden, welke hij zonder den minsten grond van verraad beschuldigde, door de uitgezochtste martelingen liet ter dood brengen. Toch bleef het aantal katholieken ten plattenlande, in weerwil van druk en vervolging, nog altijd zeer aanzienlijk. Uit de zuidelijke Nederlanden kwamen, omstreeks dezen tijd, tal van Hervormden naar het Noorden, daar, met de verovering van Antwerpen in 1585, deze Gewesten weer onder de gehoorzaamheid des konings waren teruggekeerd.

Een sterk bolwerk voor het Catholicisme in 't N. was de stad Groningen, die in 1580, door Rennenberg, aan 's Konings zijde gekomen was. Al wat katholiek was in de Ommelanden, in Friesland en Drente, vond hier bij vervolging een veilig toevluchtsoord. De vesting, met hare Spaansche bezetting, was eene voortdurende bedreiging voor de vijanden van godsdienst en koning, die zich in de omstreken mechten vertoonen. Er heerschte binnen Groningen dan ook een zeer opgewekt katholiek leven. De bisschop Johannes Knijff zat er rustig op zijn zetel; de paters Jezuïeten hadden zich binnen de stad gevestigd en er zelfs eene inrichting van onderwijs geopend. Veertien jaar duurde die gelukkige toestand voort. Toen, in 1594, werd de stad door Prins Maurits belegerd en, na eene heldhaftige verdediging door bezetting en burgerij, ingenomen. Uit was het nu met de vrijheid der katholieken. De bisschop was genoodzaakt de stad te verlaten en werd gevolgd door de geestelijkheid en een groot aantal katholieken, die nu gedrongen waren een veilig heenkomen te zoeken.

Nu Groningen gevallen was, konden de Ommelanden en Drente ook niet meer beschermd worden. Wat des Zwijgers broeder, Jan van Nassau, in Gelderland gedaan had, deed zijn neef, Willem Lodewijk, in de drie Noordelijke Gewesten. Drente's eenvoudige bewoners waren zeer gehecht aan den katholieken godsdienst, maar de harde maatregelen, door Willem Lodewijk genomen, brachten het Catholicisme hier binnen weinige jaren den genadeslag toe. Hij begon met den pastoors en schoolmeesters te gelasten zich van allen dienst te onthouden en binnen drie weken hunne pastorieën en woningen te verlaten. Tevens moesten de kerkelijke en andere goederen, waarvan zij de opbrengsten in hunne bediening genoten, worden overgegeven. Pastoors en andere geestelijken,

die de Hervormde leer wilden aannemen, konden als predikant in hunne gemeente werkzaam blijven. De Stadhouder werd in zijn hervormingswerk bijgestaan door zekeren Menso Alting, te Eelde in Drente geboren, en later eerste predikant van Groningen. In Aug. 1598 kwam eene commissie van zes personen, onder wie drie predikanten, bijeen, voor wie alle Drentsche pastoors en geestelijken gedaagd werden. Hun werd de vraag gesteld, of zij genegen waren de Hervormde leer aan te nemen; in dat geval konden zij als predikant in hunne gemeente werkzaam blijven en hunne inkomsten blijven behouden. Maar de wakkere priesterschaar koos armoede en ballingschap voor atval van 't geloof, waarom zij met geweld uit hunne parochiën verdreven werden, met streng verbod er ooit weer terug te keeren. Hervormde predikanten, uit Oost-Friesland, Oldenburg en van elders, namens nu de plaatsen der verdreven pastoors in en werden in 't bezit gesteld der goederen, die vroeger voor het onderhoud der kath. geestelijkheid gediend hadden. Schouten en drosten, beschikkende over gewapende dienaren, zorgden er voor, dat des Stadhouders bevelen stipt werden nagekomen.

Bijna op gelijke wijze als in Drente, werd ook in andere streken van ons Vaderland de Hervorming ingevoerd, zooals in Overijsel — bepaaldelijk in Twente — waar in 1601 te Oldenzaal de Twentsche pastoors voor eene commissie verschenen — in de Graafschap Zutphen, op de Veluwe, enz. Veel later dan in de steden werd de Nieuwe leer over 't platteland verbreid. Waar de Spanjaarden hier of daar nog eene sterkte in bezit hielden, zooals Oldenzaal, in Twente, Grol, in Gelderland, genoten de katholieken in de omstreken dier plaatsen nog lang eene betrekkelijke rust. Toen de Spanjaarden later uit die oorden verdreven waren, was het met de

vrijheid der katholieken gedaan en werd de Hervorming overal ingevoerd. Noord-Brabant en Limburg, hoewel ook hier alles werd aangewend om er de Hervorming wortel te doen schieten, bleven echter grootendeels het voorvaderlijk geloof getrouw.

De Hervormde godsdienst werd tot godsdienst van den Staat verklaard en uitsluitend geduld, ondersteund en beschermd. Niemand kon eene openbare betrekking, burgerlijke of militaire, hoe gering en onaanzienlijk ook, bekleeden, tenzij hij den Herv. godsdienst beleed. Wel vond men katholieke officieren in 't leger van den Staat, maar deze waren buitenlanders, die over de vreemde hulptroepen bevel voerden. Alleen voor 't betalen van belastingen achtte men de katholieken goed genoeg. Slechts aan Hervormden werd vergund schoolonderwijs te geven, zoodat de katholieke ouders hunne kinderen of naar protestantsche scholen moesten zenden, waar hun geloof natuurlijk ernstig gevaar liep, of hen in volslagen onwetendheid laten opgroeien. Toekomstige geestelijken ontvingen hunne opleiding voor den priesterlijken stand aan buitenlandsche academiën en seminariën, zooals te Leuven, Keulen, Munster, enz. Aanzienlijke ouders zonden hunne zonen gewoonlijk naar Leuven of Orléans, om zich voor de een of andere wetenschappelijke betrekking te bekwamen. In 't begin trachtte men, dat bezoeken van buitenlandsche scholen tegen te gaan; later, na het midden der 18e eeuw, werd het oogluikend toegelaten. Zoo werd in 1596 o. a. bepaald, dat alle Nederlanders, die te Leuven, Douay of elders studeerden, binnen twee maanden van daar moesten terugkeeren, op straffe eener boete van f 100 voor elke maand, die zij langer afwezig bleven. Werde de boete niet betaald, dan werden de eigendommen der schuldigen hiervoor in bezit genomen,

terwijl ouders en voogden voor hunne kinderen en pupillen werden aansprakelijk gesteld.

c.

Met de verovering van Groningen (1594) was de laatste der in 1559 gestichte Nederlandsche bisschopszetels opgeheven. Frederik Schenk van Toutenburg, Utrechts Aartsbisschop, was in 1580 gestorven en reeds eenige jaren vroeger hadden de bisschoppen van Haarlem, Middeburg, Deventer en Leeuwarden hunne zetelplaatsen moeten verlaten, doordat deze in de macht der Staten waren gevallen. Wel was graaf Herman van Rennenberg door den Koning tot Aartsbisschop van Utrecht benoemd, maar, hij stierf in 1585, vóór hij door den Paus in die waardigheid was bevestigd.

Omstreeks dezen tijd was alzoo de katholieke kerk in Noord-Nederland zonder leiding, zonder geestelijk opperhoofd.

Onder den titel van vicaris-generaal — plaatsvervanger des bisschops — kwam een vroom en geleerd priester, Sasbout Vosmeer, een Delvenaar van geboorte, in 't begin van 1583 naar zijne vaderstad, om zijne waardigheid van hoofd der vacante Utrechtsche diocese te aanvaarden. Zwaar was de last, die hem op de schouders gelegd werd. Hij moest de wonden heelen, die der Nederlandsche Kerk in de laatsten jaren geslagen waren; wat in den Wijngaard des Heeren was vernield en bedorven, moest hij weer herstellen, oprichten, tot nieuwen bloei brengen. Zeker, eene gewichtige, veel omvattende taak, die echter aan uitstekende handen bleek toevertrouwd. „Hij leefde voor niets dan voor de Kerk; voor haar was hem geen arbeid te zwaar, geen opoffering te groot, en hij beza

de gaaf, om de geestdrift, waarvan hij blaakte, over te storten in 't gemoed zijner ondergeschikten. Zijne zelfverloochening, zijne werkkraft, zijne deugd waren voorbeeldig; zijn moed en zijne hoop op eene betere toekomst bemoedigden de kleingeloovigen; zijn persoon boezemde vertrouwen in." — Hij zelf zegt, dat, toen hij zijn werkkring begon, het volk zonder leidsman, de kudde zonder herder was: te Haarlem vond hij slechts één priester, te Amsterdam twee Minderbroeders en in zijn geheele gebied nauwelijks 600 geestelijken.

Met ijver sloeg de vicaris-generaal de handen aan 't werk. Hij verdeelde zijn geestelijk gebied in 15 Aartspriesterschappen, waarover hij Aartspriesters aanstelde. Hij bezocht de verlaten gemeenten en zond haar priesters en zielzorgers, die hij vaak uit eigen middelen ondersteunde; waar hij kon, trad hij voor het volk op, om tot standvastigheid in 't geloof, tot hoop en moed voor de toekomst aan te manen. Dag en nacht was hij onvermoeid bezig, onder groote moeilijkheden en gevaren, steeds het oog gevestigd op het herstel en den bloei van het katholiek geloof onder de hem toevertrouwde kudde.

Vosmeer stond in voortdurende betrekking met den Pauselijken Nuntius (afgezant), aan wien door den Paus de kerkelijke belangen der Nederlanden bijzonder waren toevertrouwd; eerst met dien te Keulen; later, in 1596, met dien te Brussel, toen ook in deze stad eene Pauselijke Nunciatuur werd gevestigd. Tal van verdienstelijke medehelpers stonden den vicaris in zijn arbeid ter zijde, o. a. Adelbertus Eggius, die door zijn invloed tot vicaris-generaal van het opengevallen bisdom Haarlem was aangesteld.

Het concilie van Trente had bepaald, dat in elk diocees een seminarie, ter opleiding van aanstaande

geestelijken, moest worden opgericht. Wegens de treurige tijdsomstandigheden kon aan de stichting van dergelijke scholen hier te lande nog niet gedacht worden; toch deden Vosmeer en de zijnen wat zij konden, om in 't bestaande gebrek aan geestelijken te voorzien. In bijzondere huizen en gesteund door de liefdegaven der geloovigen, gaf men aan jongelieden, die roeping en aanleg voor den geestelijken stand toonden, het eerste onderwijs, dat dan later aan de Universiteit van Leuven werd voortgezet. Te Amsterdam werd, onder 't bestuur van Eggius, eene kweekschool voor priesters gevestigd, die weldra tot grooten bloei kwam en toen ze in 1604 naar Keulen werd overgeplaatst, naar welke stad Eggius toen in ballingschap ging, reeds 60 leerlingen telde. Ook te Leuven werd later nog een Nederlandsch priester-seminarie opgericht.

Tot nog toe hadden Vosmeer en de zijnen de grootste voorzichtigheid in acht moeten nemen, om door de vervolgzieke Regeering niet bemoeilijkt en zelfs gevangen te worden genomen. Nog was het den Staten van Holland onbekend, dat Vosmeer feitelijk het hoofd was der katholieke Kerk in Nederland. Toen zij er van onderricht waren, gaven zij dan ook last den vicaris in hechtenis te nemen, wat evenwel mislukte, daar Vosmeer tweemaal gelegenheid vond aan de handen zijner vijanden te ontkomen.

Reeds in 1592 was de geestelijke macht van den vicaris-generaal door den Nuntius, onder goedkeuring van den Paus, aanzienlijk uitgebreid en hem de titel geschonken van Apostolisch Vicaris, onder welken naam al de opvolgers van Vosmeer in de 17^e en 18^e eeuw hier te lande hunne bediening hebben uitgeoefend.

De Paus had echter besloten den Apostolischen Vicaris tot de Bisschoppelijke waardigheid te verheffen. Immers,

alleen een Bisschop is bevoegd priesters te wijden en 't H. Vormsel toe te dienen. Daarom ontbood de H. Vader Vosmeer naar Rome, waar hij met groote onderscheiding ontvangen werd. Hij werd benoemd tot Aartsbisschop van Philippi, i. p. i. en den 22 Sept. 1602 plechtig als zoodanig gewijd.

Tijdens zijne afwezigheid uit Nederland had hij Eggius tot zijn plaatsvervanger aangesteld. De Staten, die van de aanstaande verheffing van Vosmeer tot de Aartsbisschoppelijke waardigheid kennis gekregen hadden, gaven andermaal last tot zijne gevangenneming. Een hooggeplaatst geestelijke viel ook werkelijk in hunne handen, niet echter Vosmeer, maar zijn plaatsvervanger Eggius. Uit Amsterdam werd de waardige priester, onder veel hoon en smaad, naar Den Haag gevoerd, waar hij 2½ jaar in den kerker doorbracht. Toen men hem losliet, werd hij buiten het grondgebied van den Staat gebannen, waarop hij naar Keulen trok, waar hij eenige jaren later stierf.

Ook tegen Vosmeer werd eene vervolging ingesteld. Men beschuldigde hem, hoewel zonder grond, van verstandhouding met den vijand, en dat hij het op de veiligheid van den Staat had toegelegd. Aan alle gerechtsdienaren werd last gegeven „Sasbout van Delft, hem seggende bisschop van Utrecht te wesen” — gevangen te nemen. Daar deze zich echter buitenslands bevond, werd hij voor 't Hof van Holland gedaagd, om zich van de beschuldigingen, die tegen hem waren ingebracht, te zuiveren. Natuurlijk wachtte zich de Apost. Vicaris wel de grenzen te overschrijden: hij bleef te Keulen wonen, uit welke stad hij de vaderlandsche Kerk bestuurd en waar hij in 1614 overleed.

De opvolgers van Vosmeer, die evenals hij de bisschoppelijke wijding ontvingen, werden onophoudelijk door de

Regeering vervolgd en bemoeilijkt en meer dan een hunner trof een verbanningsvonnis. Daarom besloot de H. Stoel in 1721 de Hollandsche Missie — zooals de Kerk in Nederland destijds genoemd werd — uit Brussel te doen besturen door een geestelijke, die den titel kreeg van vice-supérieur. Die toestand duurde tot 1806, toen de zetel van den vice-supérieur naar Noord-Nederland verlegd werd.

Reeds in de eerste jaren van Vosmeers bestuur kwamen kloosterlingen van verschillende Orden, om hier in 's Heeren Wijngaard te arbeiden. Het eerst kwamen de Jezuïeten, eene kloosterorde, door een Spanjaard, den H. Ignatius Loyola, gesticht. Tot de beroemdste leden der Orde behoort een Nederlander, de Nijmegenaar Petrus Canisius, die zich, vooral in Duitschland, door zijne prediking en werkzaamheden grooten roem heeft verworven. Maar behalve Jezuïeten, kwamen hier ook Minderbroeders, Dominikanen, Augustijnen en Capucijnen, om in de verlaten gemeenten als herders en zielzorgers werkzaam te zijn. Thans nog bedraagt het aantal parochiën, die indertijd door religieusen hersteld werden, in de verschillende bisdommen nagenoeg 50, die ook nog in onzen tijd door reguliere geestelijken bediend worden.

d.

Doen wij nu een uitstapje in de 17de en 18de eeuw, evenals wij dat vroeger in de Middeleeuwen gedaan hebben. Wij schrijven 1650 en bevinden ons in een Geldersch stadje, niet ver van de Munstersche grenzen gelegen.

In een der straten vinden wij vóór zeker huis, dat ons door zijn uithangbord eene herberg aanwijst, een kuiper

bezig met het herstellen van een vat of ton. Hij kiest uit de duigen en hoepels, die hij meegebracht heeft, wat hij noodig heeft, en werkt ijverig voort. Als hij met zijn arbeid gereed is, gaat hij het huis binnen, zeker om het loon voor zijn arbeid te ontvangen. Ook wij gaan de taveerne binnen, om ons door wat spijs en drank te verkwikken. Van den waard vernemen wij, dat zijne stokoude moeder gevaarlijk ziek is en dat zij waarschijnlijk nog slechts enkele dagen heeft te leven. „Haar vurigste wensch,” zegt hij, „was vóór haar overlijden bediend te worden. Maar, zoo ge weet, is het thans zeer moeilijk een priester te vinden, daar het hun op zware straffen verboden is, binnen de stad te komen. Nu hoor ik eergisteren toevallig, dat Heer Peter, een priester, die zich in deze streken gedurig ophoudt, te L. is, waar ik hem door mijn knecht liet verzoeken vandaag hier te komen, om moeder te bedienen. Heer Peter loopt, om geen achterdocht te wekken, altijd met hoepels en duigen rond, om vaatwerk te herstellen, terwijl ieder, die zijne geestelijke hulp begeert, een oud vat voor de deur zet, wat dan voor hem een teeken is, om binnen te gaan.”

„Dus, de kuiper, dien we straks voor uwe deur bezig zagen een vat te herstellen, was Heer Peter, de priester, van wien gij spreekt?”

„Dezelfde,” antwoordt de kastelein. „Hij heeft dezen dag niet in ledigheid doorgebracht. Want behalve moeder heeft hij vier zieken in de stad de laatste H. Sacramenten toegediend en drie kinderen gedoopt. Dezen nacht blijft hij mijn gast, om morgen naar E. te gaan, waar zijne hulp is ingeroepen.

De H. Handeling bij de zieke is reeds afgelopen en deze, versterkt en getroost door de Genademiddelen der Kerk, gaat nu met groot geloof en vertrouwen de eeuwigheid tegemoet. De deur eener aangrenzende kamer gaat

open en wij hebben het genoegen met Heer Peter kennis te maken. Hij schijnt een man van 50 jaar, is hoog en breed van gestalte en bezit, naar hij ons verzekert, een ijzeren gestel, dat hem dan ook — zooals wij gaarne gelooven — in zijn moeilijk ambt uitmuntend te pas komt. Daarbij schijnt hij opgeruimd en vroolijk van aard te zijn en zegt, dat hij alle moeilijkheden, gevaren en ontberingen niets telt, als hij maar gelegenheid vindt in den werkkring, waarin God hem geplaatst heeft, nuttig te kunnen zijn. „Ja,” merkt hij lachende op, „gij zoudt straks in den kuiper, die daar zoo druk bezig was met hoepels en duigen, zeker geen priester vermoed hebben. Ik heb een paar kennissen, die in nog vreemder vermomming rondzwerven. De een reist geheel Drente af in de uniform van een soldaat, met een verlofpas, die hem door een katholiek officier van een Fransch regiment te Koevorden verstrekt is; de ander is, meen ik, thans in Overijsel, en loopt steden, dorpen en buurtschappen af met grof aardewerk, dat hij in eene mars op zijn rug draagt. Zoo heeft hij gelegenheid overal binnen te gaan, om hier een kind te doopen, daar een stervende de laatste H. Sacramenten toe te dienen, elders, als het mogelijk is, in eene bijeenkomst van katholieken het Woord Gods te verkondigen, enz.

„Ja ik kan u verzekeren,” gaat de priester voort, „dat ik in de 25 jaar, waarin ik mijne bediening uitoefen, reeds menigmaal in groot gevaar, zelfs om mijn leven te verliezen, verkeerd heb. 't Zal nu ongeveer 20 jaar geleden zijn, dat ik op Kerstnacht de H. Mis las in eene burgerwoning van een klein plaatsje in Gelderland. Juist na de consecratie wordt buiten gerucht vernomen; men opent de deur en de drost uit de naburige plaats, vergezeld van een tiental gewapende dienaren, treedt binnen.

Met luider stemme verklaart hij, dat hier de placcaten op het stuk van godsdienst overtreden worden. Daarna worden de geloovigen door de krijgslieden naar buiten gedreven, wat zoo ruw in zijn werk gaat, dat vrouwen en kinderen onder den voet raken. De eigenaar der woning, die tot de voornaamste burgers van 't stadje behoorde, en de vrijheid nam den drost deze ruwheid te verwijten, werd door diens helpers met pistool en degen bedreigd. Met den kelk en 't ciborie in de hand, vluchtte ik door een naburig vertrek naar den zolder, waar ik mij zoo lang schuil hield, tot de drost met de zijnen was afgetrokken. In den vroegen morgen zette ik het onderbroken misoffer voort, ditmaal zonder geloovigen. Den volgenden dag vertrok ik naar eene andere plaats en ik vernam weldra, dat ik in eene boete van f 600 was geslagen; de eigenaar der woning, waarin de godsdienstoefening was gehouden, in eene van f 200; 49 personen, wier namen door den drost waren opgeteekend, ieder in eene van f 25, terwijl de Geestelijke Dochters of Klopjes, die den Dienst hadden aangezegd, tot het betalen eener boete van f 1000 werden verwezen. Ik heb, voegde Heer Peter er lachende bij, „de boete nog niet betaald en zal daartoe ook wel nooit in staat zijn; want als ik alle geldboeten optel, die ik reeds beloopt heb, zou die som eenige duizenden bedragen.”

Een paar jaar later was ik op H. Sacramentsdag ergens in Friesland. Het was een warme dag en het vertrek, waar de godsdienstoefening werd gehouden was te klein voor 't aantal geloovigen, die bijéén waren, zoodat ze letterlijk als haring in de ton opéén gepakt zaten. De H. Mis was nog niet geëindigd, toen de Grietman met uitgetrokken zwaard binnenstormde, om alles te vernielen en mij gevangen te nemen. Maar mijne Friezen waren minder zoetsappig van aard dan de Gelderschen

van wie ik straks verteld heb. Zij vielen vereenigd den Grietman aan; hadden hem spoedig onder den voet, en als ik niet tusschenbeide gekomen was, zou het zeker slecht met hem afgeloopen zijn. Ik werd gevankelijk naar de State van den Grietman gevoerd, maar drie dagen later ontslagen, nadat de katholieken van het plaatsje eene som van f 1000 voor mijne vrijheid hadden bijeengebracht.

c.

't Is 30 jaren later: kerstavond van het jaar 1680, dat we ons in 't zelfde Geldersche stadje bevinden, waarvan wij in de vorige les gesproken hebben.

Een dik sneeuwdek ligt op de straten. 't Is ruim vier uur in den namiddag en 't begint reeds donker te worden. Op dat tijdstip komt een zwaar met turf beladen wagen het stadje binnen rijden. De voerman heeft zijne wollen muts diep in de oogen getrokken en als hij een paar straten verder is, houdt hij vóór eene herberg stil, waar de paarden worden op stal gezet en de turf wordt afgeladen.

't Is acht uur geworden. Buiten giert de noordenwind, die de vallende sneeuwvlokken voortjaagt; diepe duisternis heerscht in de straten van het stadje, dat als verlaten schijnt, daar niemand zich in dit weer buiten de deur waagt. Daar wordt zacht de klopper der huisdeur bewogen en als zij geopend is, treedt eene in 't zwart gekleede vrouw binnen, het hoofd met een falie of sluier bedekt, zoodat slechts een gedeelte van 't gelaat zichtbaar blijft. Zij voegt den heer des huizes een paar woorden toe en als zij vertrokken is, vernemen wij, dat er heden nacht, te drie uur, in 't huis van C. in de B.-straat „kerk”

zal gehouden worden en dat er van middernacht af gelegenheid is, om te biechten. Dezelfde boodschap gaat de vrome dochter, trots sneeuwjacht en duisternis, brengen aan al de katholieken van het stadje. Voor de godsdienst maken zich de klopjes, zoo ze ook wel genoemd worden, zeer verdienstelijk. Zij onderwijzen de kinderen in den catechismus, soms ook in lezen en schrijven, verplegen de zieken, zorgen voor de versiering van het altaar en geven den katholieken bericht waar en wanneer godsdienstoefening zal gehouden worden.

Natuurlijk maken wij gebruik van de ons aangeboden gelegenheid, om in den Kerstnacht het H. Misoffer bij te wonen. Het vrij ruime vertrek in 't bedoelde huis, waar de geloovigen samenkomen, is door een smal steegje te bereiken. Drie à vier huizen, links van het „kerkhuis,” en door Katholieken bewoond, staan door verborgen deuren daarmee in verbinding. Als dan de godsdienst-oefening eens overvallen wordt, kunnen de deelnemers spoediger een veiliger heenkomen vinden. Nu en dan echter laat de stadsregeering een onderzoek naar die geheime door- en uitgangen instellen, zooals b.v. den 24sten Augustus 1661 te Zwolle, waar de Magistraat last gaf alle huizen, waarin katholieken woonden, van de vliering tot den kelder te doorzoeken en alle door- en uitgangen nauwkeurig te noteeren. Honderd oude schilden, 210 gulden, zou de boete zijn voor wie een door- of toegang naar een naburig huis zou verzwijgen. Van het kerkhuis werd een geheime toegang dicht gemetseld en zelfs eene deur met 20 stevige nagels dichtgespijkerd.

Als wij het vertrek binnentreden, is het reeds bijna geheel met kerkgangers gevuld, zoodat wij moeite hebben nog eene plaats machtig te worden. Om ruimte te sparen, ziet men hier stoelen noch banken; ieder ligt geknield op de vloer. Aan een der smalle zijden van het vertrek

staat het hoogst eenvoudige altaar, zonder sieraden dan alleen een zestal blinkend geschuurd koperen kandelaars en een houten crucifix. Eenige schilderijen, met godsdienstige voorstellingen bemaald, versieren de wanden, terwijl van de hooge zoldering twee lampen hangen, om het noodige licht te verschaffen. Ja, zoo arm en eenvoudig Jezus in den stal te Bethlehem geboren werd, zoo arm en eenvoudig zetelt Hij hier op den troon Zijner liefde. Maar niet overal is het Altaar des Heeren zoo eenvoudig ingericht als in de huiskerk te G.; 't allerm minst niet in groote steden, met eene talrijke katholieke bevolking. Daar heeft men met kwistige hand goud, zilver en diamant aangewend, om 's Heeren Altaar en zijne benooddigheden prachtig te versieren.

Uit een belendend vertrek komt de Priester, gekleed in een eenvoudig misgewaad, aan 't altaar, om den H. Dienst te verrichten. Zijn gelaat komt ons eenigszins bekend voor; wij meenen hem meer gezien te hebben en, wij vergissen ons niet. De Priester, die daar aan den voet des altaars met krachtige stem bidt: „In nomini Patri et filio et spiritu sancto introibo ad altare Dei,” is niemand anders dan..... de voerman, dien we straks met een wagen vol turf de stad zagen binnenkomen. Het is pater Anselmus uit het klooster van de Minderbroeders-Conventualen, dat over de Holl. grenzen in 't Munstersche ligt. Dergelijke kloosters liggen in menigte langs de Hollandsche en Brabantsche grenzen en zijn hoofdzakelijk ten dienste der Nederlandsche katholieken gesticht. Nu wordt het bezoek aan dergelijke plaatsen niet meer belet, maar in 1596 werd een placcaat uitgevaardigd, waarbij op eene boete van f 300 verboden werd zonder paspoort over de grens te trekken, om daar eene godsdienstoefening bij te wonen.

Na het Evangelie houdt de Priester, staande voor het

Altaar, eene predikatie waarin hij de armoede van deze plaats vergelijkt met die van Jezus in den stal te Bethlehem. „Maar,” zegt hij, „evenals op Jezus' lijden Zijne verheerlijking volgde, zoo zullen ook voor ons, katholieken, met Gods hulp, eenmaal betere dagen aanbreken.” Met de woorden: „blijft standvastig in 't geloof en bewaart dien heiligen schat, welken gij van uwe voorouders geërfd hebt, om hem op uwe beurt aan uwe nazaten te kunnen overleveren,” besloot de gewijde spreker zijne indrukwekkende toespraak.

Na de H. Mis naderen de meeste aanwezigen tot de Tafel des Heeren, en zoo gesterkt, vertroost en bemoeidigt keert ieder weer huiswaarts. Zeker: eenvoudig, bijna armoedig was het kerkje, waar de katholieken van G. in 't jaar 1680 bijeenkwamen; maar hunne godsvrucht, hun ijver, hun levendig geloof hebben de mindere pracht van 's Heeren huis vergoed en 't schijnt zeker, dat zij den schat des geloofs onverlet aan hunne nazaten zullen overleveren.

f.

Ook op het platteland is het met de godsdienstvrijheid der katholieken over 't algemeen nog treurig gesteld. Zetten wij, om ons hiervan te overtuigen, onze uitstapjes voort. Op het oogenblik bevinden wij ons op weg, tusschen de dorpen T. en W., ergens in Overijsel.

Ziet gij den kolossalen eik, die daar ter zijde van den weg, aan den voet van den heuvel staat? Onder dien eik is eene groote menigte volks bij elkâar. Als wij nader komen, zien wij een wagen en daarop staat een priester, die aan de schare het Woord Gods verkondigt.

De predikatie is afgelopen en het volk gaat huis-

waarts. Ook wij vervolgen onzen weg en worden spoedig door den priester ingehaald. Van hem vernemen wij, dat hij huisgeestelijke is op Rustenburg, het verblijf eener katholieke adellijke familie in de nabijheid.

„Hebben katholieke familiën het recht een huisgeestelijke te houden,” zijn we zoo vrij hem te vragen.

„Daar is weinig tegen te doen,” is zijn antwoord „hoewel het, zoo ge begrijpt, den predikanten een doorn in 't oog is. De katholieke Adel, die niet alleen in deze provincie, maar ook in andere streken der Republiek nog zeer talrijk is, is van al zijne rechten beroofd en kan, zoo ge misschien weet, geen enkele openbare betrekking bekleeden, noch in 't leger, noch in 't bestuur van land of provincie.

In de meeste provinciën heeft de Adel zitting in de Staten-vergadering; ook hier in Overijsel, waar de Ridderschap in dat college het platteland vertegenwoordigt. Van de havezathen, die zij bewonen, slaapt het recht, zooals men dat noemt, om ter Staten-vergadering beschreven te worden.”

„Eene schromelijke onrechtvaardigheid,” merken wij op.

„Zeker,” geeft de priester ten antwoord. „Erger nog dan die terugzetting van katholieke edellieden is het volslagen gemis aan vrijheid van godsdienst, waaronder wij leven”

„Het aantal katholieke geestelijken in deze streek zal wel zeer gering zijn?”

„Op lange na niet voldoende voor de zielzorg,” is 's priesters antwoord. „Met mij arbeiden nog twee geestelijken onder eene bevolking van 12000 katholieken, die over meer dan 20 buurschappen verspreid is. Nu en dan, om de 14 dagen of drie weken, predik ik onder gindschen boom, zooals gij staaks gezien hebt. In de verschillende buurschappen is Zondags om de 14 dagen

godsdienstoefening in eene daarvoor aangewezen boerenwoning. Wij hebben den arbeid over ons groot terrein zoo goed mogelijk verdeeld, om ieder in de gelegenheid te stellen nu en dan eene H. Mis bij te wonen."

"Worden de godsdienstoefeningen, welke gij in die boerenwoningen houdt, nog al goed bezocht?"

"Dat hebt gij straks bij mijne predikatie onder den eik kunnen zien. Wij komen steeds plaats te kort. Dan wordt in den zomer de buitendeur en ook die van een naburig vertrek opengezet en ieder woont dan op die wijze de H. Mis bij. Toen ik in den jongsten Kerstnacht den Dienst verrichtte in de buurschap A., waren zes personen, van meer dan 70 jaar oud, tegenwoordig, die langs ellendig slechte wegen 2 uren ver waren gekomen. Natuurlijk is er ook steeds gelegenheid om te communi-ceeren, waarvan door velen gebruik gemaakt wordt. Als een kostbare schat wordt het Geloof bewaard en met welke moeilijkheden de katholieken ook hebben te worstelen: van geloofsafval hoort men nooit, terwijl de voorbeelden, dat onze afgedwaalde broeders tot de Moederkerk terugkeeren, volstrekt niet zeldzaam zijn. In onze tijden ondervindt men de waarheid van 't gezegde: „Houten kerken, gouden geloof."

"Bij de godsdienstoefeningen, waarvan ik straks sprak," gaat onze verhaler voort, „worden nu en dan ook kinderen gedoopt en huwelijken gesloten. Bij stervensgevaar mag natuurlijk ieder het H. Doopsel toedienen. De meeste moeilijkheden ondervinden wij evenwel bij het bedienen van stervenden."

"Wat geen wonder is," merken wij op, „als men de verre afstanden en het groot aantal geloovigen, die aan de geestelijke zorg van slechts drie priesters zijn toevertrouwd, in aanmerking neemt."

"Daarom manen wij ieder aan," gaat de geestelijke

voort, „om, als er een zieke in huis is, wiens ziekte gevaarlijk begint te worden, ons daar onmiddellijk kennis van te geven. Immers er kunnen allerlei omstandigheden voorkomen, die onze spoedige komst kunnen verhinderen. Woont een zieke in eene buurschap, dan bezoeken wij hem in onze gewone kleeding; maar in een dorp moeten wij ons op de een of andere wijze vermommen, om geen achterdocht te wekken. Maar, Goddank! in weerwil van al die moeilijkheden en gevaren, is in de 20 jaren, dat ik in deze streek werkzaam ben, slechts één zieke gestorven, zonder met de laatste H. Sacramenten voorzien te zijn.”

„Toch niet door onwil,” vragen wij.

„Volstrekt niet. Het was eene vrome, godsdienstige vrouw in de buurtschap G., ruim twee uur van Rustenburg verwijderd. Een gevaarlijke ziekte had haar plotseling op den rand van 't graf gebracht. 't Was een donkere, stormachtige avond in December, nu 5 jaar geleden. De man der zieke vrouw ging op weg, om mij te verzoeken haar de laatste H. Sacramenten toe te dienen. Maar helaas, door de duisternis misleid, geraakte hij in de beek, die we daar juist gepasseerd zijn. Den volgenden dag werd zijn lijk gevonden en met dit treurig bericht ontving ik tevens dat van 't overlijden der vrouw.

Ja, wij, katholieken, beleven treurige tijden”, besluit de priester. „Maar in weerwil van druk en vervolging blijft het Geloof als een kostbare schat bewaard en God, die Zijne Kerk nimmer verlaat, zal ook zeker nog eens betere dagen voor ons doen aanbreken.”

Daar ligt Rustenburg voor ons. Onze eerwaardige vriend reikt ons de hand vriendelijk ten afscheid en na hem voor zijn aangenaam gezelschap gedankt te hebben, zetten wij onze wandeling voort.

g.

Keeren we voor eene poos naar de Middeleeuwen terug!

't Is Pinksteren, 28 Mei van 't jaar 1480, en wij bevinden ons op dat tijdstip te 's-Hertogenbosch in de toen reeds zoo prachtige St. Janskerk. De parochianen van St Jan hebben het heiligdom voor deze gelegenheid op kwistige wijze met groen en bloemen versierd. Evenals men thans onze kerken gaat versieren, als met de Meimaand hulde wordt gebracht aan de Moeder des Heeren, zoo bracht ook vroeger ieder het zijne bij, om de prachtige tempels, die we toen bezaten, in feestgewaad te tooien. Men slingerde palmfestoenen langs de wanden; men offerde groen en bloemen voor de altaren en heiligenbeelden, zoodat de kerken in feestgewaad prijkten, als de natuur daarbuiten.

Morgen, Pinkstermaandag, gaat de Pinksterbruid of Pinksterbloem door de stad. Zij is in 't wit gekleed, met bloemen en bladeren, met goud- en zilverpapier getooid en draagt een meitak in de hand. Haar hofstoet bestaat in eveneens in 't wit gekleede maagdekens, doch zonder versiering, die geestelijke liederen zingen en aan de woningen om giften rondgaan. Milde giften worden uitgereikt, niet alleen in geld, maar ook in levensmiddelen bestaande, die onder de armen verdeeld worden. Ook ouden van dagen, weeskinderen e. a. worden bij dergelijke gelegenheden niet vergeten. Elke stad, elk dorp heeft zijne pinksterbloemen en door ieder, hij zij arm of rijk, wordt aan deze volksfeesten deelgenomen.

Hoor, hoe zij zingen „van des Sultans dochterken”:

Zij ging al 's morgens bij den dauw,

In 's vaders lustwaranden

En plukte bloemkens, blauw en rood,

Met haar sneeuw witte handen.

Toen zij de schoone bloemen zag,
 Zij dacht al menigwerven :
 „Wie mag toch wel de maker zijn
 Dier bloemkens veler verven.

— —

Wie mag dier bloemen maker zijn,
 De meester hoog in waarde,
 Die zooveel bloemkens wonderschoon
 Doet spruiten uit de aarde ?

— —

Ik heb hem in mijn hart zoo lief.....
 Och, dat ik hem aanschouwe —
 En 'k geef hem al mijn geld en goed
 En 'k geef hem ook mijn trouwe.”

Nu wordt door den dichter verhaald, hoe te midder-nacht Jezus voor haar kwam staan en zeide, dat hij de maker van de bloemen was. Zij volgde Hem zeventuizend mijlen ver langs bergen en dalen en Hij leerde haar Zijn Vader kenner, die het aardrijk voortbracht en zon en maan en sterren, en Zijne Moeder, de onbevleete Maagd en Hij beloofde haar Zijn rijk, indien zij hem wilde dienen met een zuiver harte. Zij kwam aan eene kloosterpoort en de Sultans dochter weende heete tranen, toen Jezus verdwenen was, en men wist in het klooster niet wien zij zocht, tot zij den „maker der bloemen” noemde.

De jonkvrouw werd in 't huis begroet ;
 Haar zielelicht kreeg leven.
 Zij werd gedoopt en is een maagd
 Om Jezus' wil gebleven.

Hebt ge lust de opvoering van een mysterie-spel of geestelijk drama bij te wonen, zorg dan op den 3en Pinksterdag op een der stadspleinen tegenwoordig te zijn,

waar zulk een spel door de gezellen van den spele, bijge-
staan door geestelijke personen, gespeeld wordt, op dezelfde
wijze, als we dat vroeger te Amersfoort gezien hebben.

Op Driekoningen-avond ontstak men kaarsen, ter ge-
dachtenis aan de lichtende ster, die in 't Oosten was ver-
schenen, of ter eere van het Licht der Wereld, dat door
de Driekoningen in den stal van Beth'lehem was aan-
beden. De jeugd, in 't wit gekleed, en met een goudpa-
pieren kroon op 't hoofd, trok door de straten der stad,
zingende :

De koningen uit het Oriënt,
Die kwamen den Heiland bezoeken,
Gebonden in arme doeken,
Zij knielden voor het kribbeken neer
Aanbaden het kindeken Jezus teer
En offerden hunne gaven...,”

Op Paschen en St. Maarten worden onder het zingen
van geestelijke liederen, vreugdevuren ontstoken. On-
noozele-kinderdag is eene herinnering aan den moord te
Beth'lehem. Op dien dag geeft men den armen kinderen
een maaltijd en een compleet stel winterkleeren. Dan
voeren de kinderen het gezag in huis en gaan, als pries-
ters en bisschoppen verkleed, zich bij hunne vrienden en
bloedverwanten vermaken.

St. Nicolaas is het kinderfeest bij uitnemendheid. Men
ontvangt dan zijne goede gaven, maar vergeet ook den
arme niet. Op zijn feestdag rijdt de h. Man te paard,
in vol ornaat, door de straten van stad en dorp, gevolgd
door de jeugd, die feestliederen zingt ter eere van den
H. Bisschop.

Op stille godsdienstige wijze bereidt men zich tot de
Hoogtijden des Heeren voor. Den avond te voren, als
het hoogfeest wordt „ingeluid,” staat alle arbeid stil.
Op Kerstavond bakt men „plaatkoeken” en schier uit

iedere woning en zelfs daarbuiten, weerklinken kerstliederen, zoo eenvoudig, zoo inniggeloovig en godsdienstig, als onze Middeleeuwsche voorvadersen ze wisten te dichten :

„Och, kindjen, och kindjen, dat heden
In 't nederige stalletjen kwaamt,
Ach, laat ons uw paden betreden,
Want Gij hebt de wereld beschaamd . . .”

Maar, helaas! we schrijven thans 1680. Een ijsskoude wind van onverdraagzaamheid, van haat tegen de katholieke Kerk en hare vrome gebruiken en instellingen, waait reeds sedert eene eeuw over Nederland. Het katholieke leven, zoo schoon, zoo bloeiend en krachtig in de Middeleeuwen, moet vernietigd, verwoest, gedood worden; niets mag meer aan den vroegeren toestand van zaken herinneren.

Het branden van kaarsen op Driekoningen-avond noemt men nu eene „heidensche manier van doen,” zoodat het onsteken van ieder feestlicht op 5 Januari met drie gulden beboet wordt; op dien avond langs straat te gaan en te zingen van de drie vorsten uit Oriënt, wordt hooger opgenomen.

Reeds in 1612 werd het rondgaan met de Pinksterbruid te Amsterdam verboden. Andere steden volgden spoedig het voorbeeld, door de machtigste stad der Republiek gegeven. „De jonge kinderen” — zoo luidt de bepaling — „die zich daaraan schuldig maken, zullen verbeuren eene boete van drie gulden en al de kleindodiën, juweelen en goud- en zilverwerk, waarmede zij behangen en versierd zijn.”

Er was evenwel geen feest, waartegen met meer kracht te velde werd getrokken dan het St. Nicolaasfeest. Zelfs een gebakken St. Nicolaas van koek en suikerwerk was in staat de ergernis der stedelijke regeeringen op te wekken. Daarom verbood die van Utrecht dan ook reeds

in 1623 het te koop stellen van koek, „poppewerck,” ooft of dergelijke waren op St. Nicolaasavond. Strenger ging de Arnhemsche Magistraat te werk, die een jaar te voren het bakken van St. Nicolaasgoed kort en goed had verboden.

Toch, niettegenstaande al die verbodsbepalingen, zijn de gebruiken, waarvan wij gesproken hebben, op den huidige dag nog niet verdwenen, een bewijs, dat ze wel diep in 't katholieke volksleven der Middeleeuwen geworteld waren.

Met het oog op de ongehoorde moeilijkheden en bezwaren, waarmede onze katholieke voorouders in de 17e en 18e eeuw te kampen hadden, mogen wij wel met verbazing vragen, hoe het mogelijk was, dat de laatste vonk van het katholiek leven niet werd uitgedoofd, maar integendeel het voorvaderlijk geloof bleef voortleven en zich handhaven, eeuwen lang, te midden der bitterste vervolgingen.

h.

Dat de Katholieken bij hunne godsdienstoefeningen nu en dan overvallen werden, hebben wij in eene vorige les reeds van Heer Peter vernomen. De grootste voorzichtigheid moest dan ook steeds in acht genomen worden. In groote steden, zooals b.v. in Amsterdam, werd bij de woning van den Schout, het hoofd der politie, een wacht geplaatst, om dien ambtenaar na te gaan, als hij zijn huis verliet. Het gebeurde ook wel, dat verraders en aanbrengers de bijeenkomsten der Katholieken binnendrongen, om eenige oogenblikken later alles, wat zij gezien hadden, aan 't Gerecht mee te deelen. Om dergelijke indringers te weren, ontving ieder katholiek, die

door de klopjes ter godsdienstoefening werd opgeroepen, een looden schijfje of kogeltje, zonder welk herkenningsteeken niemand ter bijeenkomst werd toegelaten. Voor de huiskerkjes werden wachten uitgezet, die voor een naderend gevaar moesten waarschuwen, opdat de H. Vaten intijds konden geborgen worden en de dienstdoende geestelijke en de geloovigen door de geheime „door- en uitgangen” konden ontkomen. Tegen eene goede som werden altaar- en misgewaden, die bij een plotselingen overval gewoonlijk in beslag genomen werden, teruggegeven. De Schout was wel de gevaarlijkste vijand der katholieken; maar voor geld en goede woorden — voor geld bovenal — kon men van dien man veel gedaan krijgen. Voor een paar honderd Zeeuwsche rijksdaalders of ducats kneep hij beide oogen dicht en liet de katholieken in 't uitoefenen van hun godsdienst ongemoeid. 's Mans inkomsten werden daardoor aanzienlijk vermeerderd, en zoo kan het ons dan ook niet verwonderen, dat de katholieken van Amsterdam ruim 13 jaar met rust werden gelaten door den toenmaligen Schout hunner stad, Jan ten Grootenhuis.

Maar alles heeft zijne grenzen; ook de lankmoedigheid van den Amsterdamschen Magistraat. De predikanten hadden bij de Staten van Holland over de „Paepsche stoutichheden” geklaagd, zoodat de Regeering der stad gedwongen werd handelend tegen de katholieken op te treden.

Op Donderdag den 30^{en} Mei van het jaar 1641 zijn Schepenen van Amsterdam op het Stadhuis vergaderd. Als allen gezeten en de deuren gesloten zijn, neemt een hunner, Ernst Roeters, het woord.

„Gij weet,” zoo vangt hij aan, „dat de Pausgezinden hier in de laatste jaren eene mate van vrijheid verkregen hebben, die hun onmogelijk langer kan toegestaan wor-

den. Niettegenstaande de placcaten, houden zij overal hunne bijeenkomsten en vergaderingen. 't Is waar: vroeger vertoonden zij zich niet in 't openbaar, maar verbor-gen zich in schuilhoeken en trokken van 't eene huis naar het andere, waardoor het hun bijna altijd gelukte aan de handen van het Gerecht te ontkomen. Door die straffeloosheid zijn ze overmoedig geworden, zoodat zij zich thans meer in 't openbaar beginnen te vertoonen. In bepaalde huizen en onder een grooten toeloop van volk zetten zij hunne bijgeloovigheden voort, zeer tot ergenis van wie de ware religie belijden. Ik behoef u die vergaderplaatsen zeker niet aan te wijzen, want ze zijn aan ieder bekend, daar de Pausgezinden er bij vol daglicht onbeschaamd binnentreden.

„Het doet mij intusschen leed,” gaat Roeters voort, „u te moeten zeggen, dat zich in deze vergadering een man bevindt, die zijn plicht in deze reeds lang schromelijk heeft verwaarloosd. Als hij zoo voortgaat, en zijn verzuim niet spoedig door ijverige plichtsbetrachting vergoedt, kan hem onmogelijk de post van Schout in onze goede stad blijven toevertrouwd.”

Jan ten Grootenhuis, wien deze straf-predicatie gold, hoorde dit alles met sprakelooze gelatenheid aan. De spreker stond nu van zijn zetel op, noodigde zijne ambtgenooten uit hem te volgen en gebod Schout en dienaren zich bij de schepenen aan te sluiten. De Heeren daalden vervolgens de trappen van het stadhuis af, vertoonden zich op den Dam en sloegen de Kalverstraat in.

Een vreemd schouwspel! Het geheele gerecht van Amsterdam, de Schepenen, de hoofdschout, de onderschout, gevolg door een 12-tal gewapende dienaren, wandelt daar met statigen tred over de straat. Aan belangstellenden en nieuwsgierigen natuurlijk geen gebrek. Wat moet

dat beteekenen, vraagt men elkander af en 't is dan ook geen wonder, dat honderden van allerlei slag van lieden zich bij den stoet aansluiten, om getuigen te zijn van de dingen, die komen zullen. Daar houden de Heeren in de Kalverstraat halt vóór een huis, waar de Zijde-worm uithangt. In dat huis houden de Katholieken godsdienstoefeningen en op het oogenblik zijn er 500 geloovigen, onder leiding van Pater Laurentius, bijeen.

De deuren worden geopend en het Gerecht treedt het vrij groote lokaal binnen. Pater Laurentius staat aan het altaar en draagt het H. Misoffer op, waarmee hij halverwege gevorderd is. Kreten van schrik en ontzetting stijgen uit de schare, toen de mannen der Wet zich vertoonen; men wil vluchten, maar de dienaren van den schout houden aan de uitgangen de wacht en beletten ieder het gebouw te verlaten.

De geloovigen, die zich het dichtst bij het altaar bevinden, pogen den Pater weg te voeren, om hem aan de handen zijner vijanden te onttrekken. Maar te vergeefs! Reeds zijn de gewapende dienaren tot het altaar doorgedrongen, waar zij zich nu van den weerloozen priester meester maken. De Schout gelast hem zich van zijn misgewaad te ontdoen, dat aan den voet des altaars wordt neergeworpen.

Om het Allerheiligste voor onteering en heiligschennis te vrijwaren, werd het tabernakel door enkele katholieken geopend. Zij, die onder de H. Mis zouden communiceeren, nuttigden de H. Hostiën, zooals in die droevige tijden was voorgeschreven.

Alles, wat men vond : ciborie en kelken, kandelaars, ornamenten en misgewaden, werd voor goeden buit verklaard. De schilderijen werden van de wanden, de beelden van de voetstukken genomen, het eenvoudige Altaar werd aan stukken gebroken en alles werd op

een hoop bij elkander geworpen. De namen der aanwezigen werden opgeschreven, om later de boete die voor ieder persoon f 5.— bedroeg, te kunnen invorderen. Tweehonderd gulden boete eischte men van Pater Laurentius en even zooveel van den eigenaar van den Zijde-worm, zoodat het gezamenlijk bedrag de in die dagen aanzienlijke som van f 2900 beliep.

Uit de Kalverstraat trokken Schout en Schepenen naar den Fluweelen Burgwal, waar Pater Van Teylingen „kerkte.” Hier hetzelfde schouwspel als in den Zijde-worm; voor een zelfde som als daar werden de aanwezigen beboet, zoodat het Amsterdamsche Gerecht dien vóórmiddag, behalve de verbeurdverklaarde kerkgewaden en sieraden, eene som van f 5800 aan boeten had verkregen. Die boeten werden door de klopjes aan de huizen der katholieken opgehaald en later aan den Schout uitgekeerd.

's Namiddags werd het buitgemaakte kerkgoed door den Schout, van twee vrachtsleden vergezeld, uit den Zijde-worm gehaald en naar het stadhuis gevoerd. Wat in het kerkje van Pater Van Teylingen was geroofd, werd in eene schuit geladen, naar den Dam gebracht, waar het eveneens in 't stadhuis werd opgeborgen.

i.

In de Vaderlandsche Geschiedenis hebt gij gelezen van het jaar 1672, het rampjaar, waarin de regeering radeloos, het volk redeloos en het land reddeloos werd genoemd.

Fransche en Munstersche legers hadden een groot deel van Nederland veroverd; alleen Friesland, de beide Hollanden en Zeeland bleven van den vijand bevrijd. Waar

de Franschen vasten voet kregen, herstelden zij den katholieken eeredienst; de oorlog, een ramp voor 't geheele land, bleek een zegen voor de katholieken van Nederland: zij herkregen de vrijheid van godsdienst, die zij reeds langer dan eene eeuw gemist hadden. 't Was echter wel te voorzien, dat die vrijheid niet van langen duur zou zijn.

Den 22^{en} Juli 1672 hadden de Franschen zich van Utrecht meester gemaakt en den volgende dag trokken zij de grijze bisschopstad binnen.

't Is bijna een jaar later: 4 Juni (H. Sacramentsdag) van 't jaar 1673. De Apostolische Vicaris, Joannes van Neerkassel, is reeds eenige maanden geleden van Amsterdam, waar hij zijn gewoon verblijf hield, naar Utrecht vertrokken. Op dezen dag zal er, evenals in de Middeleeuwen, eene luisterrijke processie, ter eere van het Hoogheilig Altaarsacrament, door Utrechts straten gehouden worden. Aan 't hoofd daarvan gaat de Apostolische Vicaris in plechtgewaad, onder een rood zijden baldakijn of troonhemel, gedragen door vier Fransche hoofdofficieren. Uit het geheele Sticht zijn katholieken naar de grijze St. Maartensveste gestroomd, om aan de indrukwekkende en zeldzame plechtigheid deel te nemen. Ja, zulk eene processie heeft Utrecht sedert eene eeuw niet meer binnen zijne muren aanschouwd. Hoe onafzienbaar lang is de rij van priesters, monniken en leken, die den Omgang met brandend waslicht in de hand volgen! Kostbare vaandels wuiven en geestelijke liederen weerklinken, zoo echt katholiek, als Utrecht slechts in de Middeleeuwen gezien en gehoord heeft. Ten laatste vormt een Fransch Overste met tal van adellijke officieren eene luistervolle eerewacht ter eere van het Allerh. Sacrament.

Groot was het aanzien, dat de Apostolische Vicaris te Utrecht bij de Fransche bevelhebbers genoot. Hij wendde

dien invloed aan, om zijne door den ooriog jammerlijk verdrukte landgenooten te beschermen, waar hij daartoe gelegenheid vond. Later werd hij dan ook met een lid der Staten van Utrecht naar Lodewijk XIV gezonden, om bij dien Vorst gematigder voorwaarden voor de overwonnen gewesten te bedingen.

Schier overal begon het Catholicisme te herleven. Te Utrecht predikte Van Neerkassel herhaaldelijk in den Dom, die geheel voor den katholieken eeredienst was ingericht, evenals b.v. pastoor Waaijer te Zwolle in St. Michaël en pastoor Ter Hoente te Oldenzaal in St. Plechelmus. Te Zwolle, dat door den Keurvorst van Keulen was bemachtigd, ontvingen de Katholieken zelfs twee kerken voor hun gebruik: de Groote- of St. Michaëls- en de Bethlehemsche kerk. Den 16^{den} Juni 1672 werd in St. Michaël voor 't eerst weer de H. Mis door twee paters Jezuïeten opgedragen en op het feest van St. Petrus en Paulus hield pastoor Waaijer er zijne eerste predikatie, die langer dan een uur duurde en waarbij hij tot tekst had gekozen de woorden der H. Schrift: „Sta op, mijn beminde, en kom, want zie de winter is voorbij; de plasregen is over en afgetrokken.”

In Gelderland, zoo had koning Lodewijk bepaald — werd op iedere plaats de voornaamste kerk voor den katholieken godsdienst ingeruimd en moest een pastoor worden aangesteld. Ordesgeestelijken kwamen zich in verschillende steden vestigen: te Deventer de paters Capucijnen en Minderbroeders; te Zwolle, Zutphen, Arnhem, Nijmegen, Utrecht en Amersfoort openden de Jezuïeten inrichtingen van onderwijs voor de jeugd; te Kampen, Elburg, Harderwijk en Amersfoort namen de Minderbroeders hun intrek. Zelfs wilde men den Apostolischen Vicaris tot Aartsbisschop van Utrecht doen

verheffen, waarvoor door eenige geestelijken uit die stad een smeekschrift naar Rome werd opgezonden.

Helaas, dat die vrijheid van zoo korten duur moest zijn! Zeventien maanden had de Fransche Overheersching geduurd; den 23 November 1673 werd Utrecht door de Franschen ontruimd en het volgende jaar was nog niet half ten einde, toen de geheele Republiek reeds van den vijand verlost was. De ster van godsdienstvrijheid, die in den Franschen „middernacht” voor eene poos geschit-terd had, was weer ondergegaan en meer dan eene eeuw zou nog moeten verloopen eer de katholieken hier te lande, wat hunne godsdienstige vrijheden betreft, met andere Staatsburgers zouden gelijk gesteld worden.

j.

Op een zomerdag van het jaar 1703 had te Leiden eene buitengewone beweging plaats. Uit Den Haag hadden de Staten van Holland een gerechtsdienaar naar de Sleutelstad gezonden. Al wat in Leiden regeerde of macht bezat: de 1e Burgemeester, de Schepenen, de Schout met zijne onderschouten en dienaren, zoo noodig de geheele bezetting der stad, was door de Staten aangewezen, om den Haagschen dienaar der gerechtigheid bij te staan in het opsporen en gevangen nemen van. . . . eene dieven- en moordenaarsbende? Och neen, de persoon, dien deze beweging en machtsontwikkeling gold, was een eenvoudig priester, de pastoor van Leiden, Theodorus de Cock.

Gelukkig, pastoor de Cock bezat een paar vrienden, Hagenaars, die hem voor het komende gevaar waarschuwden. Maar hoe zal hij zijne woning verlaten, daar die aan de voor- en achterzijde door soldaten bezet is.

Hij wil door de achterdeur vluchten, maar ziet soldaten, waarom hij weer binnengaat en de deur sluit. De voordeur wordt intusschen met geweld geopend en de krijgslieden maken zich dadelijk meester van een der Hage-naars, dien zij voor den pastoor aanzien. Onbegrijpelijker wijze — of liever door eene beschikking der Goddelijke Voorzienigheid — wordt de priester niet door hen opgemerkt, hoewel hij zich in hunne onmiddellijke nabijheid bevindt. Terwijl de vriend des pastoors geboeid wordt, loopt deze naar boven en vlucht, met groot levensgevaar over de daken van vijf gebouwen, waar hij zich tusschen twee schoorsteenen verbergt. Intusschen wordt zijne woning van den kelder tot de vliering doorzocht; zelfs beklimmen een paar soldaten het hoogste nabijzijnde huis, om te zien, waar de pastoor zich bevindt. Zoo dicht komen zijn vervolgers bij hem, dat hij hen kan hooren zeggen: „Op dat dak kan hij niet zijn; want dat is te laag.” Vier uren hadden zij gezocht, zonder hunne prooi te kunnen vinden, waarna zij in de pastorie alles verzegelden en eene wacht aan de deur stelden. De toestand van pastoor de Cock, op het dak tusschen twee schoorsteenen, was intusschen alles behalve aangenaam. Evenwel God waakte over Zijn dienaar, want omstreeks 5 uur 's namiddags kwam de bewoner van het huis, op welks dak de pastoor zich schuil hield, naar boven, om zijne duiven te voederen. Deze, een goedaardig man, verlocste den priester uit zijne hachelijke positie en hielp hem naar beneden. Een uur later passeerde juist eene lijkstatie, bij wie pastoor de Cock, als werkmán vermomd, zich aansloot. Het gelukte hem toen in eene visschersschuit buiten de stad te komen. Daar de Regeering eene premie van f 5000 op zijn hoofd gesteld had, ging hij eerst, tot 1705, naar Emmerik en toen naar Rome, waar hij in 1720 overleed.

Waarom werd de pastoor van Leiden opgejaagd en vervolgd, als de grootste booswicht, aan welke misdaad had hij zich schuldig gemaakt?

Aan geen enkele. Hij had eenvoudig de kerkelijke bediening aangenomen, welke hem door den H. Stoel was opgedragen, nl. die van provicariss, d. i. plaatsvervanger van den Apostolischen Vicaris, daar deze, nl. Petrus Codde, door den Paus in zijne bediening geschorst was. Om welke reden?

Omstreeks 1640 stierf te IJperen, in België, de bisschop Cornelis Jansen of Jansenius, die bij zijn overlijden aan zijn kapelaan een door hem geschreven boek naliet, waarin over zeker gedeelte der katholieke geloofsleer werd gehandeld. Toen de kapelaan, zooals de bisschop vóór zijn afsterven bevolen had, het boek aan den Paus ter goedkeuring zond, wees deze daarin eenige stellingen aan, die in strijd waren met de leer der katholieke Kerk. Hoewel door het hoogste kerkelijk gezag afgekeurd, vonden de meeningen van Jansenius toch aanhangers, zoodat de Paus in 1665 bepaalde, dat ieder, die tot priester gewijd werd, vooraf eene verklaring moest onderteekenen, waarin hij zijne verwerping van het Jansenisme uitsprak. De Apost. Vicaris nu, werd niet alleen van Jansenisme verdacht, maar had ook nog steeds geweigerd de genoemde verklaring te onderteekenen. Daarom werd hij naar Rome geroepen, om zich te verantwoorden en wjl hij in zijne dwaling bleef volharden, werd hij door den H. Stoel uit zijne waardigheid ontzet en de pastoor van Leiden, Theodorus de Cock, onder den naam van provicariss, in zijne plaats aangesteld. De Staten van Holland, die de Jansenisten in 't geheim begunstigten, hadden de aanstelling van de Cock met leede oogen aangezien, waarom zij zich dan ook op bovenbeschreven wijze van zijn persoon trachtten meester te maken.

Tot 1721 — boven is het reeds gezegd — stond de Hollandsche Missie onder 't bestuur van Apost. Vicarissen. In dat jaar besloot de H. Stoel het kerkelijk bestuur in Nederland op te dragen aan zijn Internuntius te Brussel, onder den titel van vice-supérieur. De Jansenisten weigerden echter 't gezag van den internuntius te erkennen en kozen in 1724 zekeren Cornelis Steenhoven tot Aartsbisschop van Utrecht, die als zoodanig gewijd werd door een Franschman, Dominicus Varlet, bisschop van Babylon, die zich te Amsterdam ophield en door den H. Stoel uit zijne bediening was ontslagen. Natuurlijk werd die zoenenaamde bisschopswijding door den Paus veroordeeld, als ongeoorloofd en heiligschendend.

Later werden door den „Aartsbisschop” van Utrecht op eigen gezag nog twee bisschoppen aangesteld, nl. te Haarlem en te Deventer. Elke nieuw gekozen bisschop had de gewoonte van zijne verkiezing, benoeming en wijding kennis te geven aan den H. Stoel, die daarop telkens met eene excommunicatie antwoordde.

Thans is het aantal Jansenisten of leden der oud-bisschoppelijke clerezy hier te lande zeer gering, als bedragende ongeveer 6000 zielen, die tot 25 parochiën behooren.

XVII.

Zegepraal na den Strijd.

a.

De 18^e eeuw loopt ten einde ; wij staan op den drempel der 19^e en het zal niet lang meer duren, of de dageraad

van een nieuwen dag. den dag der vrijheid, zal voor de katholieken hier te lande aanbreken.

In de 16^e werden zij te vuur en te zwaard vervolgd; in de 17^e kwamen zij in 't geheim bijeen in schamele huiskerken, waaruit zij dan nog herhaaldelijk verdreven werden; in deze eeuw werd hun eindelijk vergund uit hunne schuilhoeken te voorschijn te komen en kerken te bouwen voor hun eeredienst.

Kerken, — ja, zoo heetten de gebouwen, hoewel hun uiterlijk veel overeenkomst had met eene schuur of een pakhuis. Een bepaald recht, om dergelijke bedehuizen te stichten, bezaten de katholieken intusschen niet; het was pure gunst en welwillendheid, die hun betoond werd, maar die zij vaak voor aanzienlijke sommen moesten betalen. Hier en daar was de toestand al zeer treurig. De katholieken van een Geldersch stadje hadden, na heel wat moeite en opoffering, omstreeks 1699 eene boerenwoning gekocht en die zoo goed mogelijk tot kerk ingericht. Zij lag een half uur van de stad, waar ook de pastoor woonde, die elken morgen door weer en wind kerkwaarts toog, om de H. Mis te lezen. Zoo ook op zekeren Zondagochtend. Daar wordt hem de tijding gebracht, dat het bedehuis dien nacht door het hemelvuur is getroffen en met alles, wat er in was, een prooi der vlammen is geworden. Het duurde een half jaar, eer de katholieken van het plaatsje weer in 't bezit van een schamel kerkje waren. — Te O., een stadje in Overijsel, werd het daar bestaande kerkje herhaaldelijk door den drost, één dier 17e eeuwse tyrannen, gesloten en alleen met zilveren sleutels vermocht men de kerkdeuren weer te openen.

Mogelijk zoudt gij gaarne eens zulk eene „kerk” uit de vorige eeuw willen zien. Gelukkig, zij bestaan thans nergens meer, zoodat wij ons uitstapje maar moeten doen op de vleugelen der verbeelding.

Wij zijn te A. vrij goed bekend; toch kost het ons eenige moeite de kerk te vinden. Onze middeleeuwsche voorvaderen gaven hunnen tempels de beste plaatsen in dorp of stad: een ruim plein, of eene breede aanzienlijke straat. Thans moet men eene Roomsche kerk zoeken in eene achterbuurt, in eene smalle, onaanzienlijke straat, verscholen tusschen meest schamele woningen. De smid, die er tegenover woont, maakt op katholieke feestdagen, tijdens den Dienst, wel eens zooveel geraas als op andere dagen, zoodat men voor eene flinke som van hem moet zien gedaan te krijgen dat geklop en gehamer op die dagen wat te matigen. Vier groote ramen, twee aan de voor- en twee aan de achterzijde, geven het noodige licht, dat vaak nog door de daklichten moet versterkt worden. Het zijn geen gothische boogvensters met gekleurd glas, zooals in de middeleeuwen, o neen! eenvoudige, langwerpige vierkante ramen, met gewoon glas, precies als in een pakhuis of magazijn. De breede dubbele deur is zonder ornamenten, zonder paneelen, glad en effen, maar, en misschien niet ten onrechte, voorzien van een degelijk slot. Onze voorvaderen kroonden hunne tempels met torems, die met hunne spitsen hemelwaarts wezen en prijken met het kruis, het teeken onzer Verlossing. Geen torentje, geen koepel, geen kruis zelfs mocht op het gebouw geplaatst worden; uitwendig mag het in niets aan eene Roomsche kerk herinneren. Kregen de katholieken, vaak na zeer veel moeite en tegenkantsing, en tegen betaling van eene aanzienlijke som, verlof een bedehuis te bouwen, dan moest de teekening daarvan ter goedkeuring aan de Overheid worden toegezonden.

Maar wij zeiden: de zon der vrijheid staat op het punt door 't wolkenfloers heen te breken.

Eene vreeselijke omwenteling was, op het einde der eeuw, in Frankrijk uitgebarsten. De geheele Maatschappij

scheen op hare grondvesten te schudden. Met helsch geweld werden Troon en Altaar aangevallen: Frankrijks koning, Lodewijk XVI, en zijne gemalin verloren hun hoofd op 't schavot; de christelijke godsdienst werd in Frankrijk afgeschaft en door den dienst der Rede vervangen; door eene zee van bloed schreed de Revolutie op hare baan, die omverwerping van al 't bestaande beoogde, voort.

God evenwel laat uit het kwaad vaak het goed geboren worden. Uit Frankrijk bereikte ook de storm der Omwenteling onze Republiek; ook hier revolutie, omverwerping van het bestaande, maar het geschiedde op eene wijze, minder gewelddadig, minder vreeselijk en bloedig dan in Frankrijk. Toen de Prins-Stadhouder Willem V, in 1795 naar Engeland gevlucht was, stortte het oude, vermolmd gebouw der Republiek, zonder veel gedruisch, ineen.

Drie jaren, werkte men, om het nieuwe gebouw van Staat op vaste grondslagen te vestigen. Eindelijk, in 1798, kwam eene Grondwet tot stand, waarin de gelijkheid van alle burgers voor de Wet, dus ook de emancipatie of vrijverklaring der katholieken, werd uitgesproken.

Met die bepaling was zeker wel veel, maar nog niet alles gewonnen. Het moest nog jaren duren, vóór de in de Grondwet geschreven bepaling voor de katholieken in alles werkelijkheid werd. Van Napoléon, die in 1804 keizer van Frankrijk werd, en ook op Nederland grooten invloed uitoefende, hadden de katholieken hier te lande voor hunne godsdienstige belangen weinig te verwachten. Wel had hij in Frankrijk de revolutie gebreideld en den godsdienst hersteld, maar de Geweldenaar, op het toppunt van zijn roem, besloot de Kerk aan zijn wil te onderwerpen en haar tot zijne dienaar, zijne slavin te maken. Eerbiedwaardige, hooggeplaatste geestelijken, zoowel hier

te lande, als elders, die geweigerd hadden zich naar 's keizers wil te voegen, boetten die weigering met eene harde gevangenschap. Tal van kloosters en geestelijke stichtingen, in Limburg, België, langs de Duitsche grenzen, of waar ze nog bestonden, werden door Napoleon opgeheven en van hunne goederen beroofd.

Met 's keizers broeder, Lodewijk Napoléon, die in 1806 koning van Holland werd, brak voor de katholieken een betere tijd aan. Waar de meerderheid der bevolking katholiek was, zooals in N.-Brabant, enkele streken van Gelderland en Overijssel, werd hun de kerk, die voór de 16e eeuw hun eigendom was, teruggegeven. In enkele steden, zooals te Zwolle, Deventer, Zutphen en Arnhem ontvingen de Katholieken de tempels terug, die hun in de 16e eeuw waren ontnomen, en later tot geheel iets anders, b. v. tot arsenaal of wapenmagazijn, geëind hadden. Het was ook Lodewijk Napoléon, die den katholieken van 's-Hertogenbosch de prachtige St. Jan teruggaf, welke in 1629 in handen der Protestanten was overgegaan.

b.

De Grondwet van 1814 had de rechten en vrijheden der Nederlandsche katholieken gewaarborgd. Met de gelijkstelling van alle godsdienstige belijdenissen voor de Wet, was de Herv. kerk als Staatskerk reeds in 1798 afgeschaft. Thans, na 1815, ontving ook de katholieke geestelijkheid eene jaarlijksche toelage uit de Staatskas, als vergoeding voor 't gemis der kerkelijke goederen, die in de 16e eeuw waren in beslag genomen en later, in 1795, door den Staat genaast en verkocht waren.

Nu de katholieken overal kerken gebouwd hadden, begon men er ook aan te denken in 't bezit te komen

van een eigen kerkhof, waar de afgestorvenen op katholieke wijze konden ter aarde besteld worden. Onze katholieke voorvaderen hadden hunne kerkhoven aangelegd rondom, of in de nabijheid der kerken. Daar, in de schaduw van Gods tempel, verbeidden de geloovigen, die er waren te ruste gelegd, den dag der Opstanding. Met de kerken had men in de 16^e eeuw ook de kerkhoven in bezit genomen, waar nu de lijken, zoowel van Protestanten als van katholieken, werden begraven, de laatsten natuurlijk zonder eenige beaarding of andere kerkelijke plechtigheid. Hier en daar was de toestand voor de katholieken ergerlijk en bepaald onhoudbaar. Zoo had de regeering van zeker stadje in Gelderland het kerkhof verhuurd aan den veldwachter, die er zijne . . . varkens op liet weiden. Geen wonder dus, dat men met kracht de hand aan 't werk sloeg, om in dezen toestand verandering te brengen.

In de opleiding der geestelijkheid was ook eenige verbetering gekomen. Reeds in 1798 waren seminariën gesticht te 's Heerenberg en te Warmond; het kleinseminarie te Kuilenburg dagteekent van 1818. In 1842 werd het seminarie te 's Heerenberg opgeheven en met dat te Warmond vereenigd.

Sedert 1662 bestond het Vicariaat van 's-Hertogenbosch en sedert 1801 dat van Breda, beiden onder 't geestelijk bestuur van Apostolische Vicarissen. In 1801 werd het Bisdom van Roermond, dat zich over een gedeelte van het tegenwoordige Limburg, N.-Brabant en Gelderland uitstreckte, opgeheven, nadat het sedert 1562 bestaan had. In 1839 werd daarom een Vicariaat Limburg ingesteld, waartoe nagenoeg de geheele provincie van dien naam behoorde.

Hoewel de Hoofden dier Vicariaten tot bisschoppen gewijd waren en dus bisschoppelijke functiën konden uit-

oefenen, ontbrak in N.-Nederland nog altijd een geregeld kerkelijk bestuur, met bisschoppen aan het hoofd. Om in die behoefte te voorzien, sloot de Nederlandsche Regeering den 18 Juni 1827 met Z. H. Paus Leo XII een concordaat — d. i. eene overeenkomst, tusschen den H. Stoel en eene wereldlijke regeering, waarbij deze hare toestemming geeft tot regeling der kerkelijke aangelegenheden harer katholieke onderdanen. De Pauselijke bulle, die spoedig daarop verscheen, behelsde de verdeling van het koninkrijk in acht bisdommen, nl. in één Aartsbisdom (Mechelen) en zeven bisdommen. De bisdommen van het Noorden zouden zijn Amsterdam en 's-Hertogenbosch, maar voor zooveel dit gedeelte van 't Rijk aangaat, werd het concordaat nimmer uitgevoerd.

De schuurkerken uit de vorige eeuw waren grootendeels verdwenen en hadden voor nieuwe kerkgebouwen plaats gemaakt. Beperkende bepalingen op dien bouw, zooals vroeger, bestonden natuurlijk niet meer; de katholieken mochten kerken bouwen, waar zij verkozen, met boogvensters en torens, precies zooals in de middeleeuwen. En was 't niet vreemd: nu men die vrijheid bezat, had men de kunst van kerkbouwen verleerd. Eene katholieke parochie, die een bedehuis wilde stichten, kon daarvoor eene geldelijke ondersteuning van het Rijk verkrijgen, mits de plannen door den Waterstaat, die destijds tot het ministerie van Eeredienst behoorde, waren goedgekeurd. Bestek en teekening werden dan gemaakt door den een of anderen timmermansbaas, wien dan gewoonlijk ook de bouw werd opgedragen. Dergelijke kerken, wel eens Waterstaats-kerken genoemd, zijn ook thans op verre na nog niet verdwenen. Zeer waarschijnlijk hebt gij ze wel eens gezien, die kerkgebouwen uit de eerste helft dezer eeuw, met hare koepeltorens en smakelooze vensterramen, hare hooge, kolossale altaren, hare boog-

vormige en platte plafonds, hare naakte muren en kunstelooze pilaren, waarover koning Witkwast reeds van 't begin af heerschappij heeft gevoerd. Zooals het gebouw, was ook in den regel het gemeubelte: kunsteloos en wansmakelijk en weinig in overeenstemming met de heiligheid en verhevenheid der plaats waar — en het doel, waartoe zij gebruikt werden.

De christelijke bouwkunst, zoo bloeiend in de Middeleeuwen, was thans zoo goed als gestorven. De 19e eeuw was reeds eenige jaren over hare helft, toen zij weer tot een nieuw leven werd opgewekt.

c.

Het jaar 1853 is een der merkwaardigste jaren in de kerkelijke geschiedenis van Nederland. Het concordaat van 1827 was onuitgevoerd gebleven en nu de pas aangenomen Grondwet van 1848 den katholieken de volle vrijheid liet hunne kerkelijke aangelegenheden te regelen, besloot de Paus van dien gunstigen toestand gebruik te maken. Bij brève van den 4en Maart 1853 werd de kerkelijke hiërarchie, d. i. een geregeld bisschoppelijk bestuur, in Nederland hersteld. Nederland werd verklaard tot eene kerkprovincie en verdeeld in een Aartsbisdom Utrecht, en vier daaraan onderhoorige, of suffragaanbisdommen, nl. Haarlem, Breda, 's-Hertogenbosch en Roermond. Tot Aartsbisschop van Utrecht en Apostolisch Administrator van 's-Bosch werd benoemd Mgr. Joanne Zwijssen, bisschop van Gerra, i. p. i.; tot bisschop van Breda: Mgr. Joannes van Hooydonk, bisschop van Dardanië, i. p. i.; van Roermond: Mgr. Joannes Augustinus Paredis, bisschop van Hirene. i. p. i. en van Haarlem: Franciscus Jacobus van Vree, president van 't Seminarie te Warmond.

Een vreeselijke storm brak van Protestantsche zijde los, toen de inhoud van 't Pauselijk schrijven hier bekend werd. De dagen van Karel V en Philips II waren terug gekeerd; de tijd van de placcaten, de inquisitie en de brandstapels van de 16^e eeuw zou weer aanbreken. Zóo vertelden de onnoozelen elkander in vollen ernst. Weldra zag men dan ook allerwege duizenden mannen en vrouwen optrekken, om hun namen of kruisjes te zetten onder petitiën, waarin het Hoofd van den Staat verzocht werd de bisschoppen te weren en het arme Protestantsche volk te beschermen. Willem III liet zich echter door de onzalige beweging niet afbrengen van het spoor, dat hem door de Grondwet was aangewezen; de inhoud der Pauselijke brève werd uitgevoerd, de bisschoppen aanvaardden hun Ambt en de Aprilbeweging van 1853 behoorde weldra tot het verleden.

Een van de eerste gevolgen der invoering van het bisschoppelijk kerkbestuur was de stichting van twee seminariën voor iedere diocees, ter opleiding van aanstaande geestelijken. Die inrichtingen zijn gevestigd: voor het Aartsbisdom Utrecht, te Rijsenburg, gem. Driebergen, en te Kuilenburg; voor 't Bisdom Haarlem te Warmond en te Hageveld, onder Voorhout; in 's-Hertogenbosch te Haaren en te St. Michiels-Gestel; in Breda te Hoeven en te Ypelaar, in Roermond te Roermond en te Rolduc.

Het duurde nu ook niet lang meer, of de christelijke bouwkunst ontwaakte uit den slaap, waarin zij jaren lang was verzonken geweest. Geniale bouwmeesters, onder wie Dr. Cuypers in de eerste plaats moet genoemd worden, waren bij de Middeleeuwen in de leer geweest. Waar eene Waterstaatskerk gesloopt werd, verrees een Gothische tempel, naar middeleeuwsch model gebouwd. Ge hebt ze waarschijnlijk wel eens gezien, die heilig-

dommen, met hunne kloeke torenspitsen, hunne met heerlijke tafereelen bemaalde vensterglazen, hunne transkapellen en fraaie gewelven, geschraagd door rijzige zuilen, hunne gepolychromeerde wanden en hun sierlijk, in gothischen stijl bewerkt gemeubelte. Middeleeuwsche kerken, in 't begin dezer eeuw het eigendom der katholieken, werden in- en uitwendig gerestaureerd en in haar alouden luister hersteld.

Reeds in de 13^e eeuw — wij vernamen het toen reeds op ons uitstapje — was in elke parochie eene school, waar de jeugd onderwijs ontving in de noodzakelijkste kundigheden en in den godsdienst. Ook in onzen tijd blijft de Kerk het grootste belang stellen in het onderwijs en de opvoeding der katholieke jeugd. Na 1857, in welk jaar eene Wet op het Lager Onderwijs tot stand kwam, zijn een groot aantal katholieke bijzondere scholen verzezen, waar de jeugd niet alleen het gewoon lager onderwijs, maar ook eene katholieke opvoeding, geheel in den geest der Kerk ontvangt. Aanzienlijke offers in geld zijn door de katholieken voor de oprichting en instandhouding hunner scholen gebracht. In 1889 is eindelijk bepaald, dat ook aan bijzondere scholen eene jaarlijksche subsidie uit 's Rijks kas kan verleend worden, indien zij aan zekere, door de Wet genoemde voorwaarden voldoen.

Kloosters en geestelijke stichtingen, waar de religieusen tot heil van Kerk en Maatschappij werkzaam zijn, verzezen in menigte. Hier beoefent men de Wetenschap, of geeft Gymnasiaal en Hooger Onderwijs; daar verpleegt men ouden van dagen, weezen en krankzinnigen; elders bestaan kostscholen, onder leiding van kloosterlingen. Er zijn weinig gemeenten, met eene eenigszins talrijke katholieke bevolking, waar niet eene door Zusters bestuurde bewaar- en leerschool voor meisjes bestaat, christelijke schoolbroeders of Fraters geven onderwijs

aan katholieke jongensscholen. Verder bestaan nog door religieusen bestuurde inrichtingen, ter opnemng en verzorging van verwaarloosde kinderen, zooals de Leo-stichting te Tubbergen, een geschenk van wijlen Mgr. P. M. Snickers, bij gelegenheid van Zijn gouden Priesterfeest; het gesticht de „Heibloem”, te Heithuizen, in Limburg, de gestichten te Almelo, Zoeterwoude en elders. Te Grave is een R. K. instituut voor blinden en te St. Michiëls-Gestel een voor doofstommen.

Voor armen en noodlijdenden heeft de Kerk, als eene liefderijke Moeder, steeds de grootste zorg gekoesterd. Eene Vereeniging, naar een heiligen Franschen priester genoemd, werd in 1846 ook in Nederland gevestigd, nl. de Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo. In een zeer groot aantal parochiën bestaan onderafdeelingen van die Vereeniging, waarvan de Hoofdraad te 's-Gravenhage gevestigd is. God alleen is het bekend, wat de Vereeniging, gedurende haar 50-jarig bestaan in Nederland, voor armen en ongelukkigen gedaan heeft. Niet alleen schonk zij hun stoffelijke gaven, door de liefdadigheid van geloofsgenooten daartoe in staat gesteld, maar ook geestelijke, door ontwikkeling, godsdienst en zedelijkheid onder de arme broeders van Christus te bevorderen.

Herinnert gij u nog den optocht der gilden, dien we in de 13e eeuw te Utrecht gezien hebben? Die middel-eeuwsche gilden zijn afgeschaft, maar in onzen tijd, onder anderen naam en vorm, weer verrezen. Het lot van den werkmán ging der Kerk steeds ter harte. Onze H. Vader, Leo XIII, heeft den 17 Mei 1891 eene encycliek uitgevaardigd, waarin Z. H. de „sociale quaestie” bespreekt en op verbetering van het lot van den werkmán ernstig aandringt. Eene groote Vereeniging, de R. K. Volksbond, is gesticht, die met vakvereenigingen, als onderaf-

deelingen van den Bond, de stoffelijke en zedelijke belangen van den werkman tracht te bevorderen.

d.

Meer en meer begon zich ook het godsdienstig leven bij de Nederlandsche katholieken te ontwikkelen. Prachtige tempels verrezen en verrijzen nog voortdurend, gesierd met kostbaar gemeubelte. Tot den bouw offert ieder zijne gave: de rijke zijn goud, de arme zijn schamel penninkske. Het kerkbezoek is toegenomen, evenzoo het ontvangen der H. Sacramenten. Sedert 1850 zijn op honderden plaatsen Missiën gegeven, het eerst door Paters Redemptoristen, van wie vooral de bekende Pater Bernard zich door zijn ijver en groote welsprekendheid onderscheidde, later ook door Jezuïeten, Capucijnen, Dominikanen, en anderen. Het behoeft niet gezegd, dat die Missiën een grooten invloed hebben op de verbetering der zeden en de ontwikkeling van het godsdienstig leven.

Met de vrijheid, aan den kath. godsdient in Nederland geschonken, kwamen ook de bedevaarten weer tot nieuwen bloei. Het voornaamste bedevaartoord voor West- Duitschland en Nederland is nog altijd het bekende Kevelaar, eene plaats in de Pruisische Rijnprovincie, niet ver van onze grenzen gelegen. Daar wordt, sedert het jaar 1642, een miraculeus Mariabeeld door de pelgrims vereerd. Uit Nederland trok men reeds vroegtijdig naar Kevelaar ter bedevaart. Zoo kwam in 1649 voor 't eerst eene processie uit Venlo, in 1680 uit Sittard, in 1690 uit Amsterdam.

Ook de processieën van Heusden, 's Bosch, Rotterdam, Bergen op Zoom, Twente — deze dagteekent waarschijnlijk reeds van 1644 — Nijmegen, Utrecht, en Gouda, zijn van zeer ouden oorsprong. Tegenwoordig reist men

meest per spoortrein naar Kevelaar. Toen die gelegenheid nog niet bestond, trokken de pelgrims te voet derwaarts; de reis voor de processie uit Twente, een afstand van ongeveer 30 uur, duurde 8 dagen.

Maar ook Nederland heeft zijne bedevaartplaatsen, zijne heiligdommen, die jaarlijks door tal van pelgrims bezocht worden. Het eerst noemen wij Den Briel. Daar, buiten de stad, is het Martelveld, de plaats, waar de H. Martelaren van Gorkum zijn ter dood gebracht. Binnen deze ruimte, behoorlijk afgesloten, worden de godsdienst-oefeningen gehouden, die besloten worden door eene plechtige processie, waaraan de pelgrims deelnemen. Ruim 30 processieën, vooral uit Noord- en Zuid-Holland en Noord-Brabant, kwamen in 1894 in bedevaart naar Den Briel. In het bij Leiden gelegen dorp Noordwijk wordt jaarlijks de plaats bezocht, waar de eerste Herder dier gemeente, de H. Jeroen, door de Noormannen gedood, de martelkroon ontving.

De meeste bedevaartplaatsen vindt men in onze kath. provinciën, Noord-Brabant en Limburg. Zoo wordt in de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch een miraculeus beeld, onder den naam van Zoete Lieve Vrouw van Den Bosch vereerd. Boxmeer is eene bedevaartplaats van het miraculeus H. Bloed. In het jaar 1400 twijfelde een priester na de consecratie aan de wezenlijke tegenwoordigheid van Jezus in het H. Sacrament.

Gods eindelooze barmhartigheid gewaardigde zich hem door een schitterend wonder tot inkeer te brengen. Eensklaps verandert de gedaante van wijn in de gedaante van bloed; een gedeelte daarvan stroomt over den rand des kelks, stolt samen en blijft tot op den huidigen dag de gedaante van bloed behouden.

Nog trekt men ter beëvaart naar O. L. Vr. in 't Zand, te Roermond, waar sedert 1435 een Mariabeeld vereerd

wordt, dat in gemeld jaar door een herder in een put gevonden werd; naar Sittard, om daar hulde te brengen aan O. L. Vr. van 't H. Hart, en eindelijk naar Maastricht, ter vereering der reliquiën van Maastrichts eersten bisschop, den H. Servatius. De kostbare Overblijfselen, afkomstig van onzen Zaligmaker, Zijne H. Moeder, den H. Servatius en andere heiligen, uit de schatkamer der Servaaskerk, worden om de 7 jaren aan het Volk vertoond (Heiligdomsvaart) en door duizenden op godvruchtige wijze vereerd.

e.

Een krachtig middel ter verspreiding der katholieke beginselen is de katholieke Pers, die kath. dag- en weekbladen, tijdschriften en boeken onder 't volk verspreidt. Nu, eene halve eeuw geleden, kon daarvan nog geen sprake zijn. In 't jaar 1846 verscheen te Amsterdam het dagblad „De Tijd”, dat nog altijd aan het hoofd staat van onze kath. bladen. Toen in 1869 het dagbladzegel werd afgeschaft, waardoor de couranten goedkooper konden geleverd worden, verschenen „De Maasbode”, „Het Huisgezin”, later „Het Centrum”, — om slechts de voornaamste te noemen. Een geïllustreerd tijdschrift, „De katholieke Illustratie”, dat sedert 1867 verschijnt, en Het Katholieke Stuiversmagazijn, dat maandelijks verschijnt en uitstekende, degelijke lectuur den katholieken huisgezinnen aanbiedt.

Ook in kunst en wetenschap bleven de katholieken van Nederland zich steeds gunstig onderscheiden. Op elk gebied vermogen wij voortreffelijke namen te noemen: beeldhouwers, bouwmeesters en kunstenaars, zooals Royer, Stracké, Mengelberg, Brom, Cuypers, Molenaar, e. a.; geleerden, schrijvers en dichters: Broere, Alberdingk

Thym, Dr. Schaepman, Dr. Nuyens, Poelhekke, van Meurs, Brom, van Kerkhoff, Brouwers, enz. De meeste schrijvers en beoefenaars der wetenschappen vindt men bij de leden van religieuze Orden, zooals de Jezuïeten, de Dominikanen, e. a. Een lid dezer laatste Orde werd in 1894 hoogleeraar aan de Universiteit van Amsterdam.

Het katholieke Nederland toonde steeds liefde en gehechtheid aan den Opperherder, die te Rome op den stoel van St. Petrus zetelt. Toen de Paus in de jaren van 1867—'70 door Zijne vijanden bedreigd werd, zond het katholieke Nederland zijne zonen naar Rome, om het erfdeel van Petrus tegen zijne belagers te verdedigen. Twaalfhonderd Nederlanders zeiden hun vaderland vaarwel en trokken naar de Eeuwige Stad, om daar dienst te nemen in de gelederen der Pauselijke Zouaven. Een ongehoorde geestdrift vervulde de gemoederen, toen de dappere daden bekend werden waardoor de Nederlandsche Zouaven zich in den strijd tegen de vijanden van Kerk en Paus hadden onderscheiden. Enkele Nederlanders waren in den heiligen strijd gevallen, o. a. Pieter de Jong, uit Lutjebroek, in Noord-Holland. Men vond zijn lijk op het slagveld, omringd door de lijken van 14 vijanden, die hij met de kolf van zijn geweer had neergeveld. Ter vorming van een ondersteuningsfonds voor gekwetste Zouaven en tot bestrijding der reiskosten naar Rome, werden geldelijke bijdragen ingezameld.

De Nederlandsche Vrouwen schonken aan de Zouaven een eerevaandel. Uit alle standen eindelijk vloeiden rijke offers in geld, ter ondersteuning van den H. Vader in Zijne stoffelijke beboeften.

Geen land in Europa — het getal katholieken in aanmerking genomen — heeft dan ook zooveel vrijwilligers, zooveel geld aan den Paus geschonken als het kleine Nederland.

Na de overweldiging van Rome, 20 Sept. 1870, keerden de Ned. Zouaven naar hunne haardsteden terug. De eere-teekenen, hun verleend, „Fidei et Virtuti” en „Bene Merenti”, leggen een schitterend getuigenis af van hun geloof en deugd, in die roemrijke dagen betoond.

Zoo is het Catholicisme in Nederland, onder Gods zegen vooral sedert het begin van de tweede helft der 19e eeuw, tot nieuwe ontwikkeling en bloei gekomen Wij eindigen, met de bede aan God, dat die wasdom in de 20e eeuw, aan wier begin wij staan, meer en meer moge toenemen.

Uitgave van P. Stokvis-Waterreus, 's-Bosch.

BORRENBURG'S Rekenboek voor
de lagere School, 7 stukjes ad **15 cent.**

*(Uitstekend beoordeeld in
DE SCHOOLWERELD.)*

Ter perse:

**L. J. TIELEMANS, Grepen uit de
Land- en Volkenkunde, ten dienste
van Katholieke Scholen. (Eerste deeltje.)**